

**MÜKELLEFLERİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI
(AFYON İLİ ANKET ÇALIŞMASI)**

İhsan Cemil DEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Maliye Anabilim Dalı**

Danışman: Doç. Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI

89762

**Afyon
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
1999**

**TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİSYON MERKEZİ**

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ ONAYI

imza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI

Jüri Üyeleri :

Prof. Dr. Mecit EŞ

Yrd. Doç. Dr. İsmail AYOĞUS

İhsan Cemil DEMİR' in MÜKELLEFLERİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI (AFYON İLİ ANKET ÇALIŞMASI) başlıklı tezi 05.10.1999 tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Maliye Anabilim dalında, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. H. Hüseyin BAYRAKLI
M o d e r

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

MÜKELLEFLERİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI (AFYON İLİ ANKET ÇALIŞMASI)

İhsan Cemil DEMİR

Maliye Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

1999

Danışman : Doç. Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI

Toplumsal hayatın en önemli gerçeklerinden biri olan vergileme olayının iki tarafı vardır. Bunlardan birincisi, egemenlikten kaynaklanan yetkisini kullanan devlet, ikincisi ise mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü tutulan vergi mükellefidir.

Vergi, devlet açısından gerekli ve sağlıklı gelir kaynağı niteliğindedir. Mükellefler tarafından da katlanılması güç bir yük olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, mükellefler çok sayıda içsel ve dışsal faktörün etkisi ile, vergiye karşı değişik tepkiler göstererek, bundan kurtulmaya veya yüklerini azaltmaya çalışmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı, mükelleflerin vergi karşısındaki davranışları hakkında doğru bilgi sahibi olmaktır. Etkin bir vergi sisteminin kurulabilmesi için gerekli olan reformların başarılı olabilmesi, mükelleflerin vergiler karşısındaki düşünce ve davranışlarının bilinmesi ve değerlendirilmesine bağlıdır. Mükelleflerin vergileme ile ilgili tepki ve davranışlarının önceden kestirilmesi, vergi düzenlemelerinin ve uygulamalarının başarısı bakımından yol gösterici olacaktır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, vergileme hakkındaki genel bilgiler incelenmiştir. Mükelleflerin vergiye bakışını etkileyen faktörler, mükelleflerin vergiye karşı tepki şekilleri yine bu bölümde incelenmiştir.

İkinci bölümde, Afyon ilinde yapılan anket çalışmasının sonuçları değerlendirilmiş, bu sonuçların analizi yapılmış ve öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

BEHAVIOURS OF TAXPAYERS OPPOSITE THE TAX

İhsan Cemil DEMİR

Finance Main Discipline

Afyon Kocatepe University Social Sciences Institute

1999

Advisor : Doç. Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI

The taxation which is one of the most important reals of social life, has got two aspect. First is public which use authority from sovereignty; second is taxpayer who is obliged with paying tax according to financial capacity.

Tax is in position which is necessary and healthy revenue resource from the standpoint of public. It is perceived like an unacceptable load by the taxpayers. because of that, the taxpayers try to eccabe frrom this or decrease to loads by showing different reactions opposite the taxes with effects of some internal and external factors.

Aim of this working of possessing true knowledge about behaviours of taxpayers opposite the tax. Being successfull of necessary reforms for organizing and active tax system is tied to appreciated and known of thinking and behaviours of taxpayers, opposite the taxes. Estimating reactions and behaviours of taxpayers, about taxation will has been showing way on account of success of tax coordinating and applications.

This working is formed from two sections. At first section, general knowledges about taxation have been examined. Also at this section, factors which is influence looking to tax of taxpayers, reaction forms opposite to tax of taxpayers have been examined.

At second section, result of investigation work which is done in Afyon has been appreciated, has been analysed of these results and has been tried to offer proposals.

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi vergileme olayında iki taraf bulunmaktadır. Bunlardan birincisi devlet, ikincisi ise vergi mükellefidir. Devlet yetkisini kullanarak vergileme yaparken, bu olayın diğer tarafı olan mükelleflerin düşünce ve beklentileri konusunda gerekli hassasiyeti göstermemektedir.

Bu çalışmanın, mükelleflerin vergiye olan bakış açıları, yaklaşımları ve tepkilerini bilimsel bir perspektiften değerlendirmesi yönü ile ilgi çekeceğine inanıyoruz.

Çalışmamıza katkıda bulunan tüm kişi ve kuruluşlara, özellikle Doç. Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI' ya teşekkürü borç biliriz.

İhsan Cemil DEMİR

ÖZGEÇMİŞ

İhsan Cemil DEMİR
Maliye Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans : 1996 Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi (İİBF) Maliye Bölümü

Lise : 1989 Erzurum Atatürk Lisesi, Matematik Bölümü

İş / İstihdam

1997 : Öğretmen. Afyon Çobanlar İlçesi, Kocaöz İlköğretim Okulu

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı : Erzurum, 27.01.1971 Cinsiyeti : Erkek

Medeni Hali : Evli, İki Çocuk Babası

Yabancı Dil : İngilizce

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZGEÇMİŞ	vii
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
VERGİ KARŞISINDA MÜKELLEF DAVRANIŞLARININ TEORİK YÖNÜ	
I. MÜKELLEF DAVRANIŞLARI KAVRAMI	3
A) TANIMI	3
1. Mali Psikoloji	4
2. Mali Sosyoloji	5
3. Vergi Psikolojisi	6
a) Dar Anlamda Vergi Psikolojisi	7
b) Geniş Anlamda Vergi Psikolojisi	7
B) MÜKELLEF DAVRANIŞLARININ VERGİLEMEDEKİ ETKİLERİ	8
C) MÜKELLEF DAVRANIŞLARININ MALİ PSİKOLOJİ İÇİNDEKİ YERİ	9
II. MÜKELLEF DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	9
A) BİREYSEL FAKTÖRLER	9
1. Vergi Ödeme Gücü	9
2. Vergi Ahlakı	10
3. Eğitim ve Öğretim Düzeyi.....	11
4. Devlete Bağlılık	12
5. Ailenin Ekonomik Durumu	13
6. Siyasal İktidarı Benimseme Gücü	13
7. Mükellefin Diğer Mükellefler Hakkındaki Düşüncesi.....	14

8. Kamu Hizmetlerinin Mükellefin Tercihlerine Uyumu	14
9. Kamu Gelirlerinin Etkin Kullanımı.....	15
10. Mükellefin Mesleği.....	16
11. Mükellefin Diğer Özellikleri.....	16
a) Mükellefin Dini.....	16
b) Mükellefin Irkı.....	17
c) Mükellefin Yaşı	17
B) ÇEVRESEL FAKTÖRLER	18
1. Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler	18
a) Personel Sorunu	18
b) Çalışma Şartları	20
c) Halkla İlişkilerin Noksanlığı.....	21
d) Vergi İnceleme ve Denetimlerinin Yetersizliği.....	21
e) Teknolojik İmkanların Yetersizliği	22
2. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler	23
a) Vergi Adaleti	23
b) Vergi Sisteminin Karmaşıklığı.....	24
c) Vergi Mevzuatının Sık Sık Değişmesi	25
d) Vergi Oranları.....	25
e) Vergi Aflarının Sıklığı.....	26
f) Belge Düzeninin Yerleşmemiş Olması ve Kayıt Dışı Ekonomi	27
g) Vergi Cezalarının Etkin Uygulanmaması	29
3. Ekonomik Yapıdan Kaynaklanan Faktörler	29
a) Milli Gelirin Düşüklüğü	30
b) Enflasyonun Yüksek Oluşu	30
c) Kamu Harcamaları	31
4. Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Faktörler.....	32
a) Vergi Politikasının Belirlenmesine Halkın Katılımı.....	32
b) Verginin Alındığı Dönem.....	33
III. MÜKELLEFLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞ BİÇİMLERİ.....	34
A) KOLLEKTİF KARAR ALMA MEKANİZMASINI YÖNLENDİRME.....	35
1. Oy Kayması.....	35

	x
2. Baskı Gruplarını Harekete Geçirme	35
B) VERGİDEN KAÇINMA	36
1. Tanımı	36
2. Şekilleri.....	36
a) Vergi Karşısında Mükellef Tercihlerinin Değişmesi	37
b) Mükelleflerin Kendilerini Vergi Kapsamı Dışında Tutması.....	37
C) VERGİ KAÇIRMA	38
1. Tanımı	38
2. Şekilleri.....	39
D) VERGİ BORCUNUN GEÇ ÖDENMESİ (GECİKTİRME)	40
E) VERGİ GREVİ.....	42
F) YANSIMA.....	43
G) VERGİNİN AMORTİSMANI.....	43
H) GÖÇ.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

MÜKELLEF DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK AFYON İLİ ANKET ÇALIŞMASI VE SONUÇLARI

I. MÜKELLEFLERİN VERGİYİ ALGILAMA BİÇİMLERİ.....	45
A) GELİR VERGİSİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİYİ ALGILAMA BİÇİMLERİ	47
B) KURUMLAR VERGİSİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİYİ ALGILAMA BİÇİMLERİ	49
C) ÇEVRE TEMİZLİK VERGİSİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİYİ ALGILAMA BİÇİMLERİ	52
D) DİĞER VERGİLER AÇISINDAN VERGİNİN ALGILANIS BİÇİMİ.....	54
1. Katma Değer Vergisi.....	54
2. Emlak Vergisi.....	55
3. Veraset ve İntikal Vergisi	56
4. Taşıt Alım ve Motorlu Taşıtlar Vergisi	57
II. MÜKELLEFLERİN VERGİ YÜKÜNE BAKIŞI.....	57
III. VERGİYE KARŞI DİRENÇ NEDENLERİ	61

IV. VERGİ İDARESİ MÜKELLEF İLİŞKİLERİ.....	67
V. BİÇİMSEL YÜKÜMLÜLÜKLER NEDENİ İLE OLUŞAN TEPKİLER VE NEDENLERİ.....	70
VI. MÜKELLEFLERİN VERGİ KAÇAKÇILIĞINA BAKIŞLARI VE NEDENLERİ.....	70
VII. VERGİ ADALETSİZLİĞİ KARŞISINDAKİ TEPKİLER	76
VIII.MÜKELLEFLERİN VERGİ BİLİNCİNE BAKIŞLARI VE NEDENLERİ..	78
IX. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MÜKELLEF DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	82
X. VERGİYE KARŞI TEPKİ ŞEKİLLERİ	84
SONUÇ	87
EKLER	91
KAYNAKÇA	98

TABLÖLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1.	Mükelleflerin Vergiyi Algılama Biçimleri	46
Grafik 2.	Mükelleflerin Vergi Kaçıranlara Bakışı.....	47
Grafik 3.	Gelir Vergisi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Biçimi	48
Grafik 4.	Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Biçimi	49
Grafik 5.	Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin Vergi Kaçıranlara Bakışı	50
Grafik 6.	Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin Vergi Oranlarına Bakışı.....	51
Grafik 7.	ÇTV Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Biçimi.....	52
Grafik 8.	ÇTV Mükelleflerinin Ödedikleri Verginin Yüküne Bakışı	53
Grafik 9.	Mükelleflerin KDV' ye Bakışı	54
Grafik 10.	Emlak Vergisinin Ödenme Durumu	55
Grafik 11.	Mükelleflerin Emlak Vergisinin Yüküne Bakışı	56
Grafik 12.	Mükelleflerin Ödedikleri Verginin Yüküne Bakışı	57
Grafik 13.	Mükelleflerin Vergi Oranlarının Düşürülmesine Bakışı.....	58
Grafik 14.	Mükelleflerin Vergi Aflarına Bakışı.....	60
Grafik 15.	Türkiye’de Vergilerin Tam Olarak Ödenmemesinin Nedenleri	61
Grafik 16.	Mükelleflere Göre Vergi Kaçakçılığının Temel Nedenleri	64
Grafik 17.	Mükelleflerin Kayıt Düzenine Bakışları	66
Grafik 18.	Mükelleflere Göre Vergisini Tam Olarak Ödeyen Mükellefin Durumu	67
Grafik 19.	Mükelleflerin Tabi Tutuldukları Denetim Türü	68
Grafik 20.	Mükellefleri En Çok Rahatsız Eden Hususlar	71
Grafik 21.	Mükelleflere Göre Vergi Kaçıranlara Verilmesi Gereken Cezalar	74
Grafik 22.	Mükelleflere Göre Vergilerin Adaletsiz Olmasının Sebepleri.....	77
Grafik 23.	Mükelleflere Göre Vergi Bilincinin Arttırılma Yolları	79
Grafik 24.	Mükelleflerin Vergi ile İlgili Bilgi Aldıkları Kaynaklar	80
Grafik 25.	Mükelleflere Göre Vergilerin Tam Olarak Ödenmemesinin Sonuçları	81
Grafik 26.	Mükelleflerin Yükümlüsü Oldukları Vergi Mevzuatını Bilme Düzeyleri....	82
Grafik 27.	Mükelleflerin İşlerini Yürüten Muhasebe Meslek Mensupları	83

Grafik 28. Mükelleflere Göre Türkiye’de Vergi Kaçırma Yolları.....	85
---	-----------

Tablo 1. Mükelleflere Göre Vergi Kaçakçılığının Temel Nedenleri.....	73
---	-----------

Tablo 2. Anket Sonuçları	93
---------------------------------------	-----------

MÜKELLEFLERİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI

(AFYON İLİ ANKET ÇALIŞMASI)

GİRİŞ

Bir ülkenin sağlıklı bir ekonomik ve sosyal yapıya kavuşması ve devletin üstlenmiş olduğu görevleri yerine getirebilmesi, öncelikle sağlam, istikrarlı ve sürekli kaynaklara sahip olmasını gerektirmektedir.

Modern vergiciliğin uygulanması ve vergilemeden beklenen mali ve mali olmayan amaçların başarılı ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi, her şeyden önce vergileme ile ilgili yapılacak düzenlemelerin ülkenin sosyo-ekonomik şartlarının yanı sıra, mükelleflerin durumları ile uyumlu olmasına bağlıdır.

Mükelleflerin vergiye yaklaşımını etkileyen faktörlerin tespiti, devlet ile mükellef arasında amaçlanan uyum ve işbirliğinin sağlanması açısından önemlidir. Bu faktörler dikkate alınarak hazırlanan vergi sisteminde mükellefler, devletin vergileme çabalarına olumlu bir şekilde yaklaşarak uyum sağlama gayretinde olacaklardır.

Mükelleflerin vergiye bakışını etkileyen temel faktörlerin incelenmesi, Türkiye'nin sosyo-ekonomik şartlarında ön plana çıkan etkenlerin ve mükelleflerin vergi karşısında ne tür davranışlar gösterdiklerinin araştırılması ve değerlendirilmesi, bu yönde öneriler geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma iki bölümden müteşekkildir.

Birinci bölümde vergi karşısında mükellef davranışlarının teorik yönü incelenmiş; bu konudaki kavramlar, davranışları etkileyen faktörler ve davranış biçimleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise, Afyon ilinde yapılan ampirik çalışma (anket) sonucunda elde edilen bulgular incelenerek değerlendirilmiş ve mükelleflerin görüşleri de dikkate alınarak öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ KARŞISINDA MÜKELLEF DAVRANIŞLARININ TEORİK YÖNÜ

I. MÜKELLEF DAVRANIŞLARI KAVRAMI

A) TANIMI

Mükellef vergi kanunlarına göre, kendisine vergi borcu terettüp eden gerçek kişi, tüzel kişi veya topluluklardır.

Mükellef vergiyi ödeyecek kişi olduğuna göre; herhangi bir vergiyi kabul etmesi, mükellefin verginin gereğine inanmasıyla mümkündür. Bu da toplumun belirli bir vergi ahlakına sahip olmasına bağlıdır.

Alışılmış eski bir vergi, yeni bir vergiye göre daha çok benimsenmektedir. Çünkü “eski vergi daha adildir” fikri vergi alışkanlığının bir ürünüdür. Mükelleflerin gelirleri üzerine konulacak yeni bir vergi, aslında önceden sınırlı olan vergi ödeme gücünü daha da zorlayacak ve kısıtlayacaktır. Bu durumda mükellefler daha fazla çalışma eğiliminde olmayacağından, satın alma gücünü eski seviyede tutmak isteyecekler ve bunu sağlamak için, vergiyi ödememe, kaçırma veya kaçınmanın yollarını arayacaklardır.¹

Mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve reaksiyonlarının tümü mükellef davranışları kavramı ile ifade olunur. Mükellef davranışları geniş anlamda mali psikoloji, dar anlamda ise vergi psikolojisi içinde incelenir. Şimdi bunları sırası ile inceleyelim.

¹ Nezihe SÖNMEZ, *Vergileme Olayında Mükellefin Davranışları* (Ticaret Matbaası, İzmir, 1971), s.3.

1.Mali Psikoloji

Mali psikoloji; mali olayların bireyler üzerindeki etkileri ile bireylerin mali araç ve olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarının araştırılmasını konu edinen yeni bir disiplindir.

Mali psikoloji, maliye biliminin temellerini genişletmek amacıyla ele alınmıştır. Mali olayların hukuki, ekonomik ve siyasal yönlerinin incelenmesiyle sorunlara tam çözüm getirilemez. Çünkü, psikolojik yaklaşımları dikkate almayan bir değerlendirme konunun eksik, hatta hatalı değerlendirilmesine neden olur. Gerçekten, mali olayları tüm yönleri ile ele alan bir inceleme, vatandaşların mali sorunlarının daha rahat anlaşılmasına yardımcı olarak, toplumsal bilimlerin gelişmesine büyük bir katkıda bulunur.²

Bireylerin iç ve dış uyarılar karşısında gösterdiği ya da gösterebileceği tepkileri inceleyen psikoloji bilimine, psikologlar genelde iki biçimde yaklaşmaktadırlar. Birinci görüşe göre, kişi toplumdan bağımsız olarak ele alınır ve boşluktaymış gibi kabul edilir. Bu olgu içinde psikologlar, bireyin kişilik yapısı üzerinde durarak bireysel düşünce ve duyguların çevre etkisi düşünülmeden nasıl ve neden değiştiğini incelerler. İkinci görüşte ise, insanın hiçbir zaman yalnız yaşamadığı noktasından hareket edilir. Bu durumda toplumun bireyi şekillendirdiği ve etkilediği gibi, bireyin de içinde bulunduğu toplumu etkilediği ileri sürülür.³ Bu nedenle vergiye ilişkin davranışlarını incelediğimiz kişinin hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki davranışlarını incelemeye çalışmak gerekir. Böyle bir analiz ise olaylara sosyo-psikolojik yaklaşım gerektirir.

Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi mali psikoloji, maliye, psikoloji ve sosyolojiden meydana gelen bir yapıya sahiptir. Bu haliyle mali psikoloji, disiplinler

² Doğan ŞENYÜZ, *Vergilemede Yükümlü Psikolojisi* (Bursa, 1995), s.3.

³ Çiğdem KAĞITÇIBAŞI, *Sosyal Psikolojiye Giriş* (2.Baskı, İst.,1977). s.4.

arası bir özellik taşıyan yeni bir sentezdir. Bu sentez tüm insan davranışlarının incelenmesini konu edinir.⁴

Mali psikoloji, genelde tüm mali araçların etkilerinin araştırılmasını konu edinmekle beraber, belli başlı araştırma sahaları şunlardır:

- Halkın vergi zihniyetinin araştırılması
- Devlet borçlanmalarının psikolojik temelleri
- Kamuoyunun para değeri hakkındaki düşünceleri⁵

2. Mali Sosyoloji

Mali sosyoloji; toplumsal sınıf, grup ve örgütler kısaca toplum üzerinde mali araç ve olayların etkilerinin araştırılmasını konu edinen, sosyoloji biliminin bir alt disiplindir. Mali sosyoloji bu haliyle; maliye, siyaset ve psikoloji ile iç içe bir yapıya sahiptir.

Vergi politikasının aynı zamanda bir sosyal adalet aracı olarak kullanılabileceği, hatta belirli bir sosyal amaç güdülmeyeceği hallerde dahi herhangi bir verginin sosyal sınıfların iktisadi durumları üzerinde şu veya bu şekilde tesirler oluşturacağı ifade edilebilir. Bu itibarla mali sosyoloji bilhassa sınıf farklarının şiddetle hakim olduğu az gelişmiş ülkeler bakımından sosyolojinin en mühim dallarından biri olarak telakki edilebilir.⁶

Mali sosyoloji, maliye politikalarının belirlenmesinde çok önemli etkilere sahip olabilecek bir çalışma alanıdır. Toplumun mali olaylara bakışını ve mali olayların toplum üzerindeki etkilerini dikkate almadan belirlenecek bir maliye politikasının, toplumsal tepkilerle karşılaşma olasılığı yüksektir. Bu nedenle mali sosyoloji, maliyenin toplumsallaşmasına, yani bireyden ziyade toplum esasına dayanan düzenlemelere

⁴ ŞENYÜZ, a.g.e., s.4.

⁵ Ercan DÜLGEROĞLU, "Vergilemenin Psikolojik Etkileri", *Bursa İTİA Dergisi* (C.IV, No: 2-3, Bursa, 1975), s.234.

⁶ Amiran KURTKAN, *Mali Sosyoloji* (İ.Ü. İktisat Fakültesi Yay., No:221, İstanbul, 1968), s.3.

duyulan ihtiyacın ürünüdür. “Diğer sosyal bilimlerde (hukuk, siyaset, iktisat) görülen sosyalleşme süreci, mali alanda da başlamıştır”⁷ diyebiliriz.

3.Vergi Psikolojisi

Mali psikoloji tüm mali araçların insan davranışları üzerindeki etkilerinin araştırılmasını konu edinmektedir. Vergi psikolojisi ise mali araçlardan sadece vergilerin davranışlar üzerindeki etkilerinin araştırılmasını konu edinmektedir. Bu ayırıma, her mali aracın bireyler üzerinde farklı etkiler meydana getirmesi nedeniyle ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin kamu harcamalarındaki bir artışın vergilerle veya borçlanmayla finansmanının, birey üzerindeki etkileri farklı farklıdır.

Çok açıktır ki, vergi psikolojisi, mali psikoloji alanının içinde yer almaktadır. Dolayısı ile, vergi karşısında, vergilendirme yetkisini kullanan merkezi devlet başta olmak üzere, diğer idareler ile fert veya kuruluşların davranışlarının tetkiki de bu alan içine girer.⁸

Vergi psikolojisi ve dolayısıyla vergiye karşı reaksiyon konusu üzerinde yapılan teorik incelemeler az sayıda olduğu gibi, çeşitli vergilerin mükellefler üzerindeki etkilerini ele alan tatbiki çalışmalar da yok denecek kadar azdır.

Vergiye karşı reaksiyonların incelenmesinde yazarların görüşlerini iki kısımda toplamak mümkündür.

⁷ Yusuf KARAKOÇ, *Sosyal Maliye*, (D. E. Ü. Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yay., No:61, İzmir, 1995), s.12.

⁸ Yenal ÖNCEL, “Vergiye Karşı Tepkiler ve Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı” (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1974), s.10.

a) Dar Anlamda Vergi Psikolojisi

Bu grupta yer alan yazarlar dar anlamdaki yorumlarını sadece vergi psikolojisi incelemelerinde değil, diğer vergi konuları ile ilgili meselelerde de kullanmışlardır.

İtalyan ekolü savunucuları, vergi karşısında mükellefin ruhi yapısını çok yönlü olarak gördüklerinden, teorik bir çatı kurabilmek amacıyla konuyu bir anlamda rasyonalite kavramı içinde mütalaa etmişlerdir.⁹

Bu kapsam içinde, mükellefi iktisadi anlamda hesap ve kazanç arzusu içinde bulunan ve tam rekabet şartları altında çalışan firma davranışlarında, rasyonel hareket eden bir kişi olarak kabul etmişlerdir.¹⁰

b) Geniş Anlamda Vergi Psikolojisi

Vergi psikolojisi üzerindeki teorik çalışmaların, mükellefin gerçek davranışları açısından genişletilerek değerlendirilmesi gerekir. Bu da, sert ve sabit varsayım kurallarından çok, mükellef psikolojisinin canlılığına ve hareketliliğine dikkati toplar.¹¹

Vergi psikolojisini dar anlamda ele alanlar, mükellefi her zaman rasyonalite ve kazanç arzusu içinde olarak düşünürler.

Genellikle mükellef, her şeyden önce verginin kendi gelirinde meydana getireceği sonuçları düşünmeden vergiye karşı olur. Daha az ihtimalle kayıtsız kalır veya olumlu karşılar.¹² Mükellef her zaman rasyonalite kavramı içinde varsayılmadığı gibi hep kazanç arzusu içinde de değildir.

⁹ ÖNCEL, a.g.e., s.11.

¹⁰ P.L. REYNOUD, *Vergi Karşısında Mükellefin Ruh Hali*, Çev.: Celal Erçoklu, (İdeal Matb., Ankara, 1955), s.4.

¹¹ ÖNCEL, a.g.e., s.11.

¹² REYNOUD, a.g.e., s.6.

B) MÜKELLEFLERİN DAVRANIŞLARININ VERGİLEMEDEKİ ETKİLERİ

Beyan dışı gelirlerin idari etkinliğe olan olumsuz etkisini gidermek için genellikle vergi idaresini geliştirmek veya etkili bir denetim kurmak yoluna gidilmiş ve sorunun mükelleflerin psikolojisi ile ilgili yönü dikkate alınmamıştır. Halbuki kanunlar yolu ile getirilecek yeni tedbirler, halkın bu tedbirleri hazmetmemesi halinde başarısız kalmaya mahkumdurlar. Belirli gelirlerin beyan dışı kalmasına, vergi kanunlarının gereğince uygulanamaması, işletmelerin kayıt sistemlerinin güvenilir olmaması, mükelleflerin muhasebelerinin yetersiz ve ehliyetsiz ellerde olması gibi sebepler gösterilegelmiştir.

Halbuki yukarıda gösterilen bu sebeplere ilave olarak mükelleflerin subjektif davranışları da bu konuda etken bir rol oynamaktadır. Bu suretle vergileme sanatı sosyal psikoloji yönünden de ele alınarak vergileme olayının, mükelleflerle işbirliği içinde çözülebileceği kabul edilmektedir. Nitekim özellikle Akdeniz ülkelerinde mükellefler beyan üzerine alınan vergilere karşı duyarlı ve dirençli bulunmaktadır. Ülkemizde de kolayca fark edilen bu davranış yapısını, sosyo-psikolojik şartlardan doğan bir gerçek olarak kabullenmek yerinde olur.¹³ Kaldı ki, çeşitli ülkelerde vergi anlamına gelen sözcükler bile, fertlerin davranış biçimlerine göre farklı şekiller almışlardır. Örneğin, Fransa, İtalya, İspanya gibi Akdeniz ülkelerinde vergi kelimesi bir zorlama ve yükümlülüğü ifade eden teklif (impot, imposto, impuesto) adı ile adlandırılmıştır. Buna karşılık Almanya’da mali destek anlamına gelen “steuer”, İskandinav ülkelerinde ise, katılma payı olarak tanımlanan “skat” kelimesi ile ifade edilmektedir.¹⁴

Mükelleflerin, yeni konulan bir vergiyi, verginin konuluş gayesi, kullanılacak alan, verginin tabanı, yükü ve gerekliliği gibi konulardaki algılama biçimleri, verginin başarısı için çok önemli birer etkendirler. Bunun için vergilemede mükellef davranışlarının önemi çok büyüktür.

¹³ Ömer Faruk BATIREL, “Vergi İdaresinde Etkinlik ve Mükellef Psikolojisi”, *İTİA Dergisi* (Sayı:1, İstanbul, 1973), s.45.

¹⁴ BATIREL, a.g. m., s.46.

C) MÜKELLEF DAVRANIŞLARININ MALİ PSİKOLOJİ İÇİNDEKİ YERİ

Mali psikoloji genelde tüm mali araçların etkilerinin araştırılmasını konu edinmektedir. Bunlar daha önce de belirtildiği gibi; halkın vergi zihniyetinin araştırılması, devlet borçlanmalarının psikolojik temelleri ve kamu oyunun para değeri hakkındaki düşünceleridir.

Görüldüğü gibi, mali psikolojinin alanı geniştir. Oysa mükelleflerin vergi psikolojisi mali psikolojinin bir dalı olup, vergiler hakkındaki halkın, mükelleflerin zihniyetini ve davranışlarını araştırmaktadır. Dikkat edildiğinde vergi psikolojisinin mali araçlardan sadece vergilerin insan davranışları üzerindeki etkilerinin araştırılmasını amaçladığı görülmektedir.

Böyle bir ayırma kuşkusuz her mali aracın bireyler üzerinde farklı etkiler meydana getirmesi nedeniyle gerek duyulmuştur.¹⁵

II . MÜKELLEF DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

A) BİREYSEL FAKTÖRLER

1.Vergi Ödeme Gücü

Vergi ödeme gücü, dinamik bir kavram olup, göstergeleri gelir, servet ve harcama olarak kabul edilmektedir. Bu göstergeler, vergi yükünün arzu edilen biçimdeki dağıtımı ile toplumsal maliyetleri dengeli olarak dağıtmak için seçilmişlerdir. Bunların içinde gelirin özel bir yeri vardır. Çünkü, belirli bir servete sahip olunması ve harcamanın yapılabilmesi, ancak yeterli gelirle mümkün olur.¹⁶

¹⁵ ŞENYÜZ, a.g.e., s.5.

¹⁶ Kenan BULUTOĞLU, “Türkiye’de Vergi Kaybı ve Önleme Yolları ” . *Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansında Sunulan Bildiri*, s.28.

Verginin ödenmesi, mükelleflerin gelir, tüketim veya tasarruflarında azalmaya sebep olur. Gelir grupları açısından bakıldığında vergiler, yüksek gelirlielerde lüks tüketim ile tasarruflardan, düşük gelirlielerde ise zorunlu tüketime gidecek fonlardan sağlanır. Bu nedenle, düşük gelirlielerden alınan vergiler, yüksek gelirlielerden alınan vergilere göre daha fazla subjektif yüke yol açar.¹⁷

Tepkilerin en az düzeyde tutulması için yükümlüler, ödeme gücüne uygun vergilendirilmelidirler. Ödeme gücüne ulaşmada, en az geçim indirimi, artan oranlılık ve ayırma ilkesi gibi teknikler kullanılmaktadır.¹⁸

Türk vergi sisteminde ödeme gücüne ulaşmada artan oranlılık uygulanmakla beraber, diğer teknikler tam anlamıyla uygulanmamaktadır. En az geçim indirimi adıyla herhangi bir indirim olmamakla beraber, sadece ücretlerde özel indirim adıyla buna benzer bir indirim mevcuttur. Ancak özel indirimin tam anlamıyla en az geçim indirimi olduğu söylenemez.

Türk vergi sisteminde, Gelir Vergisi kapsamındaki tüm kazançlara aynı tarife uygulandığından dolayı Gelir Vergisinde ayırma ilkesinin varlığından söz edilemez. Kurumlar Vergisinde de tüm kurum kazançlarına aynı oran uygulandığından Kurumlar Vergisinde ayırma uygulanmamaktadır. Ayırma ilkesi çeşitli tüketim mallarına farklı oran uygulanması nedeni ile Katma Değer Vergisinde uygulanmaktadır.

2. Vergi Ahlakı

Mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını etkileyen önemli faktörlerden birisi de, sahip olunan vergi ahlakıdır. Vergi zihniyeti, vergi kültürü ve vergi anlayışının diğer bir ifadesi olan vergi ahlakı, vergilerin nasıl dağıtılacağını, daha doğru bir ifade ile, vergilerin nasıl yüklenileceğini etkiler. Çünkü, mükelleflerin vergiye karşı

¹⁷ BULUTOĞLU, a.g. m., s.35.

¹⁸ Mehmet PAMAK, "Sosyal Adalet Açısından Türk Gelir Vergisinde En Az Geçim İndirimi,Müterakkilik ve Ayırma Prensibi", *Maliye Ens. Konf.*, (24. Seri, İÜİFME Yay., No:59, İst., 1978), s.220.

davranışlarıyla vergi ahlakı arasında sıkı bir ilişki olduğu, yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur.¹⁹

Vergi ahlakı genel ahlaktan farklı bir kavramdır. Genel ahlakı yüksek olan bir kişinin vergi ahlakı düşük olabilir. Vergi ahlakı düşük olduğunda her türlü vergi hileleri normal kabul edilir. Vergi ahlakı yüksek olan bir kişi ise, vergi borcuna büyük bir sadakat göstererek, onu ilk fırsatta ödemeyi düşünür. Bu nedenle vergisel hilelerin olmadığı ya da en az olduğu bir vergi sisteminin kurulması için, yüksek bir vergi ahlakının varlığı gereklidir.²⁰

Vergi ahlakı, vergiye ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilme derecesi olarak tanımlanır. Kanunen ödenmesi gereken vergi borcunun tam olarak ödenmesi, vergi ahlakının tam olduğunu gösterir. Buradan da anlaşılacağı gibi vergi ahlakı, ödenen ile ödenmesi gereken vergi ilişkisine dayanmaktadır. Bu ilişki teoride “Vergi Dürüstlüğü Standardı” ile ifade edilir.²¹

3. Eğitim ve Öğretim Düzeyi

Eğitim, öğretim çok yönlü bir yapıya sahip olup, bireylerin dünya görüşü biçiminde ifade edilebilecek, her türlü inanç ve davranışları etkilemeyi amaçlayan çabaların bütünü olarak belirtilebilir. Verilecek eğitim-öğretim ile bireylerin vergilere ilişkin davranışlarını yönlendirmek mümkündür.

Eğitimin amaçlarından birisi, sorumluluk duygusu taşıyan, bilinçli bir toplum meydana getirmek olarak belirtilebilir. Toplum olarak mali alanda bu bilince ulaşmada, yürütülecek eğitim politikasının büyük önemi vardır.

¹⁹ Günter SCHMÖLDERS, “Mali Psikoloji”, *Maliye Ens. Konf.* (15. Scri, İÜİFME Yay., No: 34, İst., 1968), s.14

²⁰ SCHMÖLDERS, a.g.m., s.16.

²¹ Halil NADAROĞLU, *Kamu Maliyesi Teorisi* (5. Baskı, İst., 1983), s.333.

Eğitim politikası ile, yurttaş olmanın gerektirdiği, devletle ilgili düşünceler hedef alınır ve medeni kültür yükseltilir. Eğer bir ülkede düşük bir medeni kültür varsa, vergilemeye karşı genel davranış olumsuz, vergi ahlakı da düşük düzeyde olacaktır.²²

Mükelleflerin mali alandaki politik ve teknik eğitiminin artırılması vergiye uyum sağlamayı kolaylaştıracaktır. Bunda, kullanılacak haberleşme ve eğitim araçlarının seçimi de önemli olmaktadır. Maliye Bakanlığının yaptığı bir araştırmada, mükelleflerin eğitim-öğretimi konusunda çeşitli haberleşme araçlarını etkinliği sorulmuş ve mükelleflerin çoğunluğu radyo-tv'yi benimsediklerini ifade etmişlerdir. Yoğunluk genel olarak kitle iletişim araçları yani basın-yayındadır.²³

4. Devlete Bağlılık

Mükelleflerin devlet hakkında sahip oldukları düşünceler, onların davranışları üzerinde etkili olur. Vatandaşlar genellikle devleti soyut bir kavram olarak tanımakla beraber, değerlendirmelerini somut olaylara göre yaparlar. Mükelleflerin devlet harcamalarından yeterince yararlanmadığı ve fazla vergi ödediği fikrine kapılmaları, devlete olan bağlılıklarının gevşemesi için elverişli bir ortam oluşturur. Devlete bağlılığı zayıflayan mükellef vergisini reddetmek şeklinde olmasa bile, vergiye karşı ilgisizliği artarak ve sonuçta devlete düşmanlığı ile vergiye karşı mukavemeti artar.²⁴

Kısaca belirtmek gerekirse, vatandaşların devletin meşru varlığını kabul etmeleri temelde, devletin hizmetlerinden yeterince yararlanmalarına bağlıdır. Devlete bağlı mükelleflerin vergilere katlanabilmeleri daha kolay olmaktadır. Bu amaçla eldeki fonlar devletin varlığını hissettirecek, devlet bilincini geliştirecek biçimde kullanılmalıdır.²⁵

²² ŞENYÜZ, a.g.e., s.36.

²³ Zafer KÜKRER, "Maliye Mükellef İlişkileri", *Maliye Dergisi* (No:21), s.91.

²⁴ Salih TURHAN, *Vergi Teorisi ve Politikası* (5.b., Filiz Yay., İst., 1993), s.69.

²⁵ ŞENYÜZ, a.g.e., s.38.

5. Ailenin Ekonomik Durumu

Mükelleflerin vergiye karşı nasıl bir davranış göstereceği, ailede kişi başına düşen gelirle de yakın ilişkilidir. Ailenin ekonomik durumundaki değişmelerin dikkate alınmasında, çeşitli teknikler geliştirilmiştir. Toplam gelirden her aile bireyi için kabul edilecek bir indirimin vergi dışında tutulması, ilk tekniği oluşturur. Ailenin ekonomik durumunu dikkate alan ikinci teknik, gelirin bölünmesi sistemidir. Bu sistemde evli bir mükellefin kazançları kendisi ve karısı tarafından elde edilmiş gibi düşünülür ve mükellefin vergisi, tarifenin sahip olduğu artan oranlılık tarafından belirlenir.²⁶ Ülkemizde 4369 sayılı yasa ile aile reisi beyanının kaldırılması bu yönde atılmış bir adımdır.

Bu biçimde ailenin ekonomik durumunu dikkate alan bir vergileme, mükelleflerin vergiye karşı dirençlerini azaltır ve ilke olarak, en az geçim şartlarının gerektirdiği tutarın vergilendirilmesi anlamına gelir.

6. Siyasal İktidarı Benimseme Gücü

İktidar, devlet yapısı içinde siyasal otorite biçiminde şekillenen hukuksal bir organdır. Parlamenter sistemlerde iktidarın temeli siyasal partilere dayanmaktadır. Siyasal partilerin amacı iktidarı ele geçirmektir. Siyasal partiler seçim dönemlerinde gerçekleştirmeyi düşündükleri programları halka açıklar ve oy isterler. Seçmenler de bu programlara bakarak, tercihlerini yansıtan partilere oylarını verirler. Bu en azından böyle kabul edilir.²⁷ Seçime katılan partilerin herhangi birisinin iktidara getirilmesi, o partinin programının toplum tarafından benimsendiği anlamına gelir.²⁸

²⁶ ŞENYÜZ, a.g.e., s.32.

²⁷ Yüksel GÜLMEN, *Türk Seçmen Davranışları* (İÜİF Yay., No:430, İst., 1979), s.41.

²⁸ NADAROĞLU, a.g.e., s.43.

Siyasal iktidarın aldıkları kararların bir kısmı vergilere ilişkindir. Vergilere ilişkin düzenlemeler yapılırken, mükelleflerin bazıları bu düzenlemeleri olumlu, bazıları olumsuz karşılama eğilimindedirler. Bu eğilimi belirleyen önemli faktörlerden birisi de mükellefin siyasi iktidarı desteklemiş olup olmamasıdır. ²⁹

Sonuçta, siyasi iktidarı destekleyenlerin vergilere karşı davranışlarının en azından belirli bir noktaya kadar olumlu olacağı, desteklemeyenlerin davranışlarının olumsuz yönde olacağı kabul edilmektedir. Olumsuz davranış ve düşüncede olanlar, siyasi iktidarın kendilerini temsil etmediği fikrinden hareket ederler .

7.Mükellefin Diğer Mükellefler Hakkındaki Düşüncesi

Vergiye karşı gösterilen davranışlar, mükellefin diğer mükelleflerin vergisel durumlarını bilmesine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Mükellef, gerek kendi ödeme gücüne ve gerekse diğer vergi mükellefleri ile karşılaştırmasıyla vergi baskısının yüksekliği hakkında belirli bir subjektif görüşe sahip olur. Bu subjektif görüş, mükellefin çevresindeki meslektaşlarının veya komşularının ödeme güçlerine uygun vergi ödeyip, ödememesi hakkında elde ettiği bilgi ile yakından ilgilidir. ³⁰

Mükellefler katıldıkları sohbet, aile toplantısı, seminer ve konferanslarda, vergi levhalarından ve ilanlardan diğer mükelleflerin vergiye ilişkin düşüncelerini öğrenebilirler. Edindikleri bilgilere bağlı olarak mükellefler kendi ödedikleri vergileri ağır veya normal kabul edebilirler. Özellikle mükellefin kendisiyle aynı sosyo-ekonomik grupta olanların düşük vergi ödediklerini öğrenmesi, hissettiği verginin artmasına ve buna bağlı olarak tepkilerinin sertleşmesine sebep olur.

²⁹ GÜLMEN, a.g.e., s.41.

³⁰ ŞENYÜZ, a.g.e., s.40.

8. Kamu Hizmetlerinin Mükellefin Tercihlerine Uyumu

İnsan ihtiyaçları özel ve kamusal ihtiyaçlar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kamusal ihtiyaçlar, bütçe mekanizması aracılığı ile siyasi yapı içinde üretilirler. Bu haliyle bütçe, büyük bir kısmı vergilerle finanse edilen kamu hizmetlerinin türünü ve miktarını göstermektedir.

Bütçe ile uygulamaya konulan harcama planının mükelleflerce onaylanma durumu, vergilere karşı gösterilecek tepkiler üzerinde etkili olacaktır.

Genel anlamda kamu hizmetlerinin mükellefin tercihlerine uyumluluğundan söz edildiğinde, mükellefin istediği hizmetlerin yeterli miktarda üretilmesi ifade edilir. Devlet, mükellefin beklemediği veya desteklemediği hizmetleri üretmesi durumunda, ödenen vergiler mükelleflerce boşa giden fonlar olarak kabul edileceğinden, davranışlardaki olumsuzluklar daha da belirginleşecektir.³¹

9. Kamu Gelirlerinin Etkin Kullanımı

Kamu gelirlerinin etkin kullanımı, ekonomik nedenlerle olduğu kadar, idari nedenlerle de gerekli görülen bir konudur. Çünkü devlet bürokrasisinde sık sık karşılaşılan suistimaller, fonların etkin kullanımı hakkındaki inançları büyük ölçüde etkilemektedir. Mükellefler, ödedikleri verginin savurganca kullanıldığına inanırlarsa, vergi nedeni ile duydukları subjektif yük daha da artar. Çok önemli olan bu psikolojik faktör, bir çok yükümlüde devlete vergi ödemek yerine, şahsen verimli gördüğü sahaya harcamanın daha uygun olacağı fikrini doğurmaktadır. Bu nedenle düşünülmeden ve mükelleflerin tepkileri hesaplanmadan yapılacak kamu harcamalarından kaçınılmalıdır. Kamu hizmetleri, fayda-maliyet analizleri yapıp, dışsallık faktörleri de dikkate alınarak yapılmalıdır.

³¹ ŞENYÜZ, a.g.e., s.41.

Devletin, harcamalarını yönlendirirken bu tür tekniklerden yararlanması, mükelleflerin finansmana katılımındaki olumsuz davranışları azaltacaktır.³²

10. Mükellefin Mesleği

Mükelleflerin sahip oldukları mesleklere göre vergilerin yükleri farklılıklar gösterir. Bazı meslekler gelir elde etme açısından, diğer mesleklere göre çok daha esnektirler. Tüccarlık ve serbest meslek faaliyeti, gelir esnekliğine sahip mesleklerden sayılabilir. Mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını belirleyen faktörlerden biri de, geliri elde ederken gösterdiği çaba ve fedakarlıklardır. Gelir elde edilirken, mesleklerin içinde bulunduğu şartların farklılığı, bu yönde değerlendirilmesi gereken bir noktadır.³³

Mükelleflerin seçtikleri meslekler dolayısıyla, daha fazla veya az vergi yükü altında kalmaları mümkündür. Vergilerin bazı meslekleri avantajlı hale getirmesi, kişilerin bilgi ve yeteneklerine bağlı olarak çalışması gereken meslek dışındaki işlerde çalışmasına neden olarak, kaynakların etkin dağılımının bozulmasına sebep olur. Diğer taraftan, mesleklerin mükelleflere unvan gibi maddi olmayan bazı sosyal avantajlar kazandırması, gelire dolayısıyla vergiye verilen önemi azaltan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Belirli mesleklerin daha fazla vergi yükü altında bırakılmaları veya mükelleflerin bu şekilde hissetmeleri, meslek düzeyinde ortak birlikteliklere gitmelerine neden olabilir. Nitekim, “POUJADE” hareketi perakendeci esnaf ve zanaatkarların vergiye karşı gösterdikleri tepkilerin sonucu olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir.³⁴

³² ŞENYÜZ, a.g.e., s.43.

³³ Esfender KORKMAZ, *Vergi Yapısı ve Gelişimi* (2.b., İÜİF Yay., No:489, İst., 1982), s.42.

³⁴ Kenan BULUTOĞLU, “Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon: Poujade Hareketi”, *MaliyeEnst.Konf.* (4.seri, İÜİFME Yay., No:6, İst., 1958), s.183.

11. Mükellefin Diğer Özellikleri

a) Mükellefin Dini

Toplumsal davranışların oluşmasında çok önemli yeri olan dini kurallar, her alanda olduğu gibi mali davranışlar üzerinde de çok önemli derecede etkili olurlar. Dini inançlarına bağlı olan bir mükellef, dini kurallara göre alınan ya da alınacak olan vergilere itibar eder. Çünkü vergi ödeme, mensup olunan dinin bir ödevi olarak kabul edileceğinden büyük bir bağlılıkla yerine getirilir. Dinin gereği olarak kabul edilmeyen vergilerin, dindar bir mükellefçe, dini vergilerde olduğu kolaylıkla kabul edilmeleri mümkün değildir.

Mesela İslam dininde zekat farz olarak yerine getirilmesi gereken mali bir yükümlülüktür. Dini inançları gereği zekatını ödeyen bir müslüman, aynı şekilde devlete de vergisini ödemek durumunda kalır. Bu da mükellefin karşılıksız ödentilerinin artmasına neden olmasına rağmen; sadakat ve doğruluğun inancın gereği olması nedeniyle, vergi kaçırmaya da yönelmemesine neden olur.

b) Mükellefin Irkı

Vergiye karşı tepki ve tutumlardaki farklılıkları, mükelleflerin mensup oldukları ırklarla da açıklama yoluna gidilmektedir. Çeşitli ırklar üzerinde yapılan araştırmalar farklı vergi yüklerini ortaya çıkarmıştır. Yapılan bir çalışmada, ödenilen vergilerde eşitlik halinde bile, subjektif vergi yükünün ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği görülmüştür. Mesela Fransa'da diğer ülkelere göre subjektif vergi yükünün çok fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Burada belirleyicilik ırk faktöründedir.³⁵

Buna yönelik olarak da çeşitli ülkelerde vergi yerine kullanılan kelimeler dahi farklıdır. Türkçe'de bu anlamda, vermek fiilinden türetilmiş, verme anlamına gelen

³⁵ REYNOUD, a.g.e., s.10.

“vergi” kelimesi kullanılmaktadır. Oysa modern devlette bu almak fiil kökünden türetilmiş “algı” haline gelmiştir. Bu açıklamalardan, kelime kökü itibarı ile Türklerin vergiyi gönüllü katılım olarak düşünen bir anlayış içinde değerlendirdikleri görülür.

c) Mükellefin Yaşı

Yaşın, mükelleflerin vergilere olan tutumları üzerinde etkili olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Genç yaştaki mükellefler, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketmek ya da tüketime yönelik kısa vadeli tasarruflara ayırmak durumundadırlar. Özellikle 25-30 yaş grubu kişiler, henüz yüksek bir gelire sahip olmadıkları ve bir aile kurmak, daha yüksek bir hayat standardına ulaşmak istedikleri için, devletin vergi taleplerine tam bir isteksizlikle karşı durmaktadırlar. Buna karşılık ileri yaştaki mükelleflerin, daha kolay vergi verdikleri görülebilmektedir.³⁶

B) ÇEVRESEL FAKTÖRLER

1.Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler

Vergi yönetimleri, mükellefleri tespit eden ve beyannameleri kabul eden, vergiyi tarh, tahakkuk ve tahsil ettiren, vergi incelemelerini yürüten, vergilerle ilgili hesap, kayıt ve dosyaları tutmakla görevli örgütlerdir.

Vergide istenilen başarının gerçekleşmesi vergi yönetiminin etkin çalışmasıyla mümkündür. Fakat, bilhassa az gelişmiş ülke vergi yönetimlerinin bu konuda pek başarılı oldukları söylenemez. Bunun nedenlerinin başında; personel sorunu, çalışma şartlarının elverişsizliği, halkla ilişkilerin eksikliği, denetimlerin ve teknolojik imkanların yetersizliği gelmektedir.

³⁶ Günter SCHMÖLDERS, *Genel Vergi Teorisi*, Çev:Salih TURHAN, (İÜİFME Yay., No:55, İst., 1976), s.231.

a) Personel Sorunu

Vergi yasalarının uygulanmasında, mükellefler ile vergi yönetimi karşı karşıya bulunur. Mükellefe yakın olmayan, mükellefi vergiye alıştırarak bir psikoloji oluşturacak şekilde hareket etmeyen ve vergi kanunlarının uygulanmasında iyi işlemeyen bir vergi yönetimi, mükellefin vergiye olan direncini artırır, kaçakçılığa veya vergisel görevlerin yerine getirilmemesine sebep olur. Bu da vergi personelinin nitelik ve sayısal yetersizliğinden kaynaklanır.

Sayısal yetersizlik, vergi yönetiminde çalıştırılan personelin, iş hacmi ve mükellef sayıları nedeniyle, sayısının yetersiz olması anlamındadır.

Türkiye’de Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışan personel sayısı da oldukça yetersizdir. Personel başına düşen mükellef kıstasından pek yararlanılmamaktadır. Nitekim, 1978-82 yıllarında mükellef sayısında % 63’lük bir artış olmuşken, personel sayısında sadece % 15’lik bir artış olmuştur. Son yıllarda Maliye Bakanlığı büyük ölçüde bir personel alımı yapmamıştır. Ancak bu eksiklik, 1998 yılındaki fakülte ve yüksek okul mezunu personel alımı ile giderilmeye çalışılmıştır. Genel Müdürlükteki personel artışının, iş hacmindeki artışı çok geriden izlediği açıktır.³⁷

Niteliksel yetersizlik ise, vergi yönetiminde çalışan personelin yeterli bilgiye sahip olmamasından ileri gelmektedir. Mükellefler, yönetimce yapılacak açıklamalara güvenirler veya güvenmek isterler. Bu nedenle görevlilerce, mükelleflere sorunlarına ilişkin tahmini açıklamalar yapmaktan kesinlikle kaçınılmalıdır. Bunun için de personelin işinin gereklerini layıkıyla yerine getirebilmesi, mesleki eğitimini tam manasıyla almasına bağlıdır.³⁸

Ülkemizde Maliye Bakanlığı bürokratlarıyla üst düzey yöneticileri ve inceleme elemanları (hesap uzmanları ve maliye müfettişleri) konularında gerçekten uzman ve

³⁷ Maliye Bakanlığı , *1983 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi*, (Ankara, 1982), s.15.

³⁸ KÜKRER, a.g.m., s.79.

başarılı kişilerdir. Ancak istisnalar hariç, vergi dairelerinde çalışan personel klasik devlet memuru zihniyetindedir ve sürekli değişen mevzuatı takip etmekte zorlanmaktadır. Ayrıca, vergi idaresinin personel devir hızı oldukça yüksektir. Nitekim, 1993 yılı itibarı ile Maliye Bakanlığı bünyesinde görev yapan personelin %73'ünün dokuz yıldan az hizmeti bulunmaktadır.³⁹ Bunun temel nedeni ücretlerin yetersizliği ve özel sektörle mücadele edecek düzeyde olmamasıdır. Vergi idaresinde 2-3 yıl çalıştıktan sonra, yetenekli personel yüksek ücret karşılığında özel sektöre transfer olmaktadır. Bu şekilde vergi idaresi, diğer kesimler tarafından transfer edilmek üzere elman yetiştiren bir kurum niteliğine sahiptir.

b) Çalışma Şartları

Çalışma şartları dendiğinde, iş karşılığı alınan ücret ve işlerin yürütüldüğü yer ifade edilir. Vergi personelinin etkin bir vergi hizmeti üretmesi, karşılığında elde ettiği menfaatlerin tatminkarlığına bağlıdır. Ücret tatminkar değilse, personel işine karşı isteksizlik ve ciddiyetsizlikle yaklaşır. Bu durumda işlerde uzamalar ve aksamalar olur ki bunlar doğrudan mükelleflere zararlı olarak yansır. Ayrıca ücretlerin tatminkar olmaması; yasalara uygun bir işe sürat kazandırmak veya yasalara uygun olmayan bir işi yasalara uygun göstermek gibi sonuçları olan, rüşveti doğurur. Hangi biçimde olursa olsun, az gelişmiş ülkelerde sıkça rastlanılan rüşvet ve suistimal olayları, vergi yönetiminin dürüstlüğü ve güvenilirliğini bozan önemli bir unsurdur.

Ücret dışında, sağlanacak lojmanlardan yararlanma, yaz tatili ve hizmet içi eğitim imkanlarının sağlanması personelin verimini artıran unsurlardan sayılabilir. Çalışma morali artırıldığında, personel işine sahip çıkar ve elinden geldiğince işlerin çözülmesine çaba harcar.⁴⁰

Çalışma şartları konusunda diğer bir husus da çalışma yeri ve malzeme durumudur. Vergi daireleri, yeterli sağlık şartlarına sahip, aydınlık ve ferah olmalı; yeterince oturacak yerleri bulunmalıdır. Bina içinde mükelleflerin kolayca

³⁹ Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, *Türk Vergi Sisteminin Yapısı* (Ankara, 1993), s.15.

⁴⁰ ŞENYÜZ, a.g.e., s.54.

görebilecekleri yerlere afiş ve sloganlar asılmalıdır. Hizmetin yürütülmesi için gerekli malzemenin (kırtasiye, hesap makineleri, bilgisayar, dolap...vs.) yeterli olması da işleri süratlendirici önemli bir etmendir. Yer ve malzeme şartlarının iyiliği veya kötülüğü personelin kendi psikolojisine tesir ettiği gibi, mükellefleri de etkilemektedir.⁴¹

c) Halkla İlişkilerin Noksanlığı

Vergi yönetiminde etkinliğin gerçekleştirilmesi için, mükelleflerin vergilerini kendiliğinden gönüllü olarak ödemeye razı olmaları gerekir. Bu ise etkin bir halkla ilişkiler çalışmasını gerektirir.

Vergi açısından halkla ilişkiler, “Gelir İdaresi’nin izlediği politikanın halka açıklanması ve benimsetilmesi, idarenin faaliyetlerinin halka duyurulması ve böylece halkta idareye karşı olumlu bir tutum oluşturulmasının yanında, halkın gelir idaresi hakkında ne düşündüğünü ve idareden ne istediğinin öğrenilmesi ve halkla işbirliğinin sağlanmasıdır.”⁴²

Vergi yönetiminin halkla ilişkiler alanında sağlayacağı etkinlikle, mükellefler vergi olayını, vergi personelini ve vergi tekniğini daha iyi anlayabilirler. Böylece, mükelleflerin vergiye karşı olumlu tutuma girmeleri, en azından birtakım yanlış anlamalardan kurtulmaları sağlanmış olacaktır. Ayrıca halkla ilişkiler mükelleflerin vergiye karşı dirençlerini kırıcı çok önemli bir faktördür.

d) Vergi İnceleme ve Denetimlerinin Yetersizliği

Çağdaş vergi sistemlerinde, mükelleflerin vergiye tabi gelirlerini, en iyi kendilerinin bilecekleri varsayımından hareketle beyan usulü esas alınmıştır. Ancak mükellef beyanlarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığını tespit etmenin en iyi yolu

⁴¹ Zeliha KOCAMAN, “Maliye Bakanlığı’nda Halkla İlişkiler Çalışmaları”, *Maliye Dergisi* (S:65, Ankara, 1983), s.83.

⁴² KOCAMAN, a.g. m., s.82

denetimdir. Denetimin temel amacı; kişileri kanunlara uygun çalışmaya veya hareket etmeye yöneltmektir. Mükelleflerin bir gün denetleneceklerini bilmeleri, kanunlara uygun davranmalarına neden olur. Çünkü, etkin bir vergi incelemesi, zamanında vergisini tahakkuk ettirmeyenler için ciddi bir risktir.⁴³

Vergi denetimlerinin etkin bir şekilde yapılmaması, vergi kaçırma eğiliminde olan mükelleflere zemin hazırlar. Dürüst mükelleflerin de devlete bakışını zedeler ve kaçakçılığa itebilir.⁴⁴ Bu konu ikinci bölümde detaylı bir şekilde irdelenecektir.

e) Teknolojik İmkanların Yetersizliği

Günümüz şartlarında yalnızca vergi denetim elemanları yoluyla etkin bir vergi denetiminin yapılması ve vergi idaresi personeli ile vergilendirme işlemlerinin süratli bir şekilde yürütülmesi mümkün değildir. Bu nedenle diğer alanlarda olduğu gibi, vergi konusunda da bilgisayar kullanımı kaçınılmazdır.

Teknolojik imkanlardan yararlanan ülkeler, bir taraftan etkin bir şekilde vergilendirme işlevini yerine getirirken, diğer taraftan da vatandaşların vergi sistemine güven duymalarını sağlamaktadırlar.⁴⁵ Örneğin, İngiltere’de etkin bir denetimde bulunmak ve vergi tahsilatını arttırmak için, gelir idaresinin isteklerine cevap vermek üzere East Kilbridge’de geniş bir bilgisayar ağı oluşturulmuştur. Bu servis beklenenden fazla mükellef kitlesinin denetim ve incelemesini yapmaktadır.⁴⁶

Ülkemizde de vergi idaresinin modernizasyonuna yönelik olarak, tek vergi numarası uygulaması ile ilgili düzenleme yapılmış olmasına karşın, teknolojik altyapının yetersizliği nedeniyle uygulamada önemli sorunlar ortaya çıkmıştır.

⁴³ Metin ERDEM, “Türkiye’de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetimlerinin Etkinliğinin Sağlanması” (Basılmamış Doktora Tezi, UÜ Sos. Bil. Enst., Bursa, 1986), s.30.

⁴⁴ Adnan GERÇEK- Mehmet YÜCE, *Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi* (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Bursa, 1998), s.30.

⁴⁵ GERÇEK-YÜCE, a.g.e., s.31.

⁴⁶ İsmail AKTÜRK, “Vergi Kaybı Sorunu ve Alınabilecek Önlemler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi* (C:3, S:2, İzmir, 1988), s.149.

Teknolojik imkanların yetersiz olması, etkin vergi denetimlerinin yapılmasını engellemekte, iş yükünün artmasına ve vergilendirme işlemlerinin ağır ve düzensiz yapılmasına yol açmaktadır. Nitekim Maliye Bakanlığı, yıllardır vergi dairelerinde bilgisayar ağı kurma çalışmaları yapmakla beraber, bir türlü gerekli donanım sağlanamamıştır. Bütün bunlar da, mükelleflerin vergi sistemine ve vergi idaresine olan güvenini sarsmaktadır.

2. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler

Vergi sistemi, bireylerin ve kurumların belirli dönemlerde ödemekle yükümlü oldukları vergilerin tümü olarak ifade edilir. Vergi kümelerinin taşıdığı çeşitli özellikler, mükellefler üzerinde farklı etkilere sebep olur.⁴⁷ Mükellef davranışlarını etkilemesi bakımından önemli görülen hususlar aşağıdaki şekilde incelenecektir.

a) Vergi Adaleti

Çağdaş toplumlarda adalet anlayışı eşitliğe dayanmaktadır. Bu, vergileme için de böyle kabul edilir. Vergi adaletinin ilkeleri, var olan ekonomik eşitsizliklerin en aza indirilmesi ve daha fazla büyümesinin önlenmesi olarak ortaya çıkar. Makro düzeyde adalet bu şekilde tanımlanmakla beraber, mükelleflerin bu konudaki düşünceleri farklılıklar gösterir. Mükellefler vergilerin adaleti hakkında karar verirken, kendi vergi yüklerinden hareket ederler. Buna göre, en az vergi yüküne neden olan verginin, en adil vergi olarak değerlendirilmesi eğilimine girerler.⁴⁸

Genel düzeyde verginin adil olabilmesi için, toplam vergi yükünün eşit ödeme gücüne sahip olanlara eşit, eşit olmayanlara da farklı biçimde dağıtılması lazımdır. Verginin ödeme gücüne uygun alınabilmesi, verginin subjektif hale getirilebilmesine

⁴⁷ ŞENYÜZ, a.g.e., s.59.

⁴⁸ REYNOUD, a.g.e., s.18.

(kişiselleştirilebilmesine) bağlıdır. Gelir vergisi bu açıdan en başarılı vergi olarak kabul edilir.

Vergi sistemlerinde, bazen iktisadi politika gereği, bazen de bilgisizlikten, kapsamı geniş tutulan istisna ve muafiyetler nedeniyle vergi yükü diğer alanlardaki mükelleflerin omuzlarına yüklendiğinden, bir kısım mükelleflerin diğerlerinden az vergi vermesi hoş karşılanmamaktadır.⁴⁹

Mükellef kendini vergi yükü altında ezilmiş, adaletsizlik ve yüklerin eşit olmayan dağıtımını altırıda kalmış saydığı zaman, kendisinden haksız olarak istendiğini sandığı vergileri; her hangi bir şekilde ödememekten başka bir şey düşünmez. Mükelleflerin vergiye en az rahatsızlıkla katlanabilmeleri için, toplam vergilerin adil bir şekilde paylaştırıldığına, dolayısıyla kendi paylarına düşen yükün adil ve makul olduğuna inanması gerekir.⁵⁰

b) Vergi Sisteminin Karmaşıklığı

Vergi sisteminin temelini mali mevzuat ve vergi kurumları oluşturur. Modern maliyenin önemli bir ilkesi de vergi sistemini az gelir getiren çok sayıda vergi yerine, bol gelir getiren az sayıda vergiden oluşturmaktır.⁵¹ Eğer vergi sistemi az sayıda vergiden oluşuyor ve basit ve açık ise, mükellefler tarafından kolaylıkla anlaşılabilir ve mükelleflerin vergiye karşı davranışları da olumlu olur. Buna karşılık, vergi miktarının belirlenmesine ilişkin unsurların muğlak, her tarafa çekilebilir ve karmaşık olması ise, hem mükelleflerin bilerek veya bilmeyerek vergi kaçırmasına, hem de vergi idaresinin maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır.⁵²

⁴⁹ ŞENYÜZ, a.g.e., s.60.

⁵⁰ Halil NADAROĞLU, “Vergi Güvenlik Önlemlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *İTİA Kamu Maliyesi Enst. Derg.* (No:1, İst., 1980), s.68.

⁵¹ TOBB, *Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (TOBB Yay., No:244, BÖM:8, Ankara), s.14.

⁵² GERÇEK - YÜCE, a.g. e., s.14.

Karmaşık bir vergi tekniği sadece mükellefleri değil, bizzat vergi idaresini ve vergi yargısını da etkileyecektir. Bu durum, personel fazlalığı ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Sistemdeki metod ne kadar çok işleme ve personele ihtiyaç gösterirse, vergilerin topluma olan maliyeti o derece artar.⁵³ Ülkemizde vergi tekniği o kadar karmaşık haldedir ki, mükellefler bir yana, bu alandaki meslek mensupları ve hatta Maliye Bakanlığı yetkilileri bile, vergi ile ilgili sorunlara yeterince cevap verememektedirler.

c) Vergi Mevzuatının Sık Sık Değişmesi

Vergi mevzuatında ülkenin değişen sosyo-ekonomik şartlarına uygun olarak ve dış ülkelerdeki mali mevzuatla koordinasyon sağlamak amacıyla değişiklikler yapılması doğaldır. Ancak, mevcut yasaların uygulanamamasından ve diğer faktörlerden dolayı, sık sık değişiklikler yapılması, mükelleflerin vergi sistemine olan güvenlerini sarsar ve sistemin yerleşmesini güçleştirir. Vergi değişiklikleri, vergi yükü aynı kalsa bile mükelleflerin körelmiş duygularını harekete geçirmektedir.⁵⁴

Vergi kanunlarında sık sık yapılan değişiklikler, her defasında yeni hükümlerin öğrenilmesini ve yeni formalitelere alışılmasını gerektirmektedir. Bütün bunlar, esasında karmaşık olan vergi tekniğini daha da karmaşık hale getirmekte ve mükelleflerin vergi mevzuatına uyum maliyetlerini artırmaktadır. Ayrıca vergi mevzuatının daimiliği, vergi psikolojisi bakımından da gayet uygundur. Çünkü, belirli bir vergi türü veya tekniği ile ne kadar uzun zaman yaşanılırsa, o kadar çok alışılır. Bu nedenle, vergileme ilkelerinden biri olan “istikrar ilkesi”nin çiğnenmesi ve vergi kanunları ile sık sık oynanması çok eleştirilen bir konudur.⁵⁵ Ülkemizde her yeni hükümetin çantasında bir vergi reform paketi bulunmakta, her yeni hükümet vergi kanunlarında Ali yazar Veli bozar mantığı ile hareket ederek çeşitli değişiklikler yapmaktadır.

⁵³ Ercan DÜLGEROĞLU, a.g.m., s.237.

⁵⁴ ÖNCEL, a.g.e., s.62.

⁵⁵ GERÇEK - YÜCE, a.g.e., s.16.

Vergi mevzuatında sık sık yapılan değişiklikler bir taraftan mükellefleri güvensizliğe itmekte, diğer taraftan gelir idaresini çalışamaz hale getirmekte ve vergi sisteminin tıkanmasına yol açmaktadır.

d) Vergi Oranları

Vergiye karşı direnmenin türü ve derecesi üzerinde etkin olan en önemli unsur, vergi oranlarının seviyesi ve bunların hissedilebilirlik derecesidir.⁵⁶ Çeşitli araştırmalar sonunda; yüksek vergi oranında bulunan mükelleflerin, düşük vergi oranında bulunan mükelleflere göre gelirlerinin büyük bir kısmını olduğundan daha düşük beyan ettikleri ortaya çıkmıştır. Yani vergi oranı ile mükelleflerin vergiye bakışı arasında doğrudan ve negatif bir ilişki vardır.⁵⁷

Vergilemenin sınırı aşıldıktan sonra, mükelleflerin vergi sistemine karşı tepkileri artmaktadır. Yüksek oranlı vergiler, mükelleflerde sömürüldükleri hissine kapılmaya neden olmakta ve onları vergiye karşı direnmeye yöneltmektedir.⁵⁸

Bu gerçeğin farkına varan Maliye Bakanlığı 4369 sayılı yasa ile yapılan değişiklikler kapsamında, gelir vergisi tarifesini yeniden ayarlayarak, oranları düşürmüştür. Böylece ilk dilime uygulanacak oran, %25'ten %15'e indirilmiştir. Ancak bu oranlar, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin vergi oranlarına göre yine de çok yüksektir.

e) Vergi Aflarının Sıklığı

Devletin kendi koyduğu emir ve yasaklarını ihlal edenlere karşı en etkili silahı kuşkusuz cezai yaptırımlardır. Vergi hukukunda da vergisel yükümlülükleri yerine getirmeyen mükelleflere uygulanacak yaptırımlar belirlenmiştir. Bu nedenle,

⁵⁶ SCHMÖLDERS, a.g.e., s.112.

⁵⁷ GERÇEK- YÜCE, a.g.e., s.18.

⁵⁸ Zeynep ARIKAN, "Vergiye Karşı Başkaldırı Nedenleri ve Çözüm Yolları", *Maliye Yazıları Dergisi*, (Sayı:47, Temmuz1995), s.70.

vergi aflarının uygulanması çok tartışılan bir konudur. Bazı maliyeciler; vergi gelirlerini artırmak, tahsilatı hızlandırmak ve kolaylaştırmak, vergi idaresi ile yargı organlarının iş yükünü hafifletmek amacıyla vergi aflarına ihtiyaç olduğunu savunmaktadırlar. Buna karşılık; vergi aflarının kötüye kullanıldığını, vergi adaletini bozduğunu ve vergi kaçakçılığını teşvik ettiğini düşünenler, vergi affı uygulamasına karşı çıkmaktadırlar.⁵⁹

Vergi suç ve cezalarının zaman zaman affa uğraması, mükellefleri suç işlemeye teşvik eder. Bunun ise vergi sisteminin adalet ilkesi, vergi gelirleri ve vergi idaresi üzerinde olumsuz etkileri vardır. Daha da önemlisi, bir defa başvurulmuş vergi affının gelecekte alışkanlık halini aldığı birçok kez görülen bir olaydır. Bu nedenle vergi afları vergisel amaçlardan çok, politik amaçlarla kullanılmaktadır. Ülkemizde 1960'dan günümüze kadar vergi alanında affa ilişkin hükümler taşıyan çeşitli biçimlerde çıkarılmış, 16 adet kanun düzenlemesi bulunmaktadır ve son örneği de 4369 sayılı yasa kapsamında yapılan düzenlemedir. Bu yasa ile bugüne kadar kayıt dışı bırakılmış ve vergisi ödenmemiş kazançlar hakkında herhangi bir ilave tarhiyatın yapılmayacağı GVK'nun geçici 47. Maddesi ile hükme bağlanmıştır. Geçici 48. Madde de bu yönde hükümler ihtiva etmektedir. Bunun anlamı, ortalama 2-3 yılda bir vergi aflarına başvurulduğudur. Böyle sık sık çıkarılan af kanunları, beyan ve ödeme mükellefiyetini zamanında yerine getiren yükümlülükleri cezalandırma, bu yükümlülükleri yerine getirmeyenleri ise mükafatlandırma anlamına gelmektedir. Buna ilave olarak vergi afları, tek başına bir araç olarak ele alınmakta ve bunlar, vergi uygulamasını güçlendirici araçlarla desteklenmemektedirler.⁶⁰

f) Belge Düzeninin Yerleşmemiş Olması ve Kayıt Dışı Ekonominin Yaygın Olması

Beyan esasına göre vergilemede, verginin tam olarak beyan edilmesi ve adaletin sağlanabilmesi için, belge düzeninin sağlıklı bir şekilde yerleşmiş olması gerekir. Belge düzeninin yerleşmesi için; yazar kasa ve vergi iadesi uygulamasının

⁵⁹ Recai DÖNMEZ, *Teoride ve Uygulamada Vergi Afları* (A Ü Yay., No: 557, Eskişehir, 1992), s.30.

⁶⁰ DÖNMEZ, a.g.e., s.255.

yanısıra, iş yeri kapatma ve teşhir cezası gibi cezai yaptırımlar getirilebilmektedir. Ülkemizde de bu tür yeniliklere gidilmesine, belge alınması ve verilmesinin yasal bir zorunluluk olmasına rağmen, halk arasında bu alışkanlığın yerleşmemiş olması ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Bir ülkede vergi sistemi ne kadar etkin ve rasyonel çalışıyorsa ve kayıt düzeni yerleşmiş ise, kayıt dışına çıkma ve vergi kaçırma o kadar düşük seviyede kalmaktadır. Buna karşılık, vergi sistemi etkin bir şekilde çalışmayan, kayıt ve belge düzeni oturmamış olan ülkelerde; vergi idaresinin mevcut mükellefleri kavrayamadığını ve kanunları uygulayamadığını gören kişiler, faaliyetlerini kayıt dışında yürütmekte bir sakınca görmemektedirler. Elindeki mükellefleri vergilendiremeyen ve denetleyemeyen idarenin, kayıt dışındaki kişileri saptayabilme imkanının çok daha düşük olacağı aşîkardır.⁶¹

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin varlığını teşvik eden bir başka unsur da, vergi sistemindeki götürü vergileme rejiminin kötüye kullanımıdır. 4369 sayılı yasa ile yapılan düzenlemeler kapsamında götürü usulün kaldırılarak, basit usulün uygulamaya konması ve basit usulde vergilendirilenlerin alım-satım belgelerini saklama mecburiyeti getirilmesi, vergi doğuracak işlemlerin kayıt altına alınması açısından önemli bir adımdır. Ayrıca kayıt dışı ekonominin yaklaşık %25'inin de tarımsal faaliyetlerden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Yine 4369 sayılı yasa ile küçük çiftçi muafîlığının kaldırılması tarımsal faaliyetlerin kayda alınması yönünde bir düzenlemedir.

Kayıt dışı ekonominin çok önemli bir kısmının kayıt dışı işçilik faaliyetlerinden oluştuğu ve bu kayıt dışı işçilik faaliyetlerinin, kayıt dışı ekonomideki payının % 50-60'lar düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir. Bunun sebebi de, ücretler üzerindeki vergi, sosyal güvenlik ve çeşitli fon kesintileri baskısının yüksek oluşudur. Ücretin işveren tarafından, işçiye ödenen kısmı %47, devlete ödenen (vergi, SSK, Tas. Teşv. Kesintisi, v.s.) kısmı ise %53 gibi bir dağılım sergilemekte, bu da işveren ve işçiyi kayıtdışılığa itmektir. Böyle olunca da hem ücret kayıt dışında kalmakta ve hem de işverenin faaliyetlerinin büyüklüğü konusunda reel bir değerlendirme

⁶¹ Ahmet ESEN, "Vergi Ahlakı, Vergi Denetiminin Çarpıklığı", *Maliye Postası* (Yıl:15, S:338, Ekim1994), s.10.

yapılamamaktadır.⁶² Son düzenlemeler kapsamında vergi oranlarının düşürülmesi, bu baskıyı azaltacak niteliktedir.

Kayıt dışı ekonominin denetim altına alınamaması nedeniyle, vergi potansiyelinden yeterince yararlanılamamakta ve yüksek vergi oranlarına rağmen vergi gelirleri düşük düzeyde kalmaktadır. Mevcut mükelleflerden daha fazla vergi alınması, var olan sorunları daha da artıracığına göre, kamu finansman açıklarının kapatılması için vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin de vergi kapsamına alınması şarttır.

g) Vergi Cezalarının Etkin Uygulanmaması

Yasalarla konulan vergilerin toplanmasında en etkili araç olan cezaların, rasyonel ve etkin bir şekilde uygulanmaması yüzünden, çok sert ve adaletsiz olduğu ileri sürülmektedir. Bunun için cezaların çok iyi tanımlanması ve işletilmesi gerekmektedir. Belirsiz, yoruma açık fiillerin ve bunların cezalarının uygulanmasında her zaman güçlükler vardır. Vergi cezaları, yargı organlarının dahi yoruma girmesini gerektirmeyecek belirlilikte olmalıdır.⁶³ Türk mali ceza hukukunda, vergisel düzenlemelere uymayanlar için birçok müeyyide olmasına rağmen, bunlar etkin bir şekilde uygulanmamaktadır.

Ayrıca, yargı yoluna intikal eden ve temyiz edilen uyuşmazlıkların büyük bir kısmı mükellef lehine sonuçlanmaktadır. Bu vergi idaresinin vergi kanunlarına tam anlamıyla vâkıf olamadığından kaynaklanmaktadır. Mesela 1990 yılında Danıştay'a ulaşan dosyaların % 88'i mükellef lehine sonuçlanmıştır.⁶⁴ Böylece vergi yargı ve ceza sistemindeki aksaklıklar ve vergi idaresi ile vergi yargısı kararları arasındaki çelişkiler,

⁶² V. Arif ŞİMŞEK, "Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilmesi", *Veri Dünyası Dergisi*, S:154, Haziran 1994, ss.33-35.

⁶³ Şinasi AYDEMİR, *Türkiye 'de Kayıt Dışı Ekonomi*, Maliye Hesap Uzm. Der. Yay., İst., 1995, s.51.

⁶⁴ Tahsin YAĞMURLU, "Vergi İdaresi ve Yargısının Usul Hukukuna Yaklaşım Biçimi", *Vergi Yönetimi ve Yargı İlişkisi Paneli* (Gelirler Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1991), s.101.

vergi kaçırma eğilimi olan mükellefleri cesaretlendirirken, dürüst mükelleflerin de vergi idaresine olan güvenlerini sarsmaktadır.⁶⁵

3. Ekonomik Yapıdan Kaynaklanan Faktörler

Vergiler, hiçbir karşılık beklenmeden yerine getirilmesi gereken zorunlu ödemeler olduğundan, bireylerin tüketiminin ve bireysel kullanım özgürlüğünün kısılmasına yol açmaktadır. Bir ülkenin vergi sistemi, o ülkenin ekonomik yaşamından soyutlanamayacağı için, milli gelir düzeyinin düşüklüğü, enflasyonun yüksek seyretmesi ve ekonomik sistemin adalet anlayışı gibi faktörler, mükelleflerin vergiye yaklaşımını olumsuz yönde etkilemektedir.

a) Milli Gelirin Düşüklüğü

Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin temel göstergesi olarak kişi başına düşen milli gelir dikkate alınmaktadır. Vergileme ile ilgili olarak, bir ülkede kişi başına düşen milli gelir ile vergi yükü kıyaslanarak kişilerin katlandıkları fedakarlık hakkında bilgi elde edilebilir.

Ülkemizde fert başına düşen milli gelir 3.000 Doların altında iken, OECD ülkelerinin çoğunda bu rakam 15.000-20.000 Dolar civarındadır. Buna karşılık 1996 yılında ülkemizde vergi yükü % 21,4 iken OECD ortalaması % 38,8'dir. Sadece vergi yükü dikkate alınırsa, ülkemizde vergi yükü düşük görünmektedir. Ancak, kişi başına milli geliri de dikkate alarak yapılacak bir kıyaslamada, Türkiye'deki vergi yükünün nispi olarak daha ağır olduğunu kabul etmek gerekir.⁶⁶ OECD ülkelerinde ortalama 7500 Dolar vergi veren bir ferdin, tüketim ve tasarruf için elinde ortalama 10.000 Dolar kalırken, ülkemizde vergisini ödeyen bir ferdin tüketim ve tasarruf için elinde ortalama 2300 Dolar kalmaktadır.

⁶⁵ AYDEMİR, a.g.e., s.46.

⁶⁶ TOBB, a.g.e., s.22.

Kişi başına düşen milli geliri düşük bulunan gelişmekte olan ülkelerde kişiler, daha fazla yüke ve fedakarlığa katlanmaktadırlar. Bundan dolayı mükellefler, vergiye karşı olumsuz davranışlar sergilemektedirler.

b) Enflasyonun Yüksek Oluşu

Gelişmekte olan, ekonomik kurumları oturmamış ve yüksek enflasyon olan ülkelerde mükelleflerin vergiye karşı direnci yüksek düzeydedir. Enflasyon, vergi sisteminin sayısal büyüklüklerini etkilemek suretiyle, başta spesifik tarifeler, istisna, muafiyet ve indirim tutarları ile, gelir vergisinin artan oranlı tarife dilimlerinin reel olarak aşınmasına yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak, spesifik tarifelere göre alınan vergilerde devlet gelir kaybına uğrarken; istisna, muafiyet ve indirim tutarlarının enflasyon karşısında sabit kalması ve nominal gelirlerdeki artışların artan oranlı tarife yapısıyla daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi yüzünden mükelleflerin reel vergi yükleri enflasyon nedeniyle artmaktadır.⁶⁷ Yıllık enflasyon %70'lerde olan bir ülkede, mükellefin nominal gelirinde bir yıl içinde enflasyon nedeniyle %70'lik bir artış olmaktadır. Bu da çoğu zaman mükellefin daha üst tarife dilimlerinden vergilendirilmesine neden olarak daha fazla vergi yüküne katlanmasına yol açmaktadır. Enflasyonun vergi üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için enflasyon muhasebesi uygulanması ve kazançların yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde bu tartışma yıllardan beri yapılmasına rağmen, henüz uygulamaya geçilememiştir.

Ayrıca yüksek enflasyon ortamında; birçok kişi, dönem karlarının şişirilmesi, vergi kar payı ve ücretlerin artması nedeniyle, işletmelerini büyütme için değil fakat faaliyetlerini sürdürebilmek için vergi kaçırma yolunu seçmektedirler. Normal olarak vergilerin ödenmesi işletme sermayesinin erozyona uğramasına neden olur. Bu gibi çeşitli etkilerinden dolayı enflasyon, mükelleflerin vergi sistemine bakışı ve güveninin zedelenmesine yol açmaktadır.

⁶⁷ Engin ÖNER, "Vergi-Enflasyon İlişkisi", *İktisat Fakültesi Mecmuası* (1994/B-3, C:1-4, İstanbul, 1996), s.995.

c) Kamu Harcamaları

Vergileme açısından kamu harcamalarının benimsenmesi denince; vergi yükünün ağırlığından çok, bunun sektörler ve bireyler arasında ödeme gücüyle orantılı olarak eşit dağılımı ve karşılığında sektörlerin ve bireylerin kamu hizmetlerinden ve avantajlarından eşit faydalandıklarının mükellefler tarafından kabul edilmesi anlaşılmaktadır.

Vergi kullanılabilir gelirden bir azalmaya yol açar. Bireyler vergiye karşı daima rasyonel davranarak, gelirinin bir bölümünü devlete aktarmak istemezler. Kişilerin vergiye karşı rasyonel davranma isteği ise, ülkedeki gelir dağılımına ve kamu gelirlerinin etkin kullanımına bağlıdır. Milli gelirin gerek sektörler açısından, gerekse bireyler arasında adaletsiz bir şekilde dağılımı ve belirli kesimlere fayda sağlarken, diğer kesimlere yük getirmesi mükelleflerin vergiye karşı tepki göstermesine neden olmaktadır.⁶⁸

Mükelleflerin vergi olarak devlete aktardıkları kısmın, devlet tarafından etkin bir şekilde kullanılmadığını, sadece belirli gruplara avantaj sağladığını, vergi yükünün dengesiz bir biçimde toplumun bazı bölümleri üzerine yıkıldığını ve kendilerinin kamu harcamalarından yeterince fayda elde etmediklerini düşünmeleri, vergi kaçırma eğilimini artırmaktadır. Vergi kaçakçılığı girişimi, kişinin ödediği vergiler ile kamunun sunduğu mal ve hizmetlerden aldığı paya (net vergi yükü) göre değişir. Eğer mükellef kamusal hizmetlerden yeterince yararlanmadığı ve haksızlığa uğradığı kanısına varırsa, vergi kaçakçılığından sağladığı gelirin marjinal faydası artar ve bu da vergi kaçakçılığının artmasına neden olur.⁶⁹

Buna karşılık, mükellefin kamusal hizmetlerden ve avantajlardan (muafiyet, istisna, teşvik, vs.) yararlanması ve ekonomik sistemin adalet anlayışını benimsemesi vergiye karşı direncin azalmasına yol açabilmektedir.

⁶⁸ ERDEM, a.g.e., s.27.

⁶⁹ GERÇEK- YÜCE, a.g.e., s.36.

4. Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Faktörler

a) Vergi Politikasının Belirlenmesine Halkın Katılımı

Vergi politikasına ilişkin kararlar, temelde otoriter ve demokratik olmak üzere iki yönetim biçimine uygun olarak alınır. Otoriter yönetimlerde kolektif kararlara bir tek kişi (diktatör, monark veya lider) ya da onun temsilcileri egemendir. Bu yönetim biçiminde seçim mekanizması olmadığı için, toplumu oluşturan bireylerin kolektif kararlara ilişkin tercihlerinin dikkate alınması belirgin ve kesin değildir. Bir başka deyişle, toplum üyeleri kolektif kararlar hakkındaki değerlendirmelerini açık bir şekilde ifade edememektedirler.⁷⁰

Otoriter yönetimlerde alınan kararlara gösterilen tepkiler, vergilendirme yetkisi üzerinde geniş özgürlüklerin sınırlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu sınırlamalar, demokratik yönetimlerin başlangıç noktasını oluşturmuştur.⁷¹

İkinci tür yönetim biçimi olan demokrasilerde, halkın vergi politikalarını etkilemesinin aracı seçimlerdir. Seçimler sonucunda çoğunluğu elde eden partinin ya da adayların görüşlerinin toplum tarafından da benimsendiği varsayılır. Kararların alınması, mükelleflerce temsil yetkisinin devredildiği temsilciler aracılığı ile gerçekleştirilir. Demokratik toplumlarda vergi sisteminin önemli yönü, vergileme otoritesinin büyük ölçüde seçmenlere hesap verir durumda olmasıdır.

Her iki yönetim biçimi için de vergilere karşı gösterilen davranışlar değerlendirildiğinde, halkın yönetime katılımını mümkün kılan demokrasilerin üstünlüğü ortadadır. Halkın yönetime katılması, vergilere gönüllü katılımı kolaylaştırmaktadır. Bu özellik, demokrasilerde psikolojik vergi sınırının otoriter bir devlete oranla çok ileride oluşmasını sağlayan önemli bir faktördür.⁷²

⁷⁰ Kenan BULUTOĞLU, *Kamu Ekonomisine Giriş* (2.b., Temat Yay., İst., 1977), s.118.

⁷¹ Nami ÇAĞAN, *Vergilendirme Yetkisi* (Kazancı Hukuk Yay., İst., 1982), s.30.

⁷² ÇAĞAN, a.g.e., s.31.

b) Verginin Alındığı Dönem

Normal şartlar altında artırılan vergiler, mükelleflerce karşılıksız bir yük olarak görüleceğinden, büyük tepki ile karşılanırlar. Oysa, siyasal ve sosyal nitelikteki bazı olaylar (savaş, devrim, afet,vs.) ülkeleri olağanüstü şartlara sürükleyebilir. Bu şartlar altında mükelleflerden daha fazla vergi istenmesi halinde, normal şartlarda gösterilen tepki ile karşılaşmaz. Çünkü, bu dönemlerde toplanılacak verginin en üst sınırını gösteren psikolojik kopma veya eşik adı da verilen verginin katlanılabilirlik sınırı, yukarıya doğru kayma gösterir. Normal dönemde maddi kaygılar ağır bastığından bu eşik daha aşağıda olur. Oysa tüm ülkede manevi açıdan etkili olan; milli duyguların, yardımlaşma duygusunun üst düzeye çıktığı dönemlerde bu sınır yukarıya doğru kayma gösterir. Bu da daha çok fedakarlık yapma duygusunun bir ürünüdür. Böylece, mükellefler normal dönemde vergi yükünün yavaş yavaş yükseltilmesine bile tepki gösterirlerken; savaş, afet gibi milli seferberlik gerektiren olağanüstü dönemlerde vergileri birden bire artırmak mümkün olmaktadır.⁷³

Olağanüstü şartlar nedeniyle harcamaların ulaştığı yüksek düzey, olayların etkisi geçtikten sonra düşmez. Mükelleflerin vergi yükü hakkındaki değişen yargıları, bu harcamaların finansmanına imkan verir. Sonuçta, hem vergilerin, hem de kamu harcamalarının yüksek düzeyde oluşması sağlanmış olur.⁷⁴

III. MÜKELLEFLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

Vergilerin mükellefler üzerinde oluşturduğu etkiler teoride, ödeme (gelir) ve beyan (ikame) etkileri olmak üzere iki biçimde ele alınmaktadır. Ödeme yani gelir etkisi, verginin, mükellefin gelirinde dolayısıyla satın alma gücünde bir azalmaya yol

⁷³ ÇAĞAN, a.g.e, s.35.

⁷⁴ ŞENYÜZ, a.g.e., s.83.

açmasıdır. Beyan (ikame) etkisi ise mükellefin vergi nedeniyle tercihlerinde bir değişme olması durumunda ortaya çıkar.⁷⁵

Genel olarak gelişmiş ülkelerde, vergilerin beyan etkilerinin; az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise, ödeme etkisinin kendini hissettirdiğini söylemek mümkündür.⁷⁶

Şimdi mükelleflerin subjektif vergi yüklerini azaltmayı amaçlayan çeşitli davranış biçimlerini ele almaya çalışacağız.

A) KOLLEKTİF KARAR ALMA MEKANİZMASINI YÖNLENDİRME

Kollektif karar alma mekanizmasını harekete geçirerek vergiden kurtulmayı amaçlayan davranış biçimlerini; oy kayması ve baskı gruplarını harekete geçirme başlıkları altında toplamak mümkündür.

1. Oy Kayması

Kanunların değişmesini sağlama yönündeki mükellef davranışlarından biri, verilen oyların yön değiştirmesidir. İktidardaki partiden desteğini çeken mükellef, oyunu vergi konusunda programlarını benimsediği başka bir partiye verebilir. Böylece iktidara gelen yeni parti, vergi alanında çıkaracağı kanunlar ve gerçekleştireceği düzenlemeler ile mükellefi kısmen de olsa vergi yükünden kurtarabilir.

Başka bir partiye oy kaymasına neden olan böyle bir davranış biçimi, sonuçta mükellefin vergi yükünü hafifleten bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁷

⁷⁵ ÖNCEL, a.g.e., s.17.

⁷⁶ ÖNCEL, a.g.e., s.18.

⁷⁷ ŞENYÜZ, a.g.e., s.89.

2. Baskı Gruplarını Harekete Geçirme

Mükellefler verecekleri oylarla gösterecekleri tepkilerin dışında, baskı grupları aracılığıyla da yasaları etkileyerek vergiden kurtulmaya çalışabilirler. Her zaman yasaları az veya çok başarıyla etkilemeye çalışan grupların olduğu söylenebilir. Bu grupların vergi alanındaki yasaları etkileme çabaları, çok güçlü olarak kendini hissettirebilmektedir.⁷⁸

Baskı grupları çeşitli olup; işveren kuruluşları, işçi kuruluşları, sendikalar, dernekler, esnaf ve çiftçi odaları olarak çeşitli şekillerde organize olabilirler. Bu haliyle bireylerin istekleri, grubun isteği olarak ortaya çıkar. Bütün amaç bu istek doğrultusunda yasama organını etkilemektir. Güçlü bir baskı grubu, genel olarak eşit bir vergi baskısını kendi grubunun lehine dönüştürebilir.

Ağır vergi yükü altında kaldıkları halde, sesini duyuramayan ya da güçlü baskı gruplarının varlığı nedeniyle sesi dikkat çekmeyen grupların sosyal patlamalara neden olabilecek davranışlara girmeleri kaçınılmaz olur. Bu nedenle bir karar alınmadan önce baskı gruplarının eğilimleri göz önünde bulundurulmalıdır. Mükellefler, baskı grupları aracılığı ile ilettikleri isteklerinde her zaman haksız değillerdir. Mükellefler, objektif adalet ölçüleri içinde kalmak şartıyla, vergileri ağır bulabilirler. Bu durumda karar organları, vergi yasalarının psikolojik açıdan mükellefleri en çok rahatsız eden taraflarının düzeltilmesi yoluna giderler.⁷⁹

⁷⁸ SCHMÖLDERS, a.g.e., s.180.

⁷⁹ ŞENYÜZ, a.g.e., s.91.

B) VERGİDEN KAÇINMA

1. Tanımı

Vergiden kaçınma; bir kimsenin vergi yükünü kanunlara uygun olarak azaltması olarak tanımlanmaktadır. Vergiden kaçınma olayı, mükelleflerin vergi yasalarına aykırı davranmadan az vergi ödemeleri anlamına geldiğinden, bir suç teşkil etmez. Suç olmayınca da herhangi bir cezai yaptırım da uygulanamaz. Kaçınma, vergi kanunlarının yapısından ortaya çıkan bir olaydır.⁸⁰

2. Şekilleri

Vergiden kaçınma, uygulamada çok çeşitli biçimlerde gerçekleşebilmektedir. Ancak bunları temelde iki grup altında toplamak mümkündür.

a) Vergi Karşısında Mükellef Tercihlerinin Değişmesi

Fertler yeni bir vergi konması veya mevcut vergilerin yeniden ayarlanması karşısında, kararlarında bazı değişiklikler yapabilirler. Bunlar, vergi sahasına girecek konulardan ferdin kendisini çekmesi, faaliyet sınırlarını kısıması veya değiştirmesi şeklinde ortaya çıkabilir.

Fertler vergider: önce yatırım, tasarruf ve tüketim tercihleri arasında bir denge kurmuşlardır. Vergi yapısındaki yeni değişiklikler bu dengeyi belirli yönde etkiler.⁸¹ Aileler, genel bir muamele vergisi durumunda tüketimi kısıtlamak yoluyla; özel tüketim

⁸⁰ Aykut HEREKMAN, *Kamu Maliyesi* (Sevinç Matbaası, 2.b., C:II., Ankara, 1989), s.158.

⁸¹ ÖNCEL, a.g.e., s.39.

vergilerinde ise, ağır vergilendirilen malların yerine daha az veya hiç vergilendirilmeyen malları ikame etmek suretiyle vergiden kaçınabilirler.⁸²

b) Mükelleflerin Kendilerini Vergi Kapsamı Dışında Tutması

Vergiden kaçınmanın en açık şekli, fertlerin kendilerini bilerek ve isteyerek vergili sahadan alıkoyması ile meydana gelir. Bunu fertler vergili sahada faaliyette bulunmama ile gerçekleştirdikleri gibi, muafiyet, istisna ve götürü vergileme sahasında kalarak da gerçekleştirebilirler. Bu davranışlar da esas itibarı ile vergilerin beyan etkilerinin bir sonucudur.

Mükelleflerin kendilerini vergili sahadan bilerek ve isteyerek alıkoymasında vergi yükü dahil diğer birçok faktör etkilidir. Türkiye’de vergiden kaçınmanın yaygın şekillerinden biri de mükellef olmamak veya defter, fatura gibi idari muamelelerden uzak kalmak amacıyla götürü vergileme sahasından çıkmayacak şekilde gelirlerini ayarlama tarzında meydana gelmektedir. Uzun yıllar devam edip buna imkan veren götürü usulün kaldırılması ile bu yol kısmen kapatılmıştır. Bu tür vergiden kaçınmalar şüphesiz marjinal durumdaki mükellefler bakımından önem arz etmektedir. Bilindiği gibi vergi kanunlarında muafiyet, götürü usulde veya gerçek usulde vergiye tabi olmak için muhtelif ölçüler mevcuttur. Bu ölçüler bakımından gerçek usulde vergilendirilme sınırına yakın olan mükellefler, bir üst sistemin kendisine yükleyeceği külfetleri dikkate alarak işini belirli ölçüde geliştirmekten kaçınabilirler.

Keza mükellefler açısından iş hacmini (özellikle bu sınıra yakın mükellefler bakımından) götürü vergileme sahasında tutma yolu da vergiden kaçınmanın bir şeklidir. Ancak hemen belirtelim ki buradaki vergiden kaçınmanın çoğunlukla gerçek sebebi, iş hacmini büyütmenin ona yükleyeceği ilave vergiden ziyade, verginin getireceği formalitelerden kaçınmadır.⁸³

⁸² TURHAN, a.g.e., s.236.

⁸³ ÖNCEL, a.g.e., s.44.

C) VERGİ KAÇIRMA

1.Tanımı

Vergiye karşı reaksiyonların en önemlilerinden biri de vergi kaçakçılığıdır. Vergi kaçakçılığı geniş anlamda; fertlerin kanunsuz olarak vergi mükellefiyetlerine aykırı hareketleri, şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁴ Burada ifade edilen kaçakçılık kavramında, mükellefin kanunsuz olarak kasıtlı veya kasıtsız vergi kaybına yol açması hususu önemlidir ve her iki hal de vergi kaçakçılığı olarak kabul edilmektedir. Teorik incelemelerde genel olarak vergi kaçakçılığına bu açıdan bakılmaktadır.

Türk Vergi Usul Kanununda 4008 sayılı yasayla yürürlüğe giren şekli itibarı ile vergi kaçakçılığı suçu; “mükellef veya sorumlu tarafından kasden vergi ziyana sebebiyet verilmesi“ olarak tanımlanmaktaydı.⁸⁵ 4369 sayılı yasa ile yapılan düzenlemeler kapsamında bu yasanın 11. maddesi ile, kaçakçılık suçu bölüm başlığıyla birlikte değiştirilmiş ve vergi ziyai suçu getirilmiştir. V.U.K.’nın 341. maddesine göre; vergi ziyai, mükellefin veya sorumlunun vergilendirme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesini veya eksik tahakkuk ettirilmesini ifade eder.

Şahsi, medeni haller veya aile durumu hakkında gerçeğe aykırı beyanlar ile veya sair suretlerle verginin noksan tahakkuk ettirilmesine veya haksız yere geri verilmesine sebebiyet vermek de vergi ziyai hükmünde sayılmaktadır. Vergi ziyai suçu ise 344. maddede, mükellef veya sorumlular tarafından 341. maddede yazılı hallerle vergi ziyana sebebiyet verilmesi şeklinde tanımlanmıştır.

4369 sayılı yasanın 14. maddesi ile kaçakçılık sayılan suçlar ayrıca düzenlenmiş ve kaçakçılık suçları ve cezaları bölüm başlığı altında 359. maddede yer almıştır. Böylece kaçakçılık suçunun kapsamı daraltılmış, kaçakçılık suçu işleyenlere kaçakçılık suçu cezası olarak hapis cezası öngörülmüştür. Bu suç fiilleri sonucu vergi ziyai

⁸⁴ ÖNCEL, a.g.e., s.46.

⁸⁵ Akif ERGİNAY, *Türk Vergi Kanunları* (Savaş Yay., Ankara, 1994), s.400.

meydana gelmiş ise hürriyeti bağlayıcı ceza yanında bir de ziyaa uğratılan verginin üç katı şeklinde para cezası öngörülmüştür.

2. Şekilleri

Vergi kaçırma muhtelif şekillerde yapılmakla beraber, bunlar ülkelere, vergi yapılarına ve vergi türlerine göre farklılıklar göstermektedir. Başlıca vergi kaçakçılığı şekillerini, kullanılan metodlara göre aşağıdaki gibi tasnif etmek mümkündür.

- Dış ticaret yolsuzlukları
- Mükellefiyette yapılan gizleme
- Ticari muameleye esas teşkil eden vesikalar yoluyla kaçakçılık
- Muhasebe hileleri şeklinde kaçakçılık
- Eksik bildirme şeklinde vergi kaçakçılığı.⁸⁶

Türk vergi mevzuatında vergi kaçakçılığı iki ana başlık altında ele alınmaktaydı. Bunlardan birincisi her ne şekilde olursa olsun mükellef veya sorumluların kasden vergi ziyasına sebep olmalarıdır. Burada manevi unsur olan kasttan hareketle, vergi ziyasına neden olan her türlü fiil, kaçakçılık suçunun hareket unsurunu oluşturmaktadır. Bu hareketlerin vergi kaçakçılığı olarak adlandırılabilmesi için iki şart gerekir. Bunlardan birisi kast, diğeri ise vergi ziyadır.⁸⁷

4369 sayılı yasa ile kaçakçılık suçunda kast unsuruna açıkça yer verilmemiş, suç teşkil eden fiiller kanunda sayılmak suretiyle “tipiklik kuralına” aykırılık ortadan kaldırılmıştır.⁸⁸ Ancak şunu belirtmek gerekir ki; kanunda açıkça yer verilme bile, kaçakçılık suçu kasıtlı işlenebilecek suçlar içerisinde.⁸⁹ Değişiklik öncesi kaçakçılık

⁸⁶ ÖNCEL, a.g.e., s.75.

⁸⁷ H. Hüseyin BAYRAKLI, *Vergi Ceza Hukuku* (Kocatepe Ün. İİBF Yay., No:4, Afyon, 1996), s.267.

⁸⁸ BAYRAKLI, a.g.e., s.245.

⁸⁹ H. Hüseyin BAYRAKLI, “4369 Sayılı Kanunla Yapılan Düzenlemelerden Sonra Kaçakçılık Suçları ve Cezaları”, *AKÜ İİBF Dergisi* (S:1, Afyon, 1999), s.157.

suçunun oluşmuş olması için aranan vergi ziyayı şartı da kaldırılmıştır. 359. Maddedeki kaçakçılık suçlarını işleyenler, vergi ziyaına sebep olmasalar bile kaçakçılık suçu işlemiş olacaklardır. Vergi ziyaına sebep olunmuşsa, ziyaa uğratılan verginin üç katı vergi ziyayı cezası ile ayrıca cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır.

Ekonomik suça ekonomik ceza ile, kamu düzenini ihlal eden kamusal suç ve cezalar bağlamında öteden beri var olan karışıklık 4369 sayılı kanun ile giderilmiştir.⁹⁰

Kaçakçılık suç fiilleri 359. Maddede ayrı ayrı, hapis ve ağır hapis cezası gerektiren suçlar şeklinde sayılarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece kaçakçılık suçuna büyük ölçüde kamusal suç hüviyeti kazandırılmıştır.

D) VERGİ BORCUNUN GEÇ ÖDENMESİ (GECİKTİRME)

Mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri davranış şekillerinden birisi de tahakkuk etmiş vergi borçlarını geç ödemeleridir. Alışılmış davranış şekillerinden farklı özelliklere sahip olan vergi borcunun geç ödenmesi, yasalara aykırı bir durum bulunmaması nedeniyle kaçakçılıktan ayrılmakla beraber, bir vergi ziyayı yoludur. Diğer taraftan, daha az vergi ödemeye neden olmaması sebebiyle de vergiden kaçınmadan ayrılmaktadır. Vergiden kaçınmada, herhangi bir biçimde geç ödemeye ve buna ilişkin zamma rastlamak mümkün değildir.

Vergi borcunun geç ödenmesi, kredi faiz oranı ile gecikme zammı oranı arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Gecikme, kredi faiz oranı ile gecikme zammı oranı arasındaki farka bağlı olarak artma gösterir. Şöyle ki; mükellef alacağı kredinin faiz tutarını, vergiyi geç ödemekle karşı karşıya kalacağı gecikme zammı tutarından fazla bulursa, tahakkuk ettirdiği vergiyi ödememe yoluna gidebilir. Yani, mükellef ödeyeceği vergiyi geç ödeyerek, ödenmeyen vergiyi ucuz kredi olarak kullanmayı tercih edebilir.

⁹⁰ BAYRAKLI, a.g.m., s.141.

aylar için ise % 4'tür. Bu durumda mükellef kredi almak yerine finansman ihtiyacını vergisini ödememek suretiyle sağlayıp, karlı çıkmaktadır.

Son yıllarda bu durumu düzeltme yoluna gidilmiş ve gecikme zammı oranı Bakanlar Kurulunun 22.02.1994 tarih ve 94/5335 sayılı kararı ile her ay için ayrı ayrı % 12 olarak belirlenmiştir. Bakanlar Kurulunun; 95/7138 sayılı kararı ile 31.8.1995 - 31.1.1996 tarihleri arasında %10, 96/7798 sayılı kararı ile 1.2.1996 – 8.7.1998 tarihleri arasında %15 ve son olarak 98/13331 sayılı kararı ile 9.7.1998 tarihinden geçerli olmak üzere %12 olarak belirlenmiştir.

E) VERGİ GREVİ

Vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı bireysel bir davranış olmasına karşın, vergi grevi kollektif özelliğe sahip bir davranıştır. Bu nedenle, vergi grevi belirli bir kişi yerine, grubu oluşturan kişilerin vergi karşısındaki ortak davranışlarını ifade eder. Şüphesiz, ortak davranışların başarıya ulaşması büyük ölçüde, o grubun iyi örgütlenmesine ve dayanıklılığına bağlı bir olaydır. Bu haliyle kollektif davranışlar fertlerin psikolojik varlığından dışa yansıyan, ait olunan toplum bilincinin belirtileri olarak kabul edilir.

⁹¹ ŞENYÜZ, a.g.e., s.108.

⁹² Maliye Bakanlığı, 1979-83 Bütçe Gelirleri Yılı, s.73.

Maliye tarihi vergi sistemlerinin gelişmesine yönelik çeşitli örneklerle doludur. Eski Yunan ve Eski Roma, bu sayede yıkılmıştır.⁹³ Bu genel nitelikteki örneklerin yanında, vergilere karşı gösterilen tepkilerin en tipik olanı 1954 yılında Fransa'nın Lot vilayetinde görülmüştür. Esnaf ve zanaatkarların ağır vergi yükü altında bulunmasından kaynaklanan vergi hoşnutsuzluğu Pierre POUJADE'in ateşli vergi alehtarlığı kampanyası ile, aynı sınıf mensupları arasında şiddetle yayılmış ve kollektif bir vergi reaksiyonu olarak vergi tarihine "Poujade Hareketi" olarak geçmiştir.⁹⁴

Özellikle kamu otoritesinin zayıfladığı ve otoritenin kötüye kullanıldığı dönemlerde vergi grevlerine gidilmesi siyasal yapı için büyük bir tehlike oluşturur. Vergi yasalarına karşı ayaklanarak vergi grevine giden mükellefler kamu otoritesinin zayıf düşmesine ve kamu hizmetlerinin aksamasına yol açarlar. Böylelikle vergi grevi, kamu otoritesinin zayıflamasının hem sebebinin hem de sonucunu oluşturan bir karaktere sahip olur. Sonucu ne olursa olsun vergi yönetimlerinin vergi grevlerine kayıtsız kalması düşünülemezse de bunun engellenmesi oldukça güçtür. Çünkü, vergi yönetimlerinin gösterecekleri çaba ile birkaç mükellefin direnci kırılabilirse de, bütün grubun hasmane davranışını yok etmek oldukça güçtür.

F) YANSIMA

Yansımada, ödenen vergilerin kısmen yada tamamen, fiyat mekanizması aracılığıyla, bir veya birkaç aşamada kısmen veya tamamen başkalarına ileriye veya geriye aktarılmasıdır. Yansımada ile vurgulanması gereken nokta, yansımada süreci yoluyla vergi ödeyicisinin vergi yükünden kurtulduğudur. Vergiyi yasal veya iktisadi biçimde yansıtabileceğini bilen bir mükellef, vergi ödemekten kaçınmaması için bir sebep görmeyecektir. Amaç ödenen vergiyi azaltarak bir rahatlamanın sağlanmasıdır.

Vergilerin yansıtılmasıyla üzerine vergi yansıtılan mükellefler, ödedikleri vergilere ek olarak, başkalarının vergilerini de yüklenmek durumunda

⁹³ SCHMÖLDERS, a.g.e., s.117.

⁹⁴ BULUTOĞLU, "Vergiye Karşı Tipik.....", a.g.m., s.185.

kalabilmektedirler. Bu nedenle, mükelleflerin vergiye ilişkin gerçek tepkilerinin araştırılmasında, yansımaları da dikkate alan bir değerlendirme yapılması gerekir. Böyle bir değerlendirme ise, her şeyden önce, yansımaya olasılıklarının bilinmesine bağlı bir olaydır.⁹⁵

G) VERGİNİN AMORTİSMANI

Verginin amortismanı, özde, bir verginin vergilendirilen malın fiyatında neden olduğu değişme mekanizmasına dayanır. Diğer bir ismi dekapitalizasyon olan verginin amortismanı, özel bir servet vergisi nedeniyle, gelir getiren servetlerin kapitalize değerinde meydana gelen azalmayı ifade eder. Aynı zamanda bu azalma, konan verginin kapitalize değerine eşit olmaktadır.

Verginin amortismanı yansımadan farklıdır. Bu farklar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

Yansımada;

- vergi yükü malların gelecekteki sahipleri üzerindedir,
- malların fiyatları artar,
- fiyat, ödenen vergileri telafi için değişir,
- arzın kısılması aracılığıyla meydana gelebilir.

Verginin amortismanında;

- vergi yükü malların bugünkü sahipleri üzerindedir,
- malların fiyatları düşer,
- fiyat, ödenmesi düşünülen vergileri telafi için değişir,
- arzın kısılmadığı zamanlarda da meydana gelebilir.

⁹⁵ ŞENYÜZ, a.g.e., s.112.

Yeni bir vergi konulması durumunda, serveti almak isteyen kişi, ödeyeceği vergiyi düşünerek serveti, düşen kapitalize değerden almak isteyecektir. Böylelikle vergiyi satıcı yüklenmek durumunda kalacaktır.⁹⁶

H) GÖÇ

Verginin ağır bulunması halinde mükellefler, kendilerini veya vergiye konu olan unsurlarını, daha az vergi ödeyecekleri bir sektör, bölge ya da ülkeye aktarabilirler. Bu sektör, bölge ve ülkeler, genellikle vergilerin az bulunduğu veya hiç bulunmadığı yerler olup, “vergi cenneti” olarak değerlendirilirler. Sosyo-ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve birtakım fonksiyonlara işlerlik kazandırılması bakımından, gerçekleştirilecek geniş kapsamlı istisna ve muafiyetler ile bu tür cennetleri oluşturulabilmektedir. Bunun haklı bir mali gerekçesi vardır ve üstelik ülke için önemlidir. Çünkü, yukarıda da belirtildiği gibi, başta sermaye olmak üzere, kaynaklar vergi rejiminin hafif olduğu alana doğru aktarılmaktadır.⁹⁷

Kalkınma için yabancı sermayeye ihtiyacı olan ülke veya bölgelere sermayenin çekilmesi amacıyla devletlerin böyle bir düzenlemeye gitmeleri iktisadi bir politikadır. Aynı şekilde bulundukları yerdeki ağır vergi yükü baskısından kurtulmak amacıyla, mükelleflerin sermaye veya diğer kaynaklarını bu tür bölge veya ülkelere aktarmaları da normal bir yoldur.

⁹⁶ Orhan ŞENER, *Kamu Ekonomisi* (2.b., Okan Yay., İstanbul, 1984), s.214.

⁹⁷ ŞENYÜZ, a.g.e., s.113.

İKİNCİ BÖLÜM

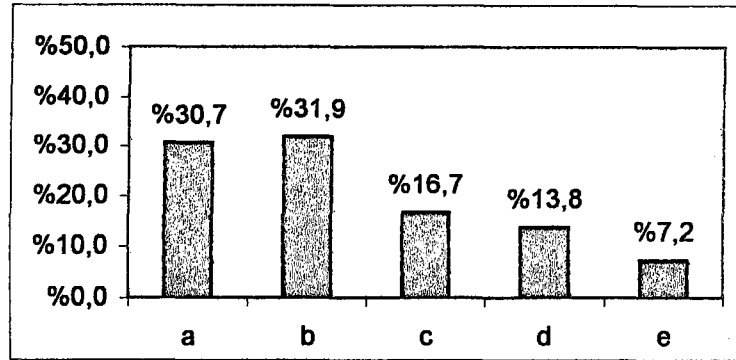
MÜKELLEF DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK AFYON İLİ ANKET ÇALIŞMASI VE SONUÇLARI

I. MUKELLEFLERİN VERGİYİ ALGILAMA BİÇİMLERİ

Kamu hizmetlerinin temel finansman aracı niteliğini taşıyan vergilerin başlıca özelliği zorunlu, nihai ve karşılıksız oluşudur. Ancak, hukuki cebir altında tahsil edilen vergiler, genel anlamda topluma sunulan kamusal mal ve hizmetlerin bir bedeli olup devlet ve bireylere karşılıklı olarak sorumluluklar yüklemektedir. Dolayısıyla mükelleflerin vergiyi algılama şekli, vergileme konusundaki bu sorumluluklarını yerine getirme derecesi üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Afyon ilinde çalışma kapsamında, mükelleflerin vergiyi algılama biçimini tespit etmek amacıyla yöneltilen soruya, ankete katılan mükelleflerin %31.9 'u vergiyi “kamu hizmetlerinin karşılığı”, %30.4 'ü “zorunlu bir ödeme”, %16.7 'si “bir ödev”, %13.8'i “bir yük”, %7.2'si de “teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur” olarak görmektedir (Grafik 1).

GRAFİK 1

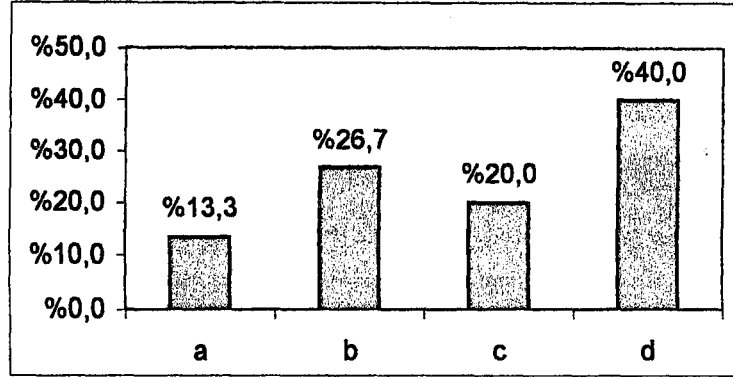
SORU: Sizce Türkiye şartlarında vergi ne anlama geliyor?

- a. Zorunlu bir ödemedir
- b. Kamu hizmetlerinin karşılığıdır
- c. Bir ödevdir
- d. Bir yükür
- e. Teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsurdur

Göröldüğü gibi, mükelleflerin önemli bir kısmı vergiyi “kamu hizmetlerinin karşılığı” olarak algıladığı gibi çok önemli bir kısmı da “zorunlu bir ödeme” olarak görmektedir. Bu bulgular, mükelleflerin günümüz şartlarında ödedikleri vergilerin öncelikle kullanım yerleriyle ilgilendiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca mükelleflerin önemli bir kısmı da vergiyi “zorunlu bir ödeme” olarak görmektedir. Azımsanmayacak bir mükellefler kitlesi de vergiyi “bir ödev”, “bir yük” olarak gördüğünü belirtmiştir.

Mükelleflerin vergiyi algılama biçimi ile vergi kaçırarlara yaklaşımı arasındaki ilişkinin incelenmesi, vergilendirme hakkındaki düşüncelerin daha iyi tespit edilmesine imkan verecektir. Genel olarak ankete katılan mükelleflerin yarıdan fazlası (%60'ı) vergi kaçırarlaları bir “vatan haini ve hırsız” olarak görürken, %40 gibi önemli bir kısım da vergi kaçırarlalara hoşgörölü bir şekilde yaklaşmaktadır (Grafik 2). Bu konuda görüş bildirmekten kaçınan mükellefler de dikkate alınırsa, mükelleflerin yaklaşık yarısının vergi kaçırmaya karşı olumlu bir yaklaşım sergilediği söylenebilir.

GRAFİK 2

SORU: Sizce vergiye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden daha az gösteren bir kişi nasıl biridir?

- a. Çok iyi ediyor
- b. Kurnaz bir iş adamı
- c. Vatan haini
- d. Hırsız

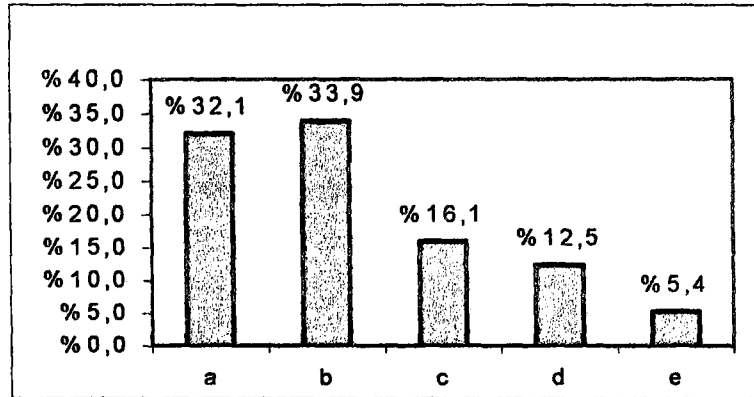
Bu bulgular, mükelleflerin sağlıklı ve bilinçli bir vergi anlayışına sahip olmadıklarını, hatta önemli bir kısmının vergiye karşı olumsuz bir tavır içinde olduklarını göstermektedir. Ülkemizde vergi bilincinin yerleşmesi ve verginin doğru bir şekilde algılanması için mükelleflerin ödedikleri vergilerin bir karşılığı olarak gördükleri kamu harcamalarında etkinlik ve şeffaflığın sağlanması gerektiği ortadadır. Ayrıca, mükelleflerin vergiye yaklaşımlarını düzeltmek için tüm faaliyetler denetim altına alınarak vergi tabanının genişletilmesi ve bunun sonucunda vergi yükü dağılımında adaletin sağlanması gerekmektedir.

A) GELİR VERGİSİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİYİ ALGILAMA BİÇİMLERİ

Anket kapsamında Afyon ilinde toplam 96 gelir vergisi mükellefine ulaşılmış ve vergiyi algılama biçimini tespit amacıyla yöneltilen soruya, gelir vergisi mükelleflerinin %32.1'i "zorunlu bir ödeme", %33.9'u "kamu hizmetlerinin karşılığı",

%16.1'i "bir ödev", %12.5'i "bir yük" ve %5.4'ü de "teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur" olarak cevap vermişlerdir.

GRAFİK 3

SORU: Sizce Türkiye şartlarında vergi ne anlama geliyor?

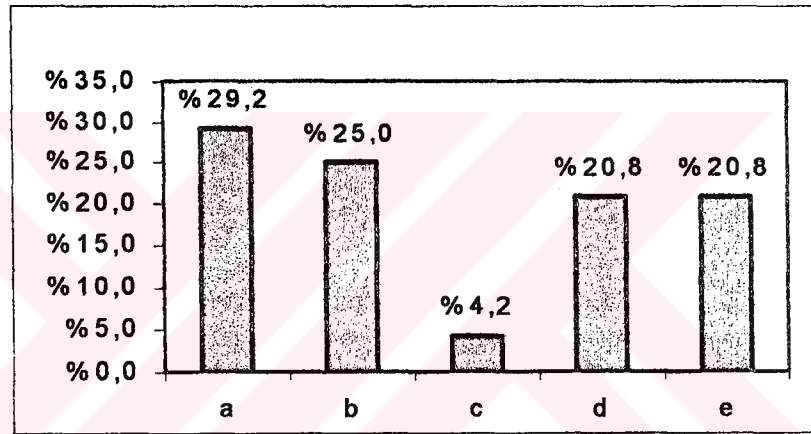
- a. Zorunlu bir ödeme
- b. Kamu hizmetlerinin karşılığı
- c. Bir ödev
- d. Bir yük
- e. Teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur

Görüldüğü gibi gelir vergisi mükelleflerinin vergiyi algılama biçimleri, genel olarak çalışmaya katılan mükelleflerin tamamının görüşlerini yansıtmaktadır. Bu bulgular gelir vergisi mükelleflerinin ödedikleri vergilerin öncelikle kullanıldığı yer ile ilgilendiğini göstermektedir. Verginin kullanım alanının bilinmesi daha üst düzeyde bir vergi bilincinin oluşmasını sağlayacaktır. Ancak, gelir vergisi mükelleflerinin %32.1 gibi çok önemli bir kısmı vergiyi zorunlu bir ödeme olarak algıladıklarını belirtmişlerdir ve gönülsüz vergi ödediklerini beyan etmişlerdir. Ankete katılan gelir vergisi mükelleflerinin %34 gibi yine çok önemli bir kısmı da vergiyi "bir ödev, bir yük ve teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur" olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu beyan bu mükelleflerin vergiden kurtulma yollarına başvurabileceğinin açık bir göstergesidir.

B) KURUMLAR VERGİSİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİYİ ALGILAMA BİÇİMLERİ

Yapılan çalışmada 21 kurumlar vergisi mükellefine ulaşılmış ve vergiyi algılama biçimini tespit amacıyla yöneltilen soruya ankete katılan mükelleflerin %29.2'si “zorunlu bir ödeme”, %25'i “kamu hizmetlerinin karşılığı”, %4.2'si “bir ödev”, %20.8'i “bir yük”, %20.8'i de “teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur” olarak gördüklerini ifade etmişlerdir (Grafik 4).

GRAFİK 4

SORU: Sizce Türkiye şartlarında vergi ne anlama geliyor?

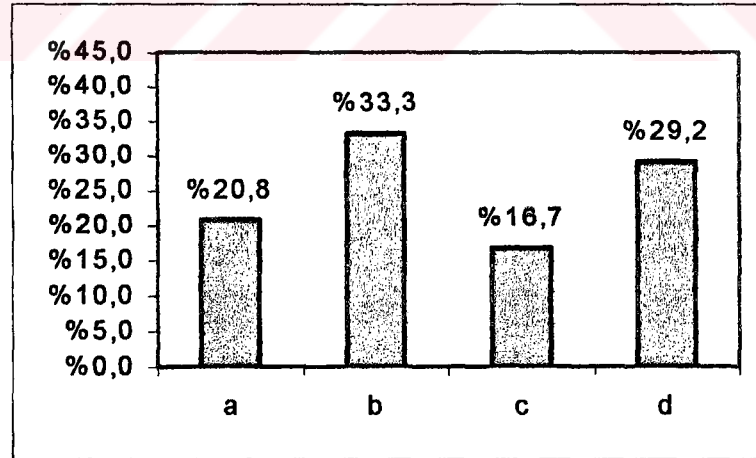
- a. Zorunlu bir ödeme
- b. Kamu hizmetlerinin karşılığı
- c. Bir ödev
- d. Bir yük
- e. Teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur

Görüldüğü gibi, kurumlar vergisi mükellefleri vergiye karşı gelir vergisi mükelleflerine göre, daha sert bir yaklaşım içerisindeyler. Bu durum şahsi vergilerde daha yüksek olması beklenen vergiye karşı tepki durumu ile çelişmesi açısından ilginçtir. Gelir vergisi mükelleflerinin %32.1'i vergiyi zorunlu bir ödeme olarak görürken, bu oran kurumlar vergisi mükelleflerinde %29.2'ye gerilemiştir. Vergiyi olumlu olarak algılama şekli sayılan “kamu hizmetlerinin karşılığıdır” anlayışı, gelir vergisi mükelleflerinde %33.9 ile ilk sırada yer alırken, bu oran kurumlar vergisi

mükelleflerinde %25'e inmiş ve ikinci sıraya gerilemiştir. Vergiyi negatif algılama şeklinde, kurumlar ve gelir vergisi mükellefleri arasında belirgin bir fark vardır. Vergiyi “bir yük” olarak algılayan mükelleflerin oranı gelir vergisi mükelleflerinde %12.5'ken, bu oran kurumlar vergisi mükelleflerinde %20.8'e yükselmiştir. Kurumlar vergisi mükelleflerinin vergiye karşı daha olumsuz bir yaklaşım içinde olduklarının diğer göstergesi olarak kabul edilebilecek bir sonuçtur. Öte yandan, vergiye karşı çok sert bir yaklaşım olarak kabul edilebilecek “teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur” anlayışının %20.8 gibi yüksek bir oranda çıkması, kurumlar vergisi mükelleflerinin vergiye karşı olumsuz bir yaklaşım içinde oldukları yargımızı doğrulamaktadır. Bu aynı zamanda gelir vergisi mükelleflerinin vergiye karşı daha ılımlı bir yaklaşım içinde olduklarını göstermektedir.

Kurumlar vergisi mükelleflerinin vergi kaçıranlara yaklaşımı incelendiğinde de aynı farkın ortaya çıktığı görülmektedir. Vergi kaçıranlara yaklaşımı tespit amacıyla yöneltilen soruya kurumlar vergisi mükelleflerinin %20.8'i “çok iyi ediyor”, %33.3'ü “kurnaz bir iş adamı”, %16.7'si “vatan haini”, %29.2'si ise “hırsız” şeklinde cevap vermişlerdir (Grafik 5).

GRAFİK 5

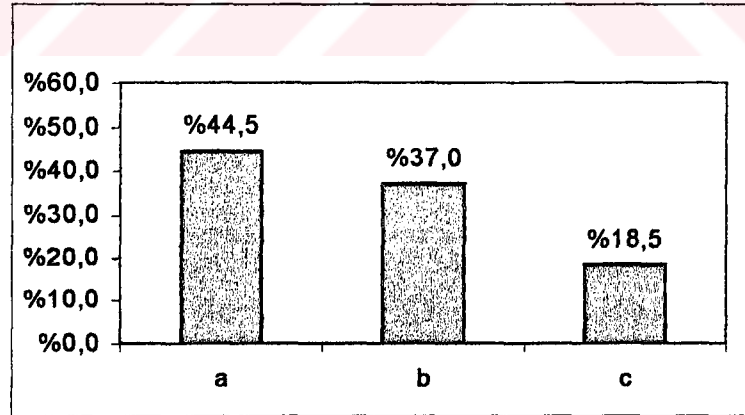
SORU: Sizce vergiye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden daha az gösteren bir kişi nasıl biridir?

- a. Çok iyi ediyor
- b. Kurnaz bir iş adamı
- c. Vatan haini
- d. Hırsız

Görüldüğü gibi kurumlar vergisi mükelleflerinin yaklaşık %54'ü vergi kaçırmanın yaptıkları bu işi normal kabul etmişlerdir. Bu durum kurumlar vergisi açısından hiç kabul edilemeyecek çarpıcı bir durumdur. Gelir vergisi mükellefleri bu konuda çok daha olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Kurumlar vergisi mükelleflerinin üçte biri vergi kaçırmanın iş adamını “kurnaz” olarak görmekle, vergi kaçırmanın büyük bir meziyet olduğunu kabul etmişlerdir. Vergi sistemimiz açısından çok acı bir durumdur.

Kurumlar vergisi mükelleflerinin kurumlar vergisi oranını nasıl bulduklarına dair soruya, ankete katılan mükelleflerin %44.5'i “yüksek”, %37'si “normal”, %18.5'i de “düşük” şeklinde cevap vermişlerdir. Bu durum kurumlar vergisi mükelleflerinin vergi oranından rahatsız olduklarını, ağır vergi yükü altında kaldıklarını göstermektedir (Grafik 6). Anketin 01.01.1999 tarihinden önce yapıldığı dikkate alınır 4369 sayılı yasa ile yapılan düzenlemeler kapsamında 01.01.1999 tarihinden geçerli olmak üzere kurumlar vergisi oranının %25'ten %30'a çıkarılması bu rahatsızlığı daha da arttıracak nitelikte bir düzenlemedir.

GRAFİK 6

SORU: Kurumlar vergisi oranlarını nasıl buluyorsunuz?

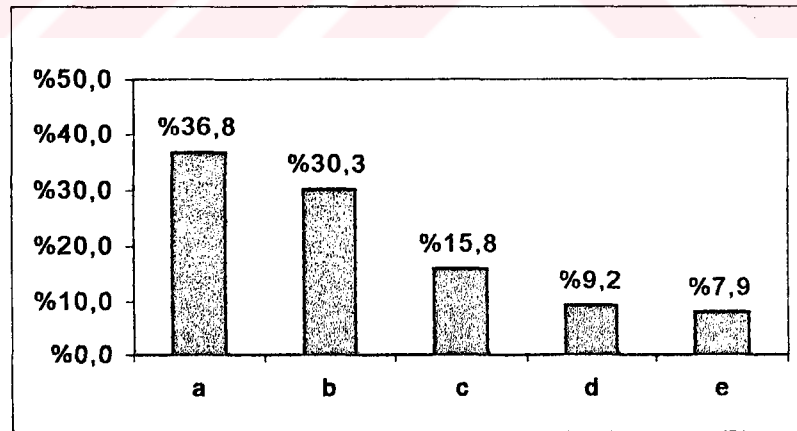
- a. Yüksek
- b. Normal
- c. Düşük

C) ÇEVRE TEMİZLİK VERGİSİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİYİ ALGILAMA BİÇİMLERİ

Yapılan çalışmada 69 çevre temizlik vergisi mükellefine ulaşılmış olup, vergiyi algılama biçimini tespiti yönelik yöneltilen soruya ankete katılan mükelleflerin %36'sı “zorunlu bir ödeme”, %30.3'ü “kamu hizmetlerinin karşılığı”, %15.8'i “bir ödev”, %9.2'si “bir yük”, %7.9 'da “teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur” olarak gördüklerini beyan etmişlerdir.

Çevre temizlik vergisi mükelleflerinin çok önemli bir bölümü vergiyi gönülsüz ödediklerini beyan etmekle vergiye karşı olumsuz bir tutum içinde olduklarını ortaya koymuşlardır. Ancak burada önemli bir husus dikkatimizi çekmiş olup, sadece çevre temizlik vergisi mükellefi konumunda olan mükelleflerin tamamına yakını (%80'i) vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Ç.T.V. mükelleflerinin ödedikleri vergi karşılığında sunulan hizmetleri yerinde görme şansına sahip olmaları bu noktada belirleyici bir unsur olmaktadır (Grafik 7).

GRAFİK 7

SORU: Sizce Türkiye şartlarında vergi ne anlama geliyor?

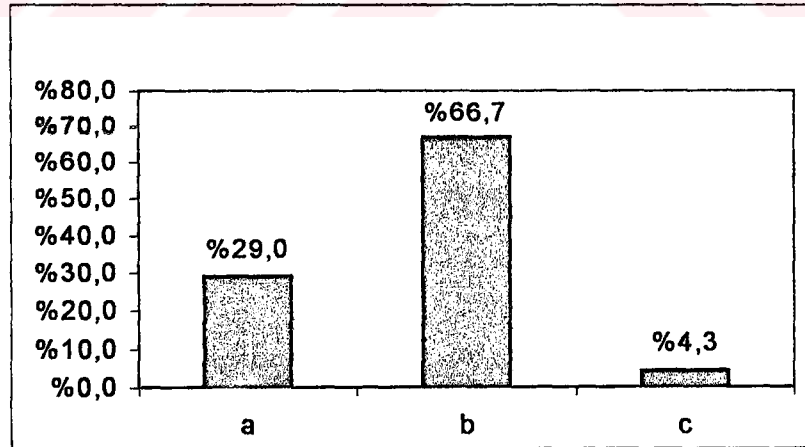
- a. Zorunlu bir ödemedir
- b. Kamu hizmetlerinin karşılığıdır
- c. Bir ödevdir
- d. Bir yükür
- e. Teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsurdur

Ç.T.V. mükelleflerinin “ödediğiniz vergiyi nasıl buluyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde %40.6’sının vergiyi “ağır”, %30.4’ünün “normal”, %20.3’nün “çok ağır” ve %8.7’sinin de “az” buldukları görülmektedir.

Ç.T.V. mükelleflerine yöneltilen “ödediğiniz vergiyi gerekli buluyor musunuz?” sorusuna ankete katılan mükelleflerin %62.3’ü “evet” cevabı vermekle gönüllü bir şekilde bu vergiyi ödediklerini ifade etmişlerdir. Diğer vergilerle kıyaslandığında Ç.T.V.’nin mükellefler tarafından daha çok benimsendiği anlamı çıkmaktadır.

Ç.T.V. mükellefleri, “Ç.T.V.’nin yükü hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna %66.7’lik bir oranla “normal” bulduklarını ifade etmişlerdir. Vergi yükünü ağır bulanların oranı ise %29’dur. Diğer vergi türlerinde az rastlanır bir şekilde %4.3’lük mükellef kitlesi ödedikleri vergi miktarını az bulduklarını belirtmişlerdir (Grafik 8). Bu durum sunulan hizmetlerden duyulan memnuniyetin bir ifadesi şeklinde yorumlanabilir.

GRAFİK 8

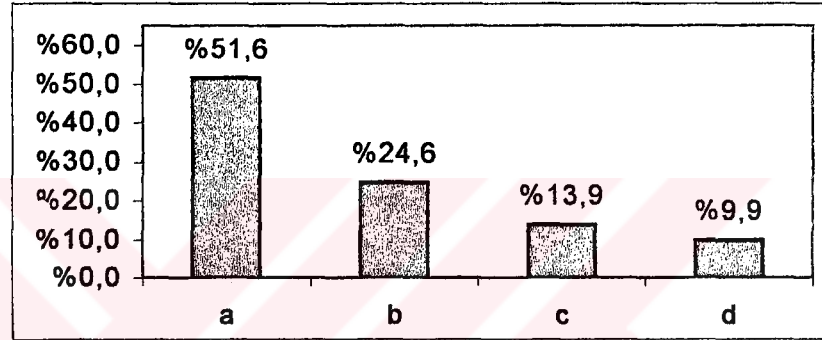
SORU: Ç.T.V.’nin yükü hakkında ne düşünüyorsunuz?

- a. Çok ağır
- b. Hizmetlerden yararlandığım için normal buluyorum
- c. Miktarını az buluyorum, arttırılmalı

tarafından hiç bilinmemekte, %14,8'lik bir kesim tarafından yüksek bulunmaktadır. K.D.V.'nin üretim gücünü olumsuz yönde etkilediği fikrine ankete katılan mükelleflerin %55,3'ü katılmakta, %44,7'si ise katılmamaktadır.

Bu durum K.D.V.'nin gerekliliğinin halka tam olarak anlatılamadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. K.D.V.'nin asıl yükünün tüketiciye yansımalarına rağmen mükelleflerin bu verginin yükünü büyük bir oranla ağır bulmaları da önemli bir husustur. Ayrıca K.D.V.'nin beraberinde getirdiği biçimsel yükümlülüklerinde mükellefleri çok rahatsız ettiği görülmektedir (Grafik 9). Özellikle beyanname verme dönemlerinin sıklığından yakınılmakta ayrıca her şeye fatura veya fiş kesmenin gereksizliği de %24,6 gibi önemli bir mükellef grubu tarafından ifade edilmektedir. Beyanname verme dönemleri itibarı ile mükelleflerin sıkıntılarını azaltıcı bir düzenlemeye gidilerek bu konuda bir rahatlama sağlanabilir.

GRAFİK 9

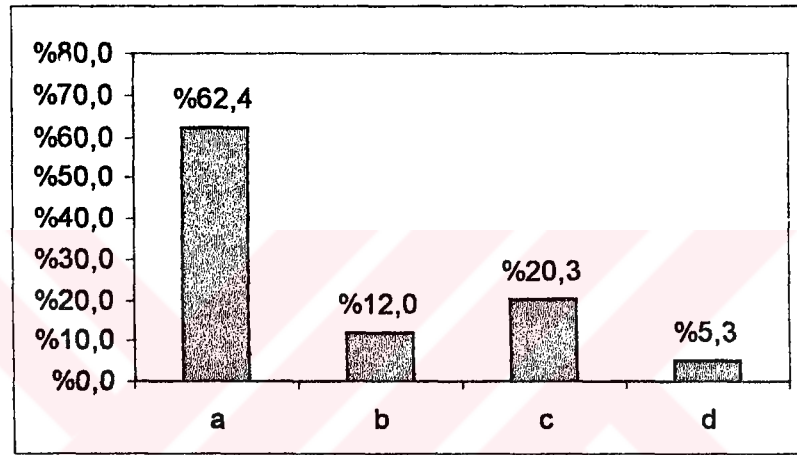
SORU: K.D.V. açısından size uygun olanı işaretleyiniz.

- a. Beyanname verme dönemlerini çok sık buluyorum
- b. Her şeye fatura veya fiş kesmenin gereksizliğine inanıyorum
- c. KDV'nin biçimsel yükümlülüklerini gerekli buluyorum
- d. KDV'nin biçimsel yükümlülüklerini yetersiz buluyorum

2.Emlak Vergisi

Ankete katılan mükelleflerin %62.4 'ü emlak vergisini “düzenli olarak ödediklerini”, %12'si “düzenli olarak ödemediklerini”, %5.3'ü “hiç ödemediklerini” ve %20.3'de “yükümlüsü olmadıklarını” belirtmişlerdir (Grafik 10).

GRAFİK 10

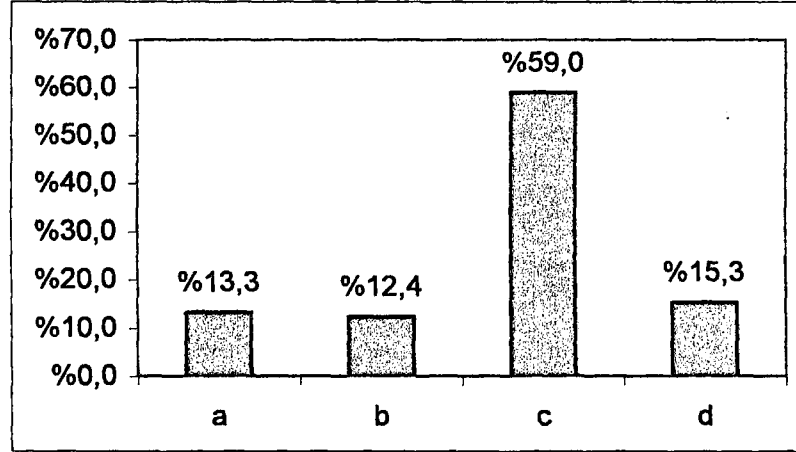

SORU: Emlak verginizi düzenli olarak ödüyor musunuz?

- a. Evet
- b. Hayır
- c. Yükümlüsü değilim
- d. Bugüne kadar hiç ödemedim

“ Emlak vergisinin yükünü nasıl buluyorsunuz? ” şeklinde yöneltilen soruya mükelleflerin %13.3 “çok ağır”, %12.4’ü “ağır”, %59’u “normal”, %15.3’ü de “az” buldukları şeklinde cevap vermişlerdir (Grafik 11).

GRAFİK 11

SORU: Emlak vergisinin yükünü nasıl buluyorsunuz?

- a. Çok ağır
- b. Ağır
- c. Normal
- d. Az

Emlak vergisinin mükellefler tarafından algılanış biçiminin diğer vergilere nazaran daha olumlu olduğu görülmektedir. Bunda kuşkusuz, emlak vergisi yükünün ağır bulunmamasının önemli bir payı vardır.

3.Veraset ve İntikal Vergisi

“Bu güne kadar hiç veraset ve intikal vergisi ödediniz mi ?” şeklinde yöneltilen soruya 40 mükellef “evet” demiş ve bunların %55’i bu verginin yükünü “normal”, %32.5’i “ağır”, %12.5’i de “çok ağır” bulduklarını ifade etmişlerdir. Veraset ve intikal vergisinin yapılan bire bir görüşmelerde çoğu mükellef tarafından bilinmediği veya yanlış bilindiği gözlenmiştir. Yaygın bir vergi olmaması nedeniyle mükelleflerin bu vergi ile karşılaştıklarında tepki göstermeleri beklenebilir.

4. Taşıt Alım ve Motorlu Taşıtlar Vergisi

Ankete katılan mükelleflerin %69.4'ü halen bir taşıtlarının olduğunu belirtmişlerdir. Mükelleflerin %67.9'u da en az bir defa taşıt alım vergisi ödediklerini ifade etmişlerdir. Taşıt alım vergisinin hemen tüm mükellefler tarafından ne anlama geldiğinin, ödeme zamanının ve şeklinin bilindiği gözlenmiştir. Ancak verginin yükü, araba alırken genel toplam içinde verginin payının düşük olmasına rağmen, mükelleflerin %71.5'i tarafından ağır olarak algılanmaktadır. Bu durum, taşıt alım vergisine karşı oluşmuş tepkinin gerekçelerinden birisini oluşturmaktadır.

Ülkemizde motorlu taşıtlar vergisinin iyice yerleştiği görülmekte, bunda da denetimlerin rolünün büyüklüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca motorlu taşıtlar vergisi ödenmeden, motorlu taşıtın devir ve tescil işlemlerinin yapılmaması gibi bir oto kontrol müessesesinin olması da bu verginin tahsilatında etkinliğin sağlanması açısından önemli olmuştur.

II. MÜKELLEFLERİN VERGİ YÜKÜNE BAKIŞI

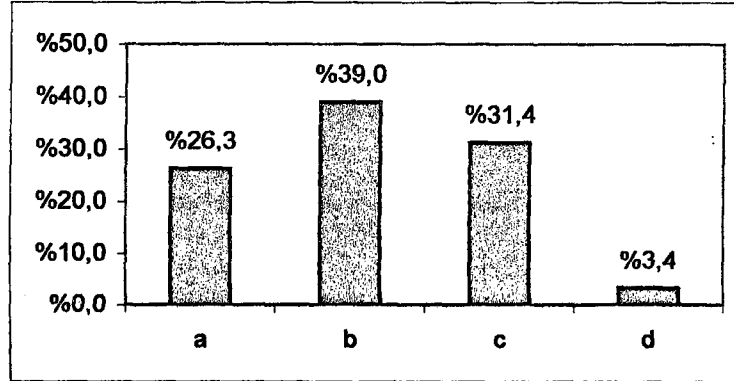
Vergi yükü, kişilerin belirli bir devre süresince elde etmiş olduğu kazanç ve iratlarının, aynı devre zarfında ödemiş olduğu tüm vergilere oranıdır.

Mükelleflerin vergi yükü algılaması, onların vergileme konusundaki tavır ve davranışlarını belirleyen faktörlerin başında yer aldığından, vergi yükünün ağır ve adaletsiz olduğu ve bu yükün altında ezildiği hissine kapılan mükelleflerin olumlu bir tavır sergilemesi düşünülemez.⁹⁸

Ankete katılan mükelleflerin %26.3'ü “vergi yükünün çok ağır”, %39'u “vergi yükünün ağır”, %31.4'ü “vergi yükünün normal”, ve sadece %3.4'ü “vergi yükünün az” olduğunu ifade etmiştir (Grafik 12).

⁹⁸ ARIKAN, a.g.m., s.72.

GRAFİK 12

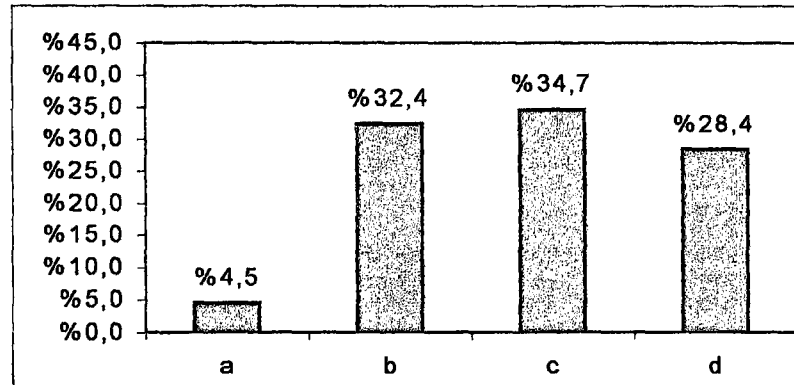

SORU: Ödediğiniz verginin yükünü nasıl buluyorsunuz?

- a. Çok ağır
- b. Ağır
- c. Normal
- d. Az

“ Vergi oranlarının düşürülmesi nasıl bir etki yaratır? ” sorusuna ankete katılan mükelleflerin %32,4’ü, “vergi gelirlerini arttırır”, %34,7’si “vergi tabanını genişletir”, %28,4’ü “vergi kaçakçılığını azaltır” ve sadece %4,5’i “vergi gelirlerini azaltır” şeklinde cevap vermişlerdir (Grafik 13).

GRAFİK 13

SORU: Sizce vergi oranlarının düşürülmesi nasıl bir etki yaratır?

- a. Vergi gelirlerini azaltır
- b. Vergi gelirlerini arttırır
- c. Vergi tabanını genişletir
- d. Vergi kaçakçılığını azaltır

Elde edilen bulgulardan mükelleflerin çok büyük bir bölümünün vergi yükünün ağırlığından yakındıkları, vergi oranlarının yüksekliğinden şikayetçi oldukları anlaşılmaktadır. %65.3'lük bir mükellef grubunun vergi yüklerini "ağır ve çok ağır" buldukları gerçeğinden hareketle, ülkemizde vergi yükünün az olduğu görüşünün aksine, mükelleflerin genel olarak ağır vergi yüküne maruz kaldıkları söylenebilir. Çarpıcı bir nokta ise ankete katılan mükelleflerin %52.3'nün yükümlüsü oldukları vergi mevzuatını bilmemelerine rağmen, vergi oranlarının düşürülmesinin vergi gelirlerini azaltacağını yalnızca %4.5'inin ifade etmiş olmalarıdır. Yani mükellefler vergi mevzuatını bilmemelerine rağmen, teknik bir konu olan vergi oranlarının etkileri konusunda kesin ve kararlı bir tutum sergilemektedirler. Vergi oranlarının düşürülmesi konusunda akla ilk gelebilecek cevabın "vergi gelirlerini azaltır" şeklinde olması beklenirken, %4.5 gibi çok düşük bir oranın ortaya çıkması mükelleflerin psikolojik olarak ağır bir vergi yükü tazyiki ile karşı karşıya bulunduklarının açık bir göstergesidir.

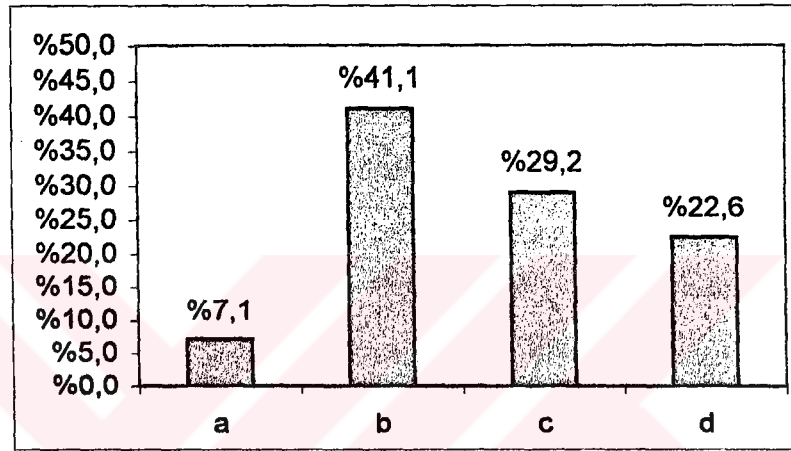
Ağır vergi yüküne maruz kalan mükelleflerin vergi kaçırancılara yaklaşımı incelendiğinde, %60'nın vergi kaçırancılarını "hırsız ve vatan haini" olarak görmeleri, mükelleflerin büyük bir kısmının vergi kaçakçılığı konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Diğer taraftan ankete katılan mükelleflerin %40 gibi önemli bir kısmının vergi kaçırancılar lehine görüş bildirmeleri, bu mükelleflerin ağır vergi yükünden kurtulmak için vergi kaçırma girişiminde bulunabileceklerinin bir işaretidir (Grafik 2). Yani, vergi kanunlarına riayet eden ve dürüst bir şekilde vergisini ödeyen mükelleflerin yanı sıra, her fırsatta vergi tazyikinden kurtulmaya çalışan önemli bir mükellef kesimi de söz konusudur. Ankete katılan mükelleflerin %18.3'nün kayıt dışı işlemleri savunmaları da bu yargıyı destekleyici niteliktedir.

Birikmiş vergi uyumsuzluklarının çözülmesi, kara servetlerin aklanarak işletme kayıtlarına alınması ve bunlarla birlikte hazineye bir nebze toplu vergi geliri girişinin sağlanması amacıyla ülkemizde sık sık vergi aflarına başvurulmaktadır.⁹⁹ Vergi kanunlarında 4369 sayılı yasa ile yapılan son değişiklikle bu yöndeki düzenleme vergi aflarının son örneği niteliğindedir. Ancak, çok müsamahalı ve tavizkar vergi aflarına rağmen, elde edilen gelirlerin düşük kaldığı uygulamadaki tecrübelerden görülmüştür.

⁹⁹ GERÇEK – YÜCE, a.g.e., s.50.

Gelişigüzel af kanunlarına başvurulması, bir taraftan mali idarenin aczini gösterirken, diğer taraftan vergi kaçırmayı veya ödememeyi teşvik ederek vergisini gerektiği gibi ödeyen dürüst mükellefleri cezalandırmaktadır.¹⁰⁰ Nitekim, ankete katılan mükelleflerin %41.1'i vergi aflarının “dürüst mükellefleri cezalandırdığını”, %22.6'sı “devlete olan güveni sarstığını”, %29.2'si “vergi adaletini bozduğunu” ifade ederken, sadece %7.1'i “yararlı” bulduklarını ifade etmişlerdir (Grafik 14).

GRAFİK 14

SORU: Vergi afları konusunda ne düşünüyorsunuz?

- a. Çok yararlı
- b. Dürüst mükellefleri cezalandırıyor
- c. Vergi adaletini bozuyor
- d. Devlete güveni sarsıyor

Ankete katılan mükelleflerin %75 gibi önemli bir kısmının vergi affı istemediği de dikkate alınırsa, genel olarak mükelleflerin vergi aflarına karşı oldukları söylenebilir.

Elde edilen bütün bu bulgular, vergi yükünün yüksek olduğunu göstermektedir. Buna karşılık vergi yükünün normal veya düşük görünmesinin iki temel nedeni ortaya çıkmaktadır. Birincisi, vergi yükü dağılımındaki adaletsizliklerle birlikte sık sık vergi aflarına başvurulması; ikincisi de vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonominin yaygın olmasıdır. Bu durum bir taraftan kanunlara bağlı olarak vergisini dürüst bir şekilde ödeyen mükelleflerin ağır vergi yükü altında ezilmelerine yol açarken, diğer taraftan

¹⁰⁰ GERÇEK – YÜCE, a.g.e., s.51.

kanunlara aykırı olarak faaliyetlerini sürdüren mükellefleri de mükafatlandırmaktadır. Nitekim, kayıt dışı alanda faaliyette bulunan işletme kazançlarının vergi dışı kalması, bu işletmeler için gayri resmi bir teşvik niteliği taşımaktadır.

Yeterince vergi geliri toplanamaması kamu hizmetlerinin etkin olarak sunulamaması sonucunu beraberinde getirmektedir. Ayrıca vergi gelirlerinin artırılması, vergi oranlarının yükseltilmesi ile değil, vergi sisteminin bir bütün olarak iyileştirilmesi ile mümkündür. Nitekim bu yönde yapılan son düzenlemelerin olumlu neticeler vereceği kanaati oluşmakla birlikte yeterli görülmemektedir. Kaldı ki, bazı istisnalar dışında , vergi oranları birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye göre hala çok yüksek düzeydedir. Bu nedenle, vergi tahsilatında etkinliğin ve adaletin sağlanabilmesi için öncelikle verginin ödenebilir kılınması, başka bir deyişle, vergi kaçakçılığını adeta teşvik eden yüksek vergi oranlarının ödenebilir makul seviyeye çekilmesi gerekmektedir.

Yüksek vergi oranlarının vergiden kaçışı hızlandıracağı gibi, artan rekabet ortamına bağlı olarak vergi oranlarını düşüren ülkelere göre ülkemiz sanayicilerinin rekabet avantajlarını azaltacağı bir gerçektir. Diğer taraftan siyasi nedenlerle, vergi kayıplarını arttıran, vergi ödememeyi özendiren ve haksız rekabete yol açan vergi afları gibi düzenlemelerden vazgeçilmeli, kayıt dışı ekonomi kontrol altına alınmalıdır. Bunun için, bir taraftan kayıt düzeni ve denetim mekanizmaları etkinleştirilerek tahsilatın artırılması sağlanmalı, diğer taraftan da bu durumu meydana getiren unsurlar ortadan kaldırılmalıdır.

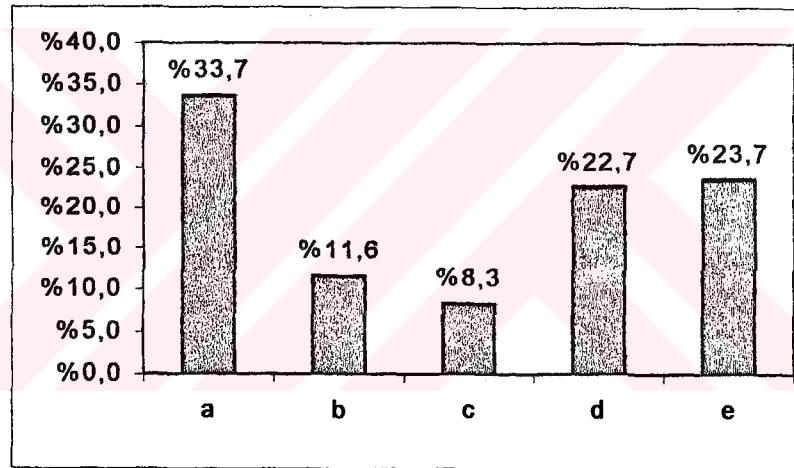
III. VERGİYE KARŞI DİRENÇ NEDENLERİ

Vergiye karşı direnç nedenlerinin başında hiç kuşkusuz vergi yükü gelmektedir. Ülkemizde genel olarak vergi yükünün ağır ve vergi oranlarının yüksek olması, bir önceki konuda da belirtildiği gibi, mükellef davranışlarındaki olumsuzluğun temel nedeni niteliğindedir. Bu direnci azaltmak amacıyla gelir vergisi oranlarında bir indirimle gidilmesine rağmen, kurumlar vergisi oranının %25'den %30'a çıkarılması,

kurumlar vergisi mükelleflerinin zaten yüksek düzeyde olan dirençlerini iyice arttıracaktır.

“ Sizce Türkiye’de vergilerin tam olarak ödenmemesinin sebebi nedir? ” sorusuna ankete katılan mükelleflerin %33.7’si “vergi oranlarının yüksek oluşu”, %23.7’si “vergi ahlakının yerleşmemiş olması”, %22.7’si “gerekli vergi reformlarının yapılmaması”, %11.6’sı “biçimsel yükümlülüklerin fazlalığı”, %8.3’ü de “devletin verginin zaruretinin kamuoyuna anlatamaması” şeklinde cevap vermekle, vergiye karşı direncin en önemli nedenini vergi oranlarının yüksekliği şeklinde ifade etmişlerdir (Grafik 15).

GRAFİK 15

SORU: Sizce Türkiye’de vergilerin tam olarak ödenmemesinin sebepleri nelerdir?

- Vergi oranlarının yüksek olması
- Biçimsel yükümlülüklerin fazlalığı
- Devletin verginin zaruretinin kamuoyuna anlatamaması
- Gerekli vergi reformlarının yapılmaması
- Vergi ahlakının yerleşmemiş olması

Burada dikkat çeken en önemli husus, mükelleflerin vergilerin ödenmeme nedenini %76.3 gibi bir oranla vergi yönetimine bağlamış olmalarıdır. Bu yaklaşım, merkezi idareye duyulan tepkinin bir ifadesidir. Vergiye karşı direnci “vergi ahlakının

yerleşmemiş olmasına” bağlayanların oranı ise %23.7’dir. Yani mükellefler genel olarak vergi yönetimine suçu atmaktadırlar.

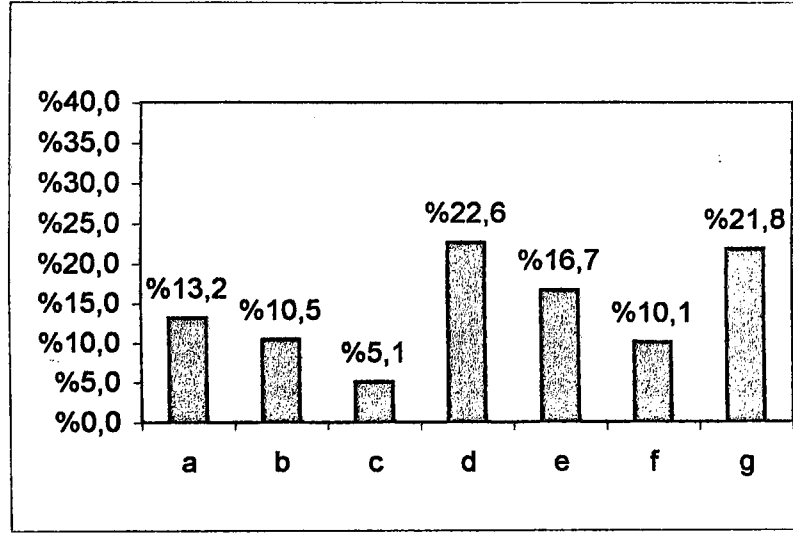
Vergiye tanımlamaya çalışan iki hakim teoriden birisi “gönüllü değişim” yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre marjinal fayda esassından hareketle, vergiler devlet hizmetleri karşısında ödenen fiyatlar olarak görülür. Mükellef ile devlet arasındaki ilişkinin de değişim esasına dayalı, bir bedel ilişkisi olduğu savunulur.¹⁰¹ Gerçekte, verginin mükellefler tarafından bir görev olarak değil de mali bir yük olarak algılanması nedeniyle mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyen önemli bir faktör “toplanan verginin harcanma biçimini” dikkate almaktadırlar.

Ödenen vergilerle yararlanan kamu hizmetlerinin mükellef tarafından eş değerli bulunmaması, vergiye karşı direncin psikolojik etkilerinden birini oluşturmaktadır. Nitekim yapılan çalışmaya katılan mükelleflerin vergi kaçakçılığının temel nedeni olarak ilk sırada “kamu harcamalarındaki savurganlığı” ifade etmeleri, mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını belirlerken fayda-maliyet ilişkisini kurdukları ve bunun psikolojik etkisinin çok önemli olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

“Sizce Türkiye’de vergi kaçakçılığının temel nedeni nedir?” sorusuna ankete katılan mükelleflerin %13.2’si “vergi denetimlerinin yetersiz olması”, %10.5’i “vergi bilincinin yerleşmemiş olması”, %5.1’i “vergi kanunlarının sık sık değişmesi”, %22.6’sı “kamu harcamalarındaki savurganlık”, %16.7’si “herkes kaçırıyor ben de kaçırayım mantığının yaygın olması”, %10.1’i “belge sisteminin oturmamış olması”, %21.8’i de “vergi kanunlarının vergi kaçırmaya müsait olması” şeklinde cevap vermişlerdir (Grafik 16).

¹⁰¹ ŞENYÜZ, a.g.e., s.9.

GRAFİK 16

SORU: Sizce Türkiye’de vergi kaçakçılığının temel nedeni nedir?

- Vergi idaresinin ve denetimlerin yetersiz olması
- Mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmemiş olması
- Vergi kanunlarının sık sık değişmesi
- Kamu harcamalarındaki savurganlık
- “Herkes kaçırıyor ben de kaçırayım” mantığının yaygın olması
- Belge sisteminin oturmamış olması
- Vergi kanunlarının vergi kaçırmaya müsait olması

Grafikten de anlaşılacağı gibi mükellefler vergi kaçakçılığını, kamu harcamalarını izleyip olumsuz fikre kapılmaları sonucunda, kamu harcamalarındaki savurganlığa bağlamışlardır.

Mükelleflerin diğer mükellefler hakkındaki düşüncelerinin de vergiye karşı direnç nedenleri arasında önemli bir paya sahip olduğu, ankete katılan mükelleflerin %16.7’sinin ifadesi ile ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla diğer mükelleflerin de olumsuz davranışlarını engellemek için vergi denetimlerinin artırılması gereği belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Ankete katılan mükelleflerin tamamının “Türkiye’de herkesin vergisini tam olarak ödemediğini” ifade etmeleri bu yargıyı doğrulayıcı niteliktedir.

Ankete katılan mükelleflerin %46'sının bu güne kadar herhangi bir vergi denetimine tabi tutulmadıklarını ifade etmeleri vergiciliğimiz açısından acı bir gerçektir. Bu mükelleflerin %74.4'ünün en az beş yıldır faaliyette bulunuyor olmaları daha da acı bir gerçektir. Bu kadar uzun süre faaliyette bulunup herhangi bir denetime tabi tutulmayan mükelleflerin denetim boşluğundan faydalanarak vergi kaçırmaya yönelmeleri psikolojik açıdan mükellefleri etkileyici önemli bir unsurdur.

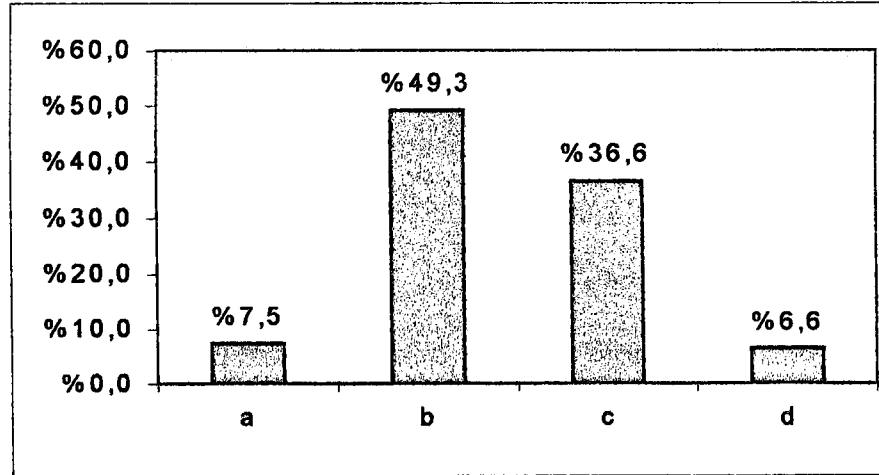
Ankete katılan mükelleflerin %21.8 gibi önemli bir kısmının vergi kaçakçılığını vergi kanunlarının buna müsait olmasına bağlaması, kanunlardaki açıklık açısından düşünülmeli gereken bir husustur.

Mükelleflerin vergiye karşı direnç nedenleri arasında sayılabilecek bir konuda vergi idaresinin yaklaşımlarıdır. Nitekim ankete katılan mükelleflerin %58.9'unun vergi idaresinin kendilerine karşı yaklaşımlarını "olumsuz" bulduklarını ifade etmeleri ve %64'ünün de vergilerini banka aracılığıyla ödemek istemeleri, devlet ile mükellef arasındaki vergisel ilişkiyi sağlayan organ olarak, vergi idaresinin yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Vergiye karşı direnç nedenlerinden birisi de, bir önceki konuda da üzerinde durulduğu gibi, vergi aflarıdır. Af beklentisi içinde olan bir mükellefin, vergi ahlâkının yerleşmediği gerçeğinin kabul edildiği bir ülkede, kendiliğinden vergisini ödeyeceği tam olarak beklenemez.

Vergi sisteminin karmaşıklığı mükelleflerin vergiler konusunda olumsuz davranışa iten nedenlerden birisidir. Yapılan ankete katılan mükelleflerin %49.3'ünün "anlaşılmaz", %36.6'sının "uyulması çok zor" ve toplam %85.9'unun vergi sistemini karmaşık bulmaları bu yargımızı doğrulamaktadır (Grafik 17).

GRAFİK 17

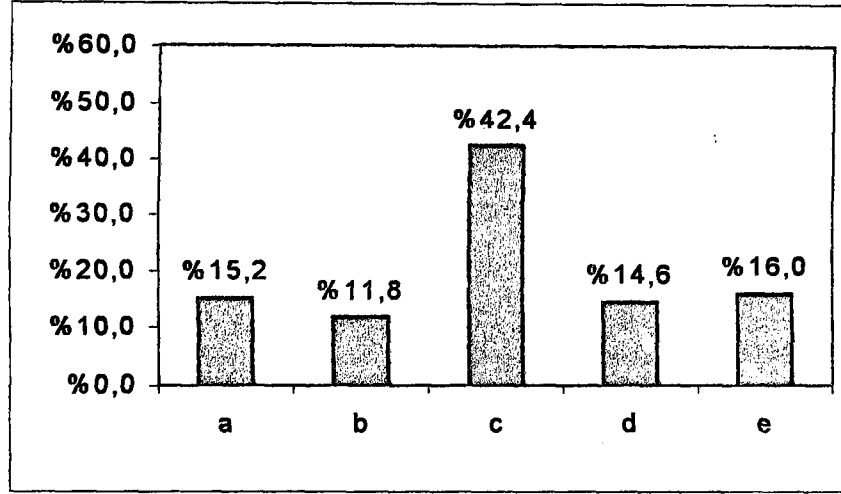
SORU: Vergi kanunlarının zorunlu kıldığı ölçülerde kayıt düzenini nasıl buluyorsunuz?

- a. Basit
- b. Anlaşılmaz
- c. Uyulması çok zor
- d. Diğer

Ayrıca mükelleflerin en çok rahatsız oldukları konu olarak %35.7'sinin “kayıt düzeninin zorluğu”, %29.4.'ünün de “beyannamelerin sıklığını” belirtmeleri, vergi sisteminin karmaşıklığını doğrulayıcı bir bulgudur.

İçinde bulunulan ekonomik yapı da vergiye karşı direncin bir nedenidir. Nitekim “günümüz şartlarında vergisini tam olarak ödeyen mükellefin sonu ne olur?” sorusuna ankete katılan mükelleflerin %15.2'si “birkaç yıl içinde iflas etmeye mahkumdur.”, %11.8'i “önemli bir şey olmaz, %42.4'ü ekonomik gelişimini sağlayamaz”, %14.6'sı “saygınlığı artar” ve %16'sı da “mutlu olur” şeklinde cevap vermişlerdir (Grafik 18).

GRAFİK 18

SCRU: Günümüz şartlarında vergisini tam olarak ödeyen bir mükellefin sonu ne olur?

- a. Birkaç yıl içinde iflas etmeye mahkumdur
- b. Önemli bir şey olmaz
- c. Ekonomik gelişimini sağlayamaz
- d. Saygınlığı artar
- e. Mutlu olur

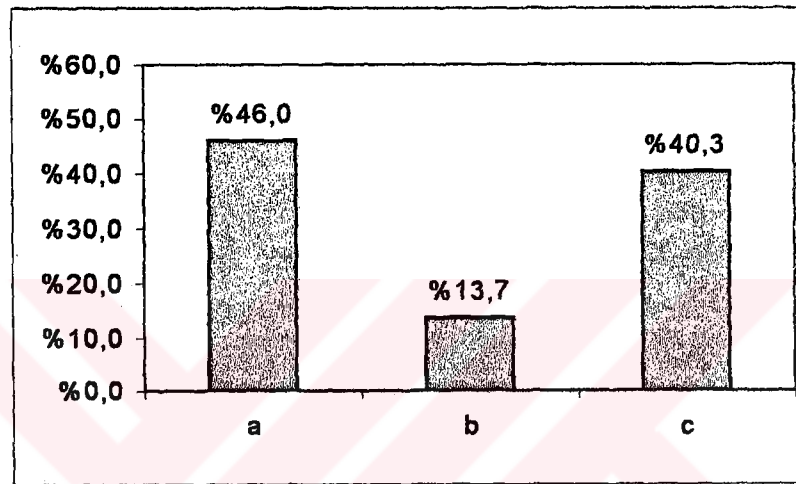
Grafikte görüldüğü gibi ankete katılan mükelleflerin %57,6'sı (a+c) vergilerin tam olarak ödenmesi halinde zor duruma düşeceklerini ifade etmişlerdir. Ticari alanda zor duruma düşeceklerini ifade eden mükelleflerin vergiye karşı olumlu bir davranış ortaya koymaları beklenemez. Bu mükellefler her fırsatta vergi tazyikinden kurtulmaya çalışacaklardır. Milli gelirin düşüklüğü, enflasyonun yüksekliği gibi olumsuzluklar da eklenirse ekonomik yapının vergi direncine neden olduğu sonucuna daha net bir şekilde ulaşılır.

IV. VERGİ İDARESİ MÜKELLEF İLİŞKİLERİ

Vergiye karşı davranışları belirleyen etkenlerden, vergi idaresine ilişkin olanları, vergi denetimlerinin etkinliği, vergi idaresinin mükelleflere yaklaşımları ve vergi cezalarının etkileridir.

Vergi denetimlerinin etkinliği, vergi inceleme ve yoklamalarının sıklığı ile ölçülebilir. Ankete katılan mükelleflerin % 40.3'ü bu güne kadar "herhangi bir denetime tabi tutulmadığını", % 46'sı "yoklamaya tabi tutulduğunu", % 13.7'si de "incelemeye tabi tutulduklarını" ifade etmişlerdir (Grafik 19).

GRAFİK 19

SORU: Şimdiye kadar ne tür bir denetime tabi tutulduunuz?

- a. Yoklama
- b. İnceleme
- c. Denetime tabi tutulmadım

Ankete katılan mükelleflerin % 40.3'ünün herhangi bir denetim geçirmemiş olması çok büyük bir eksikliktir. Mükelleflerin bu güne kadar büyük bir serbestlik içinde olmaları, vergisel açıdan çok rahat davranmalarına yol açmaktadır. Aynı zamanda Afyon Vergi Dairesi denetim elemanlarının denetim görevlerini önemli ölçüde yerine getirmediklerini göstermektedir. Ayrıca ankete katılan mükelleflere yöneltilen "sizce vergi denetimleri etkin bir şekilde yapılıyor mu?" sorusuna % 82.4 gibi yüksek bir mükellef kesimi "hayır" derken, "evet" diyenlerin oranı sadece %17.6'da kalmıştır. Bu da Afyon'da vergi denetimlerinin etkin bir şekilde yapılmadığı görüşünü destekleyen ayrı bir bulgudur.

Vergi denetimlerinde etkinliğin sağlanmasında en önemli unsur kuşkusuz personel yeterliliğidir. Maliye Bakanlığı'nın personel alımlarında oldukça tutucu

davranmasının bunda rolü büyüktür. Bu durumun düzeltilmesi amacıyla 1998 yılında açılan sınav ile tüm Türkiye genelinde fakülte ve yüksek okul mezunu personel alımına gidilmiş ve Afyon ve ilçelerinde personel açısından önemli bir rahatlama sağlanmıştır. Ayrıca personel alımında maliye alanında eğitim görmüşlerin tercih edilmesi eğitim düzeyinin de fakülte ve yüksek okul düzeyinde olması vergi denetimlerinde etkinlik açısından önemli görülebilecek bir husustur.

Vergi idaresinin mükelleflere karşı davranışları, mükelleflerin vergi ödeme ve vergiye karşı tutumları üzerinde önemli etkilere sahiptir. Mükelleflerin idarenin takdirine olan güveni, uyuşmazlıkların çözümünü, vergi yasalarına olan güveni ve uyumu arttıran bir etkidir.¹⁰² “Genel olarak vergi idaresinin yaklaşımlarını nasıl buluyorsunuz?” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan mükelleflerin %58.9’unun “olumsuz”, %41.1’inin ise “olumlu” cevabını vermeleri idare-mükellef ilişkilerinde vergi idaresinin gerekli hassasiyeti göstermediği sonucunu doğurmaktadır. “Vergiler ile ilgili bilgileri nereden öğreniyorsunuz?” sorusuna ankete katılan mükelleflerin sadece %9.5’inin, vergi konusunda en yetkili ve bilgi sahibi olan, “vergi dairesinden” cevabını vermeleri bu sonucu doğrulayıcı başka bir bulgudur. Yine ankete katılan mükelleflerin %64’ü vergilerini banka aracılığı ile ödemek istediklerini ifade ederken, %31.2’si ödemelerinde vergi idaresi ile karşı karşıya gelmeyi tercih etmektedirler. Mükelleflere “vergi idaresinin ne tür davranışlarını olumsuz buluyorsunuz?” şeklinde yöneltilen ve kendilerinin yazmaları istenen soruya yoğun bir şekilde “çifte standart, adam kayırma ve rüşvet” cevabı verilmiştir. Kabul edilebilir hiçbir tarafı olmayan bu konulardan mükelleflerin sıklıkla şikayet etmeleri vergi idaresi açısından çok olumsuz bir durumdur. Bunun dışında bürokrasi fazlalığı, görevlilerin sayısal yetersizliği, halkla ilişkilerin noksanlığı, memurların eğitim düzeylerinin düşüklüğü, yeterli bilgi alınamadığı, mükelleflere güler yüz gösterilmediği ve ilginç bir şekilde maliye binasının çok ürkütücü olduğu şeklinde olumsuzluklar da ifade edilmiştir.

¹⁰² Naci MUTER, Süreyya SAKINÇ, Kemal ÇELEBİ, *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması* (CBÜ İİBF Maliye Bölümü Yay., Manisa, 1993), s.28.

V. BİÇİMSEL YÜKÜMLÜLÜKLER NEDENİ İLE OLUŞAN TEPKİLER VE NEDENLERİ

Vergi sisteminin temelini mali mevzuat ve vergi kanunları oluşturmaktadır. Uygulamada vergi mevzuatı vergi sistemine damgasını vurmakta ve ona gerçek yönünü vermektedir. Modern maliyenin önemli bir ilkesi de, vergi sistemini az gelir getiren çok sayıda vergi yerine bol gelir getiren az sayıda vergiden oluşturmaktır. Eğer vergi sistemi az sayıda vergiden oluşuyorsa, basit ve açık ise, mükellefler tarafından kolaylıkla anlaşılabilir ise mükelleflerin vergiye karşı davranışları olumlu olabilmektedir. Buna karşılık, vergi miktarının belirlenmesine ilişkin unsurların muğlak, her tarafa çekilebilir ve karmaşık olması, biçimsel yükümlülüklerin fazlalığı, mükelleflerin bilerek veya bilmeyerek vergi kaçırmalarına ve vergi idaresinin maliyetlerinin de artmasına neden olmaktadır.¹⁰³

Ülkemizde vergi tekniği ve biçimsel yükümlülükler o kadar karmaşıktır ki, mükellefler bir yana, bu alandaki meslek mensupları ve hatta Maliye Bakanlığı yetkilileri bile vergi ile ilgili sorunlara yeterince cevap verememektedirler. Şöyle ki; ülkemizde vergi formalitelerine bakacak olursak, gerçek usulde vergiye tabi, motorlu taşıt ve gayri menkul sahibi bir mükellef;

- Yılda bir defa gelir veya kurumlar vergisi beyannamesi için,
- Yılda üç defa gelir veya kurumlar vergisi ile fon taksitlerini ödemek için,
- Ayda bir defa (10 ve daha az işçi çalıştıranlardan 3 ayda 1 defa) muhtasar beyanname ile vergi beyan edip ödemek için,
- Ayda bir geçici vergi taksitleri için,
- Ayda bir K.D.V. beyan edip ödemek için,
- Yılda iki defa Ç.T.V. için,
- Yılda iki defa Motorlu Taşıtlar Vergisi için
- Yılda iki defa Emlak Vergisi için,

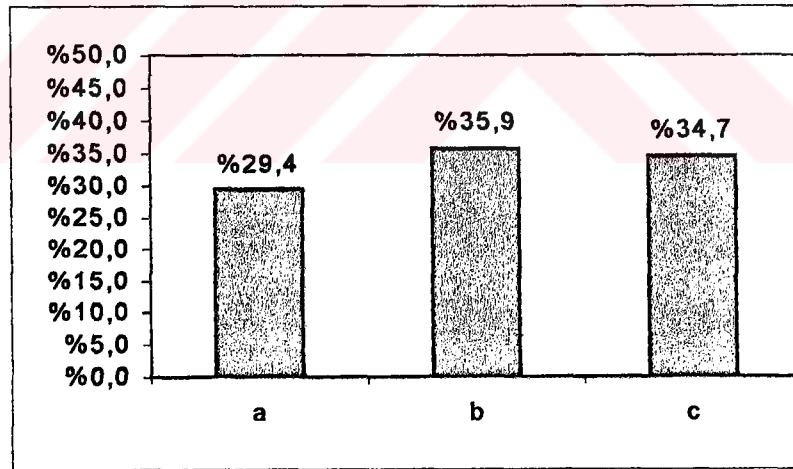
olmak üzere, bir yıl içinde en az 38 defa vergi dairesine gitmek durumundadır. Buna ilave olarak, bazı hallerde mükellef daire içinde servis servis dolaştırılmakta ve bir sürü

¹⁰³ Selahattin TUNCER, *Kamu Maliyesi* (4. b., Yalın Matb., İstanbul, 1975), s.362.

formalite ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu şartlar altında mükelleflerin biçimsel yükümlülüklerin tazyiki altında boğulmamaları mümkün değildir. Nitekim ankete katılan mükelleflerden götürü, yeni ifadesi ile basit, usulde vergilendirilmek isteyenlerin sebep olarak “daha az vergi ödemek” yerine “kayıt düzeninin zorluğu ve beyannamelerin sıklığı” gösterenlerin oranı %70.9’dur. Yani mükelleflerin % 70.9’u biçimsel yükümlülüklerden kurtulmak için götürü usulde vergilendirilmek istediklerini ifade etmişlerdir. Böyle bir sonuca karşılık, 4369 sayılı yasa ile vergi kanunlarında yapılan son değişiklikler ile basit usulde vergilendirilen mükelleflerin dahi biçimsel yükümlülükleri arttırılmıştır.

Vergi mükelleflerini en çok rahatsız eden konunun tespiti amacıyla yöneltilen soruya, ankete katılan mükelleflerin %29.4’ü “beyannamelerin sıklığı”, %35.9’u “kayıt düzeninin zorluğu”, %34.7’si de “ödediğim vergi miktarının çokluğu” şeklinde cevap vermişlerdir (Grafik 20).

GRAFİK 20

SORU: Sizi en çok rahatsız eden aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Beyannamelerin sıklığı
- b. Kayıt düzeninin zorluğu
- c. Ödediğim vergi miktarının çokluğu

Mükelleflerin %65.3’ü biçimsel yükümlülüklerden çok rahatsız olduklarını ifade etmekle bu konuda bir düzenlemeye gidilmesinin gereğini ortaya koymuşlardır.

Ayrıca ankete katılan mükelleflerin %76.2'sinin K.D.V.'yi biçimsel yükümlülükleri nedeniyle gereksiz bulması, vergi bilincinin oluşumunu engelleyen formalitelerin fazlalığını ifade edici niteliktedir. Ankete katılan mükelleflerin %84.1'i yükümlüsü olduğu verginin beyannamesini yılda bir defa vermek istediklerini ifade etmekle beyanname verme sıklığından rahatsızlıklarını bir kez daha ortaya koymuşlardır.

Görüldüğü gibi mükellefler arasında bürokrasiden ve formalitelerden şikayet oldukça yüksek düzeydedir. Vergi kanunlarının etkin bir şekilde uygulanabilmesi için vergi idaresinin yükünü hafifletmek ve mükelleflerin uyum maliyetlerini azaltmak amacıyla vergilendirme ile ilgili formaliteler asgari düzeye indirilmelidir. Bu anlamda, yıl içinde verilen bazı beyannamelerin birleştirilmesi düşünülebilir.

VI. MÜKELLEFLERİN VERGİ KAÇAKÇILIĞINA BAKIŞI VE NEDENLERİ

Kamu hizmetlerinin finansman maliyetini kişilere yansıtmak, böylece çeşitli yollardan kamu kesimine kaynak aktarma aracı olan vergiler, ister istemez kişiler üzerinde yük oluşturmaktadır. Bu nedenle mükellefler her zaman bu yükten kısmen veya tamamen kurtulma gereğini duymuşlardır. Günümüzde bu yöndeki gelişimlerinin en yaygın şekli vergi kaçakçılığı ve faaliyetlerin kayıt dışında sürdürülmesi çabasıdır.¹⁰⁴ Hemen belirtmek gerekir ki, vergi kaçakçılığı kendiliğinden varolan bir olgu olmayıp vergi sistemindeki sorunlar başta olmak üzere bir çok faktöre bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuçtur. Ülkemizde de vergi kaçakçılığının çok yaygın olduğu bir gerçektir. Yaptığımız çalışmaya katılan mükelleflerin tamamının, Türkiye'de herkesin vergisini tam olarak ödemediğini kabul etmesi, bu gerçeğin bir aynasıdır.

Mükelleflerin vergi kaçakçılığına yaklaşımını değerlendirebilmek için öncelikle bunun nedenlerini araştırmak gerekir. Bu bağlamda, ankete katılan mükelleflerin %13.2'si "vergi idaresi ve denetimlerin yetersizliğini", %10.5'i "mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmemiş olmasını", % 5.1'i "vergi kanunlarının sık sık değişmesini", %22.6'sı "kamu harcamalarındaki savurganlığı", %16.7'si "herkes kaçırıyor ben de

¹⁰⁴ GERÇEK – YÜCE, a.g.e., s.58.

kaçırayım mantığının yaygın olmasını” %10.1’i “belge sisteminin oturmamış olmasını”, %21.8’i de “vergi kanunlarının vergi kaçırmaya müsait olmasını” ülkemizde vergi kaçakçılığının öncelikli nedenleri olarak göstermişlerdir (Tablo 1).

Tablo 1. Mükelleflere Göre Vergi Kaçakçılığının Temel Nedenleri

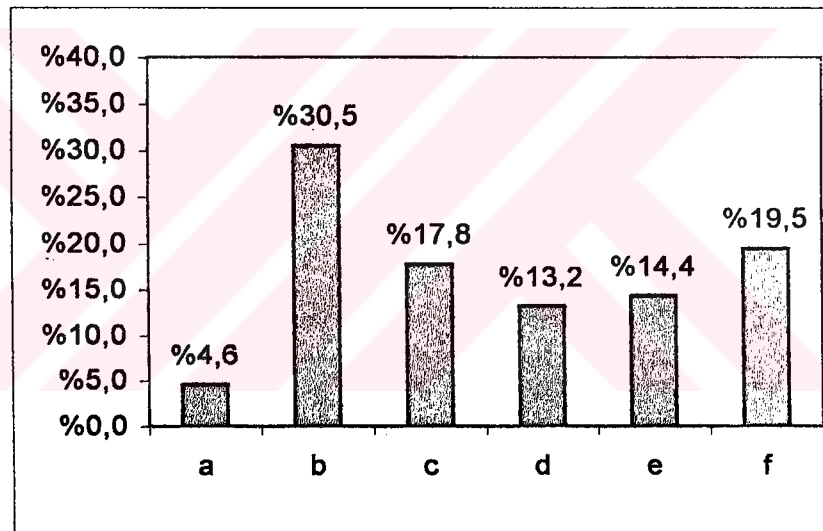
Nedenler	Sayı	Oran (%)
Vergi idaresi ve denetimlerin yetersiz olması	34	13,2
Mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmemiş olması	27	10,5
Vergi kanunlarının sık sık değişmesi	13	5,1
Kamu harcamalarındaki savurganlık	58	22,6
“Herkes kaçırıyor ben de kaçırayım ” mantığının yaygın olması	43	16,7
Belge sisteminin oturmamış olması	26	10,1
Vergi kanunlarının vergi kaçırmaya müsait olması	56	21,8
TOPLAM	257	100,0

Bu bulgular, günümüz ekonomik, siyasal ve sosyal konjonktüründe sık sık gündeme gelen siyasi çalkantılar, yolsuzluk ve çete skandalları ve bunlara bağlı olarak kamu harcamalarında görülen yolsuzlukların, mükellefleri olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Yani, mükellefler “ödediğimiz vergiler çar-çur ediliyor, bazı kişilere peşkeş çekiliyor ve etkin kullanılmıyor” düşüncesine kapılarak, vergi ödemek yerine herhangi bir şekilde ödememeyi tercih etmektedirler.

Türk vergi sisteminin temel sorunları olan belge düzeni ve denetimlerin yetersizliği de mükellefleri vergi kaçırma konusunda cesaretlendirmektedir. Ülkemizde vergi bilincinin yerleşmemiş olması, vergi kaçakçılığı yönündeki eğilimleri daha da arttırmakta ve vergi kaçırana olumlu yaklaşılmasına yol açmaktadır. Nitekim, ankete katılan mükelleflerin %60’ı vergi kaçırana olumsuz yaklaşırken, geriye kalan %40 gibi önemli bir kısmı ise vergi kaçırana hoşgörü ile bakmaktadır (Grafik 2).

Vergi kaçakçılığını önlemeye yönelik tedbirleri etkin bir şekilde uygulayabilmenin ön şartı, tüm faaliyetlerin kayıt altına alınmasıdır.¹⁰⁵ Bu gerçek, ankete katılan mükelleflerin %81.7'si tarafından vurgulanmıştır. Diğer taraftan vergi kaçırıcılara karşı önleyici ve caydırıcı nitelikteki tedbirlerin başında kuşkusuz cezalar gelmektedir. Vergi suçlarına uygulanması gereken cezalar konusunda, ankete katılan mükelleflerin %30.5'i "para cezasının", %7.8'i "hapis cezasının", %13.2'si "iş yeri kapatma cezasının", %14.4'ü "ticaretten men cezasının" ve %18.5'i de "teşhir cezasının" daha caydırıcı olacağını ifade etmişlerdir (Grafik 21).

GRAFİK 21

SORU: Sizce vergi kaçırıcılara ne tür bir ceza verilmelidir?

- a. Ceza verilmemeli
- b. Para cezası
- c. Hapis cezası
- d. İş yeri kapatma cezası
- e. Ticaretten men cezası
- f. Teşhir cezası

Görüldüğü gibi mükelleflerin önemli bir kısmı vergi suçlarını "ekonomik bir suç" olarak görmekte ve bu nedenle para cezasının uygulanmasını istemektedirler.

¹⁰⁵ AYDEMİR, a.g.e., s.56.

Vergi suçlarına uygulanması istenen cezalar arasında “teşhir” cezasının ikinci sırada tercih edilmesi de önemlidir. Ülkemizde ticari ve mesleki itibarlarının zedelenmesinden son derece çekinen mükellefler, hapis cezalarının genellikle uygulanmadığını da bilmektedirler. Bu nedenle hapis cezasından çok, teşhir cezasının uygulanmasını daha caydırıcı bulmaktadırlar.

Uygulamada cezaların hukuki mahiyeti konusunda iki görüş vardır. Birincisi, “ekonomik suça ekonomik ceza” esasına dayanmakta ve vergi suçlarına mali müeyyide uygulanmasını benimsemektedir. İkincisi de, ceza hukuku esaslarına uygun “vergi cezası” uygulamasını kabul etmektedir.¹⁰⁶ Türk vergi sisteminde vergi cezası görüşüne uygun bir cezalandırma mekanizması vardır. Oysa anket sonuçları incelendiğinde ilk sırada para cezası verilmesi istenmektedir. Yani mükellefler “ekonomik suça ekonomik ceza” anlayışını öncelikle benimsediklerini ifade etmişlerdir.

Ülkemizde vergi suçları ile ilgili mevcut cezalar katı ve oldukça ağırdır. Ancak asıl sorun cezaların uygulanmaması nedeniyle etkin ve caydırıcı olmamasıdır.

Psikolojik olarak mükelleflerde “herkes kaçırıyor ben de kaçırayım” mantığının oluştuğunun hiç azımsanmayacak bir oranla ifade edilişi, (%16.7) mükelleflerin birbirinden önemli ölçüde etkilendiklerinin bir göstergesidir.

Ankete katılan mükelleflerin sadece %3.9’unun yükümlüsü olduğu vergi mevzuatını çok iyi bildiğini ifade etmesine rağmen, vergi kaçakçılığının nedenleri arasında “vergi kanunlarının vergi kaçırmaya müsait olmasını” %21.8 ile ifade etmeleri ilginçtir. Mükelleflerin %95.6’sının işlerini muhasebeci veya mali müşavir aracılığı ile yürüttükleri de dikkate alınırsa, bu konuda muhasebe meslek mensuplarının olumsuz bir yönlendirmede bulundukları söylenebilir.

Bu sayılan nedenler genellikle vergi kaçakçılığının psikolojik nedenlerini oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu olması nedeni ile bu tür nedenler ayrıntılı incelenmiştir. Elbette vergi kaçakçılığının mali-ekonomik nedenleri de çok önemlidir. Bunlar arasında ilk sırayı vergi oranları almaktadır. Yani mükellefler vergi yükünün ağırlığı nedeniyle vergi kaçırma veya kaçınma yoluna gitmektedirler.

¹⁰⁶ ÖNCEL, a.g.e., s.124.

Vergi kaçakçılığının nedenlerinin ankete katılan mükelleflerin %72.8'i tarafından vergi yönetimine ve merkezi idareye bağlanması önemli bir noktadır. Ankete katılan mükellefler vergi kaçakçılığının nedenlerini sadece %27.2 ile mükelleflere bağlamışlardır.

Bütün bu bulgulardan hareketle, vergi kaçakçılığına yol açan faktörleri acilen ortadan kaldırarak kamu harcamalarındaki savurganlığın önlenmesi, yolsuzlukların üzerine gidilerek kamu vicdanının rahatlatılması ve vergi denetimlerinin etkin bir şekilde yapılıp vergi cezalarının da etkin bir şekilde uygulanması gereği ortaya çıkmaktadır.

VII. VERGİ ADALETSİZLİĞİ KARŞISINDAKİ TEPKİLER

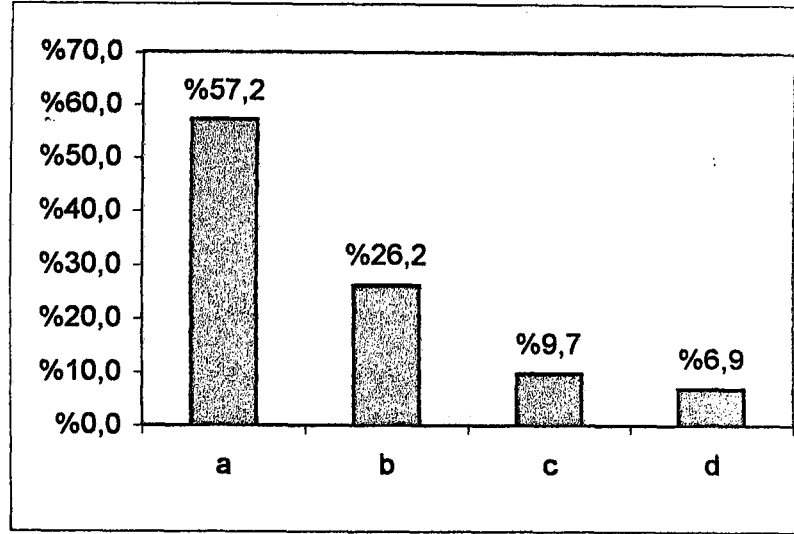
Pek çok ülkede vergi sitemine yöneltilen eleştiriler, uygulanan sistemin adaletsiz olduğu şeklindeki inancın yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile, günümüz vergi sisteminin en önemli sorunlarından birisi adaletsiz olmasıdır. Vergi sisteminin adil olabilmesi, vergilemede yatay ve dikey eşitliğin sağlanmasına bağlıdır. Çünkü vergi yükünün dengeli dağılımı, mükelleflerin vergi sistemine güvenini arttırırken, bu yükün dengesiz dağılımı ise vergi idaresine ve devlete olan güveni sarsmaktadır.¹⁰⁷

Türk vergi sisteminde bir taraftan muafiyet, istisna ve indirimlerin yaygın, diğer taraftan da vergi tabanının dar ve vergi oranlarının yüksek olması sistemde yapısal bir bozukluğun varlığını göstermektedir. Ayrıca çarpıklıkların ve amacına ters düşen düzenlemelerin varlığı ve teorik olarak caydırıcı ve etkin sayılan cezaların çeşitli nedenlerle uygulanamaması sistemin adaletsizliğini daha da ön plana çıkarmaktadır.

Nitekim, ankete katılan mükelleflerin %57.2'si “vergi kanunlarının yapısındaki bozukluğu”, %26.2'si “vergi kaçakçılığının yaygın olmasını”, %9.7'si de “vergi idaresinin yaklaşımlarını” vergi adaletsizliğinin en önemli nedeni olarak görürken, sadece %6.9'u “vergi sistemini adaletsiz bulmadığını” ifade etmişlerdir (Grafik 22).

¹⁰⁷ GERÇEK – YÜCE, a.g.e., s.66.

GRAFİK 22

SORU: Vergilerin adaletsiz olduğu görüŖündeyseniz, sizce sebebi nedir?

- a. Vergi kanunlarının yapısı
- b. Vergi kaçakçılığının yaygın olması
- c. Vergi idaresinin yaklaşımları
- d. Adaletsiz bulmuyorum

Mükelleflerin büyük bir çoğunluğunun vergi adaletsizliğinin nedeni olarak vergi kanunlarının yapısını göstermesi, vergi kanunlarında yapılması gereken ciddi bir reformun ifadesidir. Vergi sisteminde yapılacak değişikliklerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi ve etkinliğin sağlanabilmesi, bu düzenlemelerin mükellefler tarafından kabul görmesi ile mümkün olacaktır. Bu nedenle, vergi reformları ile ilgili olarak mükelleflerin beklentilerini tespit etmek, yapılacak değişikliklerin içeriği hakkında yol gösterici bir nitelik taşıyacaktır. Ülkemizde vergi kanunlarında sık sık değişiklik yapılmasına rağmen, mükelleflerin beklentilerine kulak verilmemesi vergi adaletsizliğini sürekli kılan bir unsurdur.

Ankete katılan mükelleflerin %26.2'si vergi adaletsizliğini "vergi kaçakçılığının yaygın olmasına" bağlamışlardır. Bu durum özellikle kazancı yüksek olan kesimin vergi kaçakçılığı yapması ve bunlara yönelik gerekli denetim ve cezaların etkin bir şekilde uygulanmaması, bunun yanında kazancı düşük olan kesime göz açtırılmamasının bir sonucudur. Oysa mükellefler çok kazananlardan çok, az kazananlardan az vergi alınmasını

beklemektedirler. Kamu oyuna da yansıyan yolsuzlukların ve vergi kaçaklarının mükelleflerin devlete olan güvenini sarsarak, vergi adaletsizliği yönünde görüş bildirmelerine neden olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan “vergi oranlarının düşürülmesi nasıl bir etki yaratır?” sorusu karşısında mükelleflerin hemen hemen tamamı (%95.5) “vergi tabanının genişleyeceği”, “vergi gelirlerinin artacağı” ve “vergi kaçaklarının azalacağı” noktalarında birleşmektedirler (Grafik 13). Dolayısıyla günümüz şartlarında vergi oranlarının arttırılması, yeni vergiler ihdas edilmesi ve benzeri vergi yükünü arttırıcı düzenlemelerin, mükellefler tarafından kabul görmesi pek mümkün değildir. Vergi oranlarının düşürülmesi konusu mükelleflerin tamamına yakını tarafından takdirle karşılanmaktadır. Bunun neticesinde vergiye yaklaşımın olumlu yönde etkileneceği bulgusundan hareketle, son düzenlemeler ile gelir vergisi oranlarının düşürülmesinin mükellefler tarafından olumlu bulunacağı söylenebilir.

VIII. MÜKELLEFLERİN VERGİ BİLİNCİNE BAKIŞI VE BEKLENTİLERİ

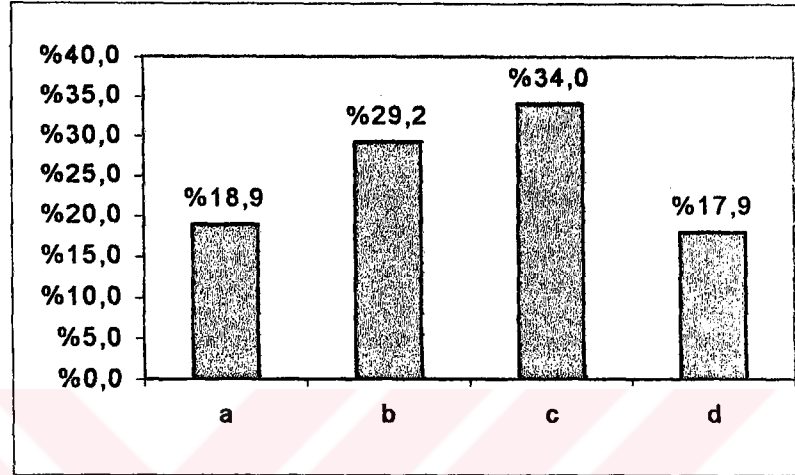
Verginin kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi için toplumda sağlıklı bir vergi bilincinin oluşması gereklidir. Vergi bilinci ve vergi ahlâkı mükelleflerin vergiye karşı yaklaşımlarını ve davranışlarını etkileyen psikolojik faktörlerin başında gelmektedir. Her ne kadar vergi bilinci ülkeden ülkeye, hatta aynı ülkenin çeşitli bölgelerinin gelişmişlik düzeyine, kültür ve ahlâk anlayışına göre değişmekte ise de, genel olarak bir toplumun vergiye karşı bakış açısını yansıtmaktadır. Bir ülkede vergi bilincinin yerleşmesi uzun yıllar, büyük uğraş ve çabalar gerektirirken, bunun zedelenmesi için birkaç olumsuz faktörün etkisi yeterli olmaktadır.¹⁰⁸

Ankete katılan mükelleflerin %31.9’u vergiyi “kamu hizmetlerinin karşılığı”, %30.4’ü “zorunlu bir ödeme”, %16.7’si “bir ödev”, %13.8’i “bir yük” ve %7.2’si de “teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur” olarak algılamaktadırlar (Grafik 1). Diğer taraftan mükelleflerin % 34’ü “vergi sistemindeki adaletsizliği”, %29.2’si “kamu

¹⁰⁸ GERÇEK – YÜCE, a.g.e., s.62.

harcamalarındaki savurganlığı”, %18.9’u “eğitim-öğretim yetersizliğini” ve %17.9’u da “vergi oranlarının yüksekliğini” ülkemizde vergi bilincini engelleyen öncelikli faktör olarak görmektedirler (Grafik 23).

GRAFİK 23

SORU: Ülkemizde vergi bilinci nasıl arttırılabilir?

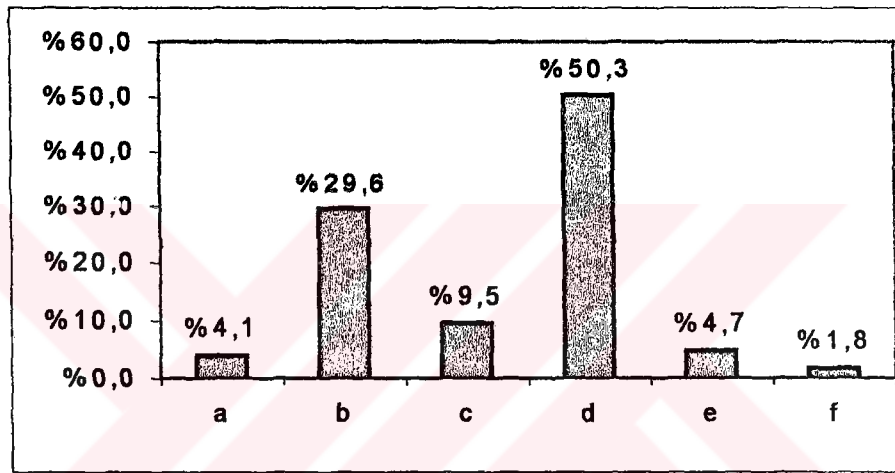
- a. Öğretim ile
- b. Kamu harcamalarındaki savurganlığın giderilmesi ile
- c. Vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi ile
- d. Vergi oranlarının düşürülmesi ile

Mükelleflerin büyük bir kısmının vergiyi “kamu hizmetlerinin karşılığı” olarak algılaması ve aynı zamanda “kamu harcamalarındaki savurganlığı” vergi bilincini zedeleyen en önemli faktörlerden birisi olarak görmeleri, vergi ile kamu harcamaları arasındaki kuvvetli ilişkiyi ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile, mükelleflerin en çok üzerinde durdukları konulardan birisi de toplanan vergilerin nerede ve nasıl harcandığıdır. Bu nedenle merkezi idarenin savurganlığı, vergilerin çar-çur edilmesi, kamu kesiminde yolsuzlukların yapılması doğal olarak mükelleflerin devlete olan güvenini sarsarak vergi bilincinin zedelenmesine yol açmaktadır.

Vergi bilincinin yerleştirilmesi için başta kamu harcamalarındaki savurganlığın önüne geçilmesi, adil bir vergi sisteminin oluşturulması ve etkin bir vergi eğitim-öğretiminin verilmesine yönelik sabırlı ve azimli adımlar atılmalıdır.

Mükelleflerin vergiler hakkında elde ettikleri bilgilerin kaynağı da vergi bilincinin yerleşmesi açısından büyük öneme sahiptir. Ankete katılan mükelleflerin %50.3 gibi büyük bir kısmı “serbest muhasebeci ve mali müşavirlerden”, %29.6’sı “medyadan”, %9.5’i “vergi dairesinden”, %4.7’si “mesleki yayınlardan”, %4.1’i “resmi gazeteden” ve %1.8’i de “meslek odalarından” bilgi edindiklerini ifade etmişlerdir (Grafik 24).

GRAFİK 24

SORU: Vergiler ile ilgili bilgileri hangi kaynaklardan öğreniyorsunuz?

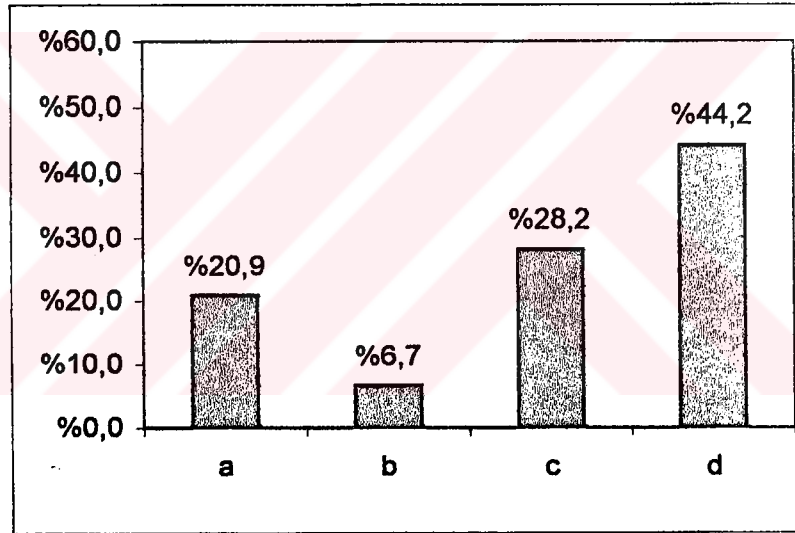
- a. Resmi gazeteden
- b. Medyadan
- c. Vergi idaresinden
- d. Serbest muhasebeci veya mali müşavirden
- e. Mesleki yayınlardan
- f. Meslek odalarından

Görüldüğü gibi mükelleflerin bilgi edinmelerinde serbest muhasebeci (SM), serbest muhasebeci ve mali müşavir (SMMM) ile yeminli mali müşavirlerin (YMM) önemli rol oynamalarına karşılık, vergi idaresi bu konuda pasif kalmaktadır. Bu durum bir taraftan vergi idaresi-mükellef ilişkilerinin kopukluğunu, diğer taraftan da mükelleflerin vergi idaresine karşı güvensizliğini göstermektedir. Bu bulgulardan hareketle, mükelleflerde vergi bilincinin oluşturulması için öncelikle vergileme

konusunda devlet-mükellef iş birliği sağlanarak toplumun vergiye olan bakış açısı değiştirilmeli ve mükelleflerin gönüllü olarak vergi ödeme yolları araştırılmalıdır.

Ankete katılan mükelleflerin tamamının Türkiye’de vergilerin tam olarak ödenmediğini ifade etmesi ve bu durumun doğurduğu sonuçlar olarak da %44.2’sinin “dürüst mükelleflerin cezalandırıldığını”, %28.2’sinin “herkesi vergi kaçırmaya ittiğini”, %20.9’unun “vergi ödeme şevkini kırdığını” ve %6.7’sinin “vergi bilincinin zedelendiğini” ifade etmeleri, ülkemizde vergi bilincinin yerleşmesini engelleyici faktörler ve mükelleflerin vergiye karşı davranışlarındaki olumsuzluğu ortaya koymaktadır (Grafik 25).

GRAFİK 25

SORU: Vergilerin tam olarak ödenmemesinin sonuçları nelerdir?

- a. Vergi ödeme şevkini kırıyor
- b. Vergi bilincini zedeliyor
- c. Herkesi vergi kaçırmaya itiyor
- d. Dürüst mükellefleri cezalandırıyor

Ankete katılanların ilk sırada ve %44.2 gibi önemli bir oranla, vergilerin tam olarak ödenmemesinin sonucu olarak “dürüst mükelleflerin cezalandırıldığını” ifade etmişlerdir. Denetimlerin yetersizliği ve özellikle de vergi kaçıran mükelleflere gerekli

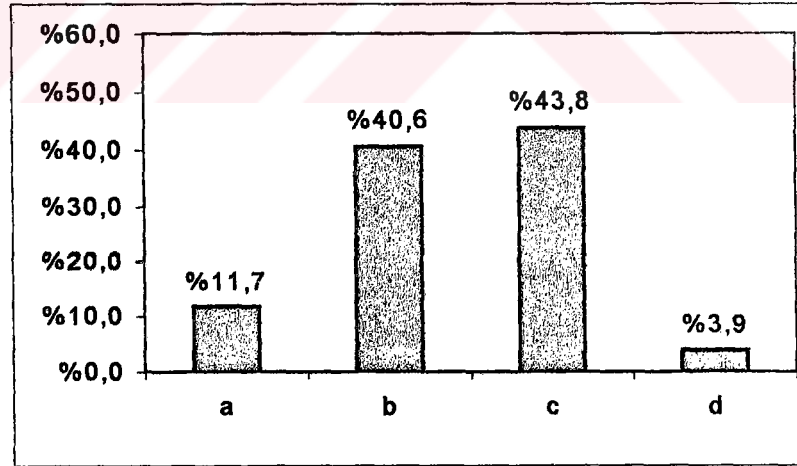
sert cezaların uygulanmaması, birbirinden sürekli etkilenmekte olan mükelleflerin vergiye karşı olan davranışlarını olumsuz kılmaktadır.

IX. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MÜKELLEF DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Mükellef davranışlarının oluşmasında büyük payı olan serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirlerin mükelleflerin vergilerle ilgili olarak başvurdukları ilk kaynak olmaları nedeniyle üstlendikleri görev çok önemlidir (Grafik 24).

Ankete katılan mükelleflerin %11.7'si yükümlüsü olduğu vergi mevzuatını "hiç bilmediğini", %40.6'sı "çok az bildiğini", %43.8'i "yeterince bildiğini" ve %3.9'u "çok iyi bildiğini" ifade etmişlerdir (Grafik 26).

GRAFİK 26

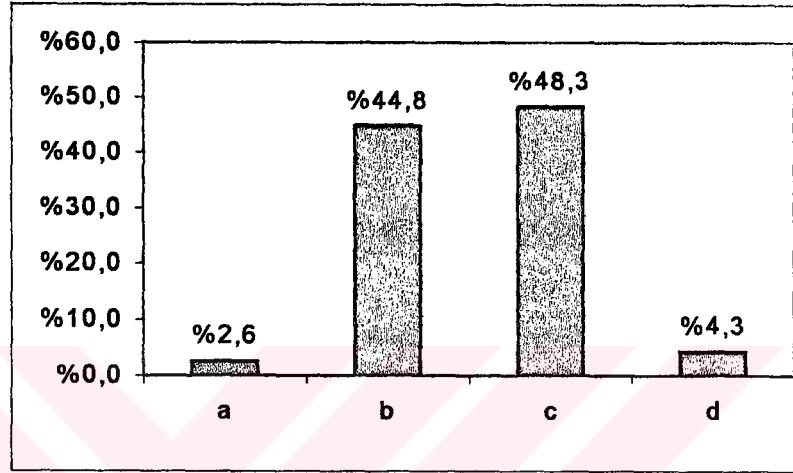

SORU: Yükümlüsü olduğunuz vergi mevzuatını ne kadar biliyorsunuz?

- a. Hiç bilmiyorum
- b. Çok az biliyorum
- c. Yeterince biliyorum
- d. Çok iyi biliyorum

Ankete katılan mükelleflerin %95,7'si işlerini yürüten muhasebe meslek mensubuna sahip olduğunu ifade ederken sadece %4,3'ü işlerini kendilerinin yürüttüğünü belirtmişlerdir (Grafik 27).

GRAFİK 27

SORU: İşlerinizi yürüten muhasebe meslek mensubunuz var mı?

- a. İş yeri muhasebecisi
- b. Serbest muhasebeci
- c. Serbest muhasebeci mali müşavir
- d. Yok

Görüldüğü gibi mükelleflerin tamamına yakını vergisel işlemlerini muhasebe meslek mensubu aracılığı ile yürütmektedir. Vergiye karşı olumsuz davranışların fazlalığı dikkate alındığında, bu davranışların oluşmasında muhasebe meslek mensuplarının rolü açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde vergi bilincinin oluşması ve vergi kaçakçılığının önlenmesi büyük ölçüde muhasebe meslek mensuplarının yaklaşımlarına bağlıdır. Bu meslek mensuplarına yönelik olarak verilecek periyodik ve koordineli eğitim ve vergi idaresi ile sağlanacak iş birliği dolaylı olarak mükelleflerde vergiye ilişkin maddi, biçimsel ve manevi görevlerin gereği gibi yerine getirilmesi bakımından gerekli vergi bilincini yerleştirecektir. Vergi idaresi ile ilişkilerde de güven ortamının oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Çünkü 3568 sayılı yasanın oluşturduğu SM, SMMM ve YMM müessesesi yalnızca vergi boyutu ile

ilgilenmemekte, finansal tablolardaki bilgileri kullanacak olan yönetim, kredi kuruluşları, yatırımcılar ve vergi idaresi gibi tüm bilgi kullanıcılarının, ihtiyaçlarına cevap verebilecek doğru, tarafsız, kanıtlanabilir ve güvenilir muhasebe bilgilerinin sunulmasına da imkan vermektedir. Bu kadar geniş imkanlarla kuşatılmış bir müessesenin vergiye karşı olumsuz davranışların ortadan kaldırılmasında daha etkin bir rol üstlenmesi kaçınılmazdır.

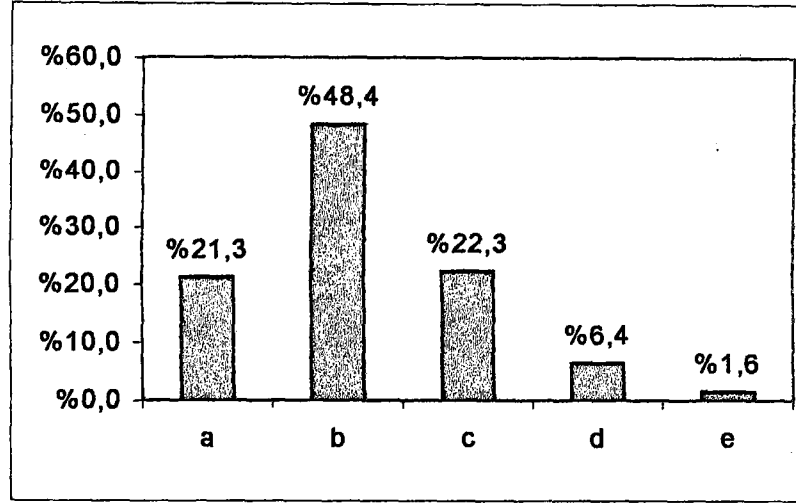
X. VERGİYE KARŞI TEPKİ ŞEKİLLERİ

Vergiye karşı olumsuz davranışların başında hiç kuşkusuz vergi kaçırma ve vergiden kaçınma gelmektedir. Vergiden kaçınmanın olabilmesi vergi kanunlarının buna müsait olmasına bağlıdır. Ülkemizde vergi kanunlarının vergiden kaçınmaya müsait olduğu, ankete katılan mükelleflerin %21.8'inin ifadesi ile ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ankete katılan mükelleflere yöneltilen “sizce Türkiye’de vergilerin tam olarak ödenmemesinin sebebi nedir?” sorusuna, %22.7’sinin “gerekli vergi reformlarının yapılmamasını” cevap olarak vermeleri, vergi kanunlarında bu yönde yapılması gereken düzenlemenin gereğini ortaya koymaktadır.

Ankete katılan mükelleflerin toplam %40'ının vergi kaçırıcılara hoşgörü ile bakmaları (Grafik 2) ve vergilerin tam olarak ödenmemesinin sonucu olarak mükelleflerin %28.2'sinin “herkesi vergi kaçırmaya ittiğini”, %44.2'sinin de “dürüst mükelleflerin cezalandırıldığını” ifade etmeleri, mükelleflerin büyük bir bölümünün vergi kaçırdığı veya buna meyilli oldukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Hangi yollarla vergi kaçırıldığını tespit amacıyla yöneltilen soruya, ankete katılan mükelleflerin %21.3'ü “evrakta sahtekarlık yapılarak”, %44.4'ü “vergi doğuracak ticari işlemleri kayıtlara geçirmeyerek”, %22.3'ü “naylon fatura ile”, %6.4'ü “defter ve belgeleri yok ederek ” cevabını verirken, sadece %1.6'sı vergi kaçırılmadığını ifade etmişlerdir (Grafik 28).

GRAFİK 28

SORU: Sizce Türkiye’de hangi yollarla kaçırılıyor?

- a. Evrakta sahtekarlık yapılarak
- b. Vergi doğuracak ticari işlemleri kayıtlara geçirmeyerek
- c. Naylon fatura ile
- d. Defter ve belgeleri yok ederek
- e. Vergi kaçırılmıyor

Ülkemizde belge sisteminin tam olarak oturmamış olmasının oluşturduğu boşluğun da etkisi ile “vergi doğuracak ticari işlemlerin kayıtlara geçirilmeyişi” vergi kaçakçılığının en belirgin yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunda denetimlerin yetersizliğinin payı da büyüktür. Mükelleflerin bu tür bir yolu seçtikleri, ankete katılan mükelleflerin alınan-satılan her şeyin kayıtlara geçmesine, %18.3 gibi bir oranla “gerek yok” cevabını vermeleri ile doğrulanmaktadır. Ankete katılan mükelleflerin %28.8’i K.D.V.’yi belge sisteminin oluşması için gerekli bulduklarını ifade etmişlerdir. Belge sisteminin yerleşmesinde çok önemli yeri olan K.D.V., bu yönü ile mükellefler tarafından pek kabul edilmemektedir

Mükelleflerce vergiye karşı gösterilen olumsuz tepkilerden birisi de af beklentisi içinde olmalarıdır. Ankete katılan mükelleflerin %75’inin af istememesine karşılık, ülkemizde merkezi idarece sık sık bu yola başvurulması, mükelleflerin bir af beklentisi ile vergiye karşı olumsuz davranışlar içinde olmalarını teşvik etmektedir.

Vergiler konusunda doğru bilgi vermesi açısından en yetkili organ sayılabilecek vergi idaresinin, mükelleflerce pek tercih edilmemesi de vergiler açısından olumsuz sayılabilecek bir davranıştır.

Ülkemizde vergi dairesi ve vergi mahkemelerinde yığılmış vergi alacağı dosyaları, vergilerin ödenmemesi veya geç ödenmesi şeklinde gösterilen tepkinin bir ifadesidir.

Vergi karşısındaki tepkilerin en doğru yolu “kollektif karar alma mekanizmasını yönlendirme” hareketi olup, “oy kayması” ve “baskı gruplarını harekete geçirme” şeklinde ortaya konur. Vergiye karşı bu denli olumsuz bir yargının oluştuğu ülkemizde, mükelleflerin neden bu yolları kullanmadığı veya kullanamadığı üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

SONUÇ

Günümüz devlet anlayışına sosyal-refah devleti anlayışının hakim olmasıyla beraber kamu harcamaları da gittikçe artmakta ve bu harcamaları karşılayabilmek için daha fazla gelire ihtiyaç duyulmaktadır. Devletin üzerine düşen fonksiyonları ifa edebilmesi ve ulaşılmak istenen sosyo-ekonomik hedeflere işlerlik kazandırılması için her şeyden önce verimli, istikrarlı ve devamlı bir gelir kaynağına ihtiyaç vardır. Bu özellikleri taşıyan tek kaynak ise vergilerdir.

Ekonomik, sosyal ve hukuki özellikleri bünyesinde bulunduran vergileme olayında, mükellef ve devlet olmak üzere başlıca iki taraf vardır. Mükellefler vergi kanunları ile belirtilen görevleri yerine getirmek ve kendilerine düşen vergileri tam ve zamanında ödemekle yükümlü iken, devlet de kamu hizmetlerini sunabilmek için vergileri zamanında ve etkin bir şekilde tahsil etmek durumundadır. Bu işlemin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ve devlet ile mükellef arasında asgari bir uzlaşmanın sağlanabilmesi, mükelleflerin vergileme olayına yaklaşımını etkileyen faktörler de dikkate alınarak, gerekli düzenlemelerin yapılması ile mümkündür.

Yaptığımız anket sorularına verilen cevapların değerlendirilmesi, mükelleflerin tutum ve davranışları ile vergi sistemi arasında uyum olmasının ne kadar önemli olduğu hususunu göstermiş bulunmaktadır.

Mükelleflerin vergiye karşı davranışlarında en önemli etkenlerden birisi, devletin topladığı vergileri harcama biçimi ve sorumluluğudur. Ödediği verginin kendisine hizmet olarak dönmediği veya sunulan hizmetlerde kendi tercihlerinin dikkate alınmadığı değerlendirmesini yapması, mükellefin vergiye karşı tepkisinin en önemli gerekçelerinden birisi olarak görülmektedir. Anketimizde; “vergiler ile kamu harcamaları arasındaki ilişki” mükelleflere sorulduğunda, mükelleflerin %85.2’sinin kamu harcamalarında savurganlık yapıldığını ifade etmeleri, bu gerekçenin doğruluğunu göstermektedir (Tablo 2; Soru 19). Devletin kamu harcamalarında öncelikli konuları

tespit etmesi, şeffaflığı sağlaması ve daha titiz davranması mükelleflerin vergiler karşısında olumlu davranışlara yönelmesinde etkili olacaktır.

Mükelleflerin büyük bir kısmının vergi yüklerini ağır bulmaları ve aynı zamanda vergi idaresinin de çifte standart uyguladığını ifade etmeleri, vergi sisteminin adil olmadığı yönündeki değerlendirmeleri doğurmuştur. Vergi mevzuatında yüksek vergi oranlarının bulunmasının yanı sıra istisna, muafiyet ve indirimlerin yaygın olması, mükelleflerde bazı kişilere ayrıcalıklar sağlanırken, bazı kişilerin cezalandırıldığı fikrini uyandırmaktadır. Vergi mevzuatında 4369 sayılı yasa ile yapılan düzenlemeler kapsamında gelir vergisi oranlarının düşürülmesi olumlu karşılanırken, yine aynı yasa ile kurumlar vergisi oranının arttırılmasını anlamak mümkün değildir.

Vergi tabanının genişletilmesi yönünde önemli bir vergi sığınağı niteliğindeki götürü usulün kaldırılması ve gelir vergisi oranlarının düşürülmesi sevindiricidir. Ancak bu yönde daha etkin önlemler alınarak, kayıt dışı kalmış faaliyet alanları kontrol altına alınmalıdır. Vergi yükü dağılımındaki adaletsizliği gidermeye yönelik olarak, Türkiye'nin gerçekleri de dikkate alınarak, orta ve uzun vadeli hedefler belirlenmelidir. Vergilemede adaletin sağlanması için, enflasyon muhasebesi uygulaması, servet beyanı, ayırma kuramı gibi müesseselerin uygulamaya konması ile ilgili düzenlemeler yapılmalıdır.

Vergi mevzuatında sık sık değişikliklerin yapılması ve çok karmaşık bir yapıda olması, mükelleflerin uyum maliyetlerini arttırmaktadır. Dolayısıyla vergilerin sağlıklı bir şekilde algılanmasını güçleştirmektedir. Bunun için Maliye Bakanlığına tanınan yetkiler kısılmalı ve her yeni yürütme organının vergi mevzuatı ile, siyasi çıkarları doğrultusunda, oynamaları engellenmelidir.

Genellikle siyasi nedenlerden dolayı belge düzeninin bir türlü yerleşmemesi ve tüm vergi doğuracak faaliyetlerin vergi kapsamına alınamaması, sık sık vergi aflarına başvurulması, teorik olarak caydırıcı ve etkin sayılan düzenlemelerin uygulanmaması, mükelleflerin vergi sistemine olan güvenini sarsmaktadır. Bu yüzden vergi kayıplarını arttıran, vergi ödememeyi teşvik eden ve haksız rekabete yol açan vergi afları gibi düzenlemelere son verilmelidir. Vergilerin toplanmasında en etkili araç olan cezaların çok iyi tanımlanması ve ödünsüz bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır. Bunun için

personel sayısının artırılması gerekmektedir. Ayrıca, ülkemizde mükelleflerin ticari ve mesleki itibarlarının zedelenmesinden son derece çekindikleri dikkate alınarak, teşhir edici nitelikteki cezaların uygulamasına ağırlık verilmelidir.

Ülkemizde herkes tarafından kabul edilen bir vergi bilincinin oluşmamış olması, vergi kaçakçılığına göz yumulması ve bunlara ilave olarak toplanan vergilerin devlet tarafından tasarruf kurallarına uyulmaksızın ve verimsiz bir şekilde harcanması, mükellefleri psikolojik olarak etkilemekte ve vergiye karşı direnmeye sevk etmektedir. Vergi denetimlerinin yetersizliği, inceleme oranlarının düşüklüğü ve teknolojik imkanlardan yeterince yararlanılmaması, vergi idaresinde özel personel rejiminin uygulanmaması nedeniyle geleneksel memur zihniyetinin dışına çıkılamaması, mükellefleri kayıt dışına çıkmaya itmekte, vergi kaçırmaya yöneltmekte ve vergi idaresiyle mükellef arasında iyi bir diyalogun kurulamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle vergi idaresinde yeniden yapılanmanın sağlanması gerekmektedir. Vergilemede vergi idaresi-mükellef iş birliğine gidilmeli, bu konuda önemli görev üstlenmiş bulunan SM, SMMM ve YMM müessesesi daha etkin yapıya kavuşturulmalıdır.

Diğer taraftan vergi bilinci ve vergi ahlakının oluşturulmasına yönelik eğitim-öğretim çalışmalarına önem verilerek toplumun ve mükelleflerin vergiye bakış açısı değiştirilmelidir.

Vergi sisteminde yapılacak değişikliklerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi ve etkinliğin sağlanabilmesi, bu düzenlemelerin mükellefler tarafından kabul görmesiyle mümkün olacaktır. Bu nedenle, vergi reformları ile ilgili olarak, mükelleflerin beklentilerini tespit etmek, yapılacak değişikliklerin içeriği hakkında yol gösterici bir nitelik taşıyacaktır.

EKLER**Sayfa**

EK 1. ANKET SONUÇLARI.....	92
EK 2. ANKET METNİ.....	93

TABLO 2 ANKET SONUÇLARI

		a	%	b	%	c	%	d	%	e	%	f	%	g	%
SORU 1	A	96	39,5	21	8,6	67	27,6	53	21,8	6	2,5				
	B	31	25,6	36	29,8	32	26,4	22	18,2						
SORU 2	A	42	30,4	44	31,9	23	16,7	19	13,8	10	7,2				
	B	31	26,3	46	39	37	31,4	6	3,4						
	C			125	100										
	D	34	20,9	11	6,7	46	28,2	72	44,2						
SORU 3	A	18	13,3	36	26,7	27	20	54	40						
	B	22	18,3	98	81,7										
	C														
SORU 4	A	51	41,1	73	58,9										
	B														
	C	17	13,6	80	64	22	17,6	6	4,8						
SORU 5	A	57	46	17	13,7	50	40,3								
	B	22	17,6	103	82,4										
SORU 6		83	57,2	38	26,2	14	9,7	10	6,9						
SORU 7	A	40	21,3	91	48,4	42	22,3	12	6,4	3	1,6				
	B	34	13,2	27	10,5	13	5,1	58	22,6	43	16,7	26	10,1	56	21,8
	C	8	4,5	57	32,4	61	34,7	50	28,4						
	D	53	44,5	44	37	22	18,5								
	E	61	33,7	21	11,6	15	8,3	41	22,7	43	23,7				
	F	8	4,6	53	30,5	31	17,8	23	13,2	25	14,4	34	19,5		
SORU 8	A	40	18,9	62	29,2	72	34	38	17,9						
	B	22	15,2	17	11,8	61	42,4	21	14,6	23	16				
SORU 9	A	12	7,1	69	41,1	49	29,2	38	22,6						
	B	96	75	14	11	9	7	9	7						
	C	58	87,9	8	12,1										
SORU 10	A	73	53,7	63	46,3										
	B	25	29,1	40	46,5	21	24,4								
SORU 11	A	106	84,1	10	7,9	5	4	5	4						
	B	10	7,5	66	49,3	49	36,6	9	6,6						
	C	45	29,4	55	35,9	53	34,7								
SORU 12	A	7	4,1	50	29,6	16	9,5	85	50,3	8	4,7	3	1,8		
	B	15	11,7	52	40,6	56	43,8	5	3,9						
	C	3	2,6	52	44,8	56	48,3	5	4,3						
	D	56	41,2	23	16,9	32	23,5	25	18,4						
SORU 13	A	83	62,4	16	12	27	20,3	7	5,3						
	B	14	13,3	13	12,4	62	59	16	15,3						
SORU 14	A	40	30,5	91	69,5										
	B	5	12,5	13	32,5	22	55								
SORU 15	A	93	69,4	41	30,6										
	B	91	67,9	43	32,1										
	C	36	39,6	29	31,9	25	27,5	1	1						
	D	4	3,8	85	81,7	4	3,8	11	10,7						
SORU 16	A	68	51,1	65	48,9										
	B	34	28,8	32	27,1	35	29,7	17	14,4						
	C	73	62,9	40	34,5	3	2,6								
	D	47	38,8	32	26,4	6	5	36	29,8						
	E	68	55,3	55	44,7										
	F	63	51,6	30	24,6	17	13,9	12	9,9						
SORU 17	A	77	64,2	43	33,8										
	B	34	29,3	78	67,2	4	3,5								
SORU 18	A	72	65,5	38	34,5										
	B														
SORU 19		13	9,2	54	38,3	66	46,9	4	2,8	4	2,8				

ANKET FORMU

**BU ANKET YANLIZCA BİLİMSEL ÇALIŞMALARDA KULLANILACAKTIR.
DÜŞÜNCELERİNİZ HİÇBİR ŞEKİLDE AÇIKLANMAYACAKTIR. LÜTFEN SORULARA
İÇTENLİKLE CEVAP VERİNİZ
SİZİN DÜŞÜNCELERİNİZ BİZİM İÇİN DEĞERLİDİR.**

NOT: Gerekli gördüğünüz sorularda birden çok seçeneği işaretleyebilirsiniz. Uygun gördüğünüz şıkları daire içine alınız.

SORU 1. A. Mükellefiyet türünüz?

- a. Gelir Vergisi b. Kurumlar Vergisi c. Çevre Temizlik Vergisi
d. Motorlu Taşıtlar Vergisi e. Diğer

B. İşletmeniz kaç yıldır faaliyette bulunuyor?

- a. 1-5 b. 5-10 c. 10-20 d. 20 ve daha yukarı

SORU 2. A. Sizce Türkiye şartlarında vergi ne anlama geliyor?

- a. Zorunlu bir ödemedir b. Kamu hizmetlerinin karşılığıdır
c. Bir ödevdir d. Bir yükür c. Teşebbüs kabiliyetini engellemektedir

B. Ödediğiniz vergiyi nasıl buluyorsunuz?

- a. Çok ağır b. Ağır c. Normal d. Az

C. Sizce Türkiye’de herkes vergisini tam olarak ödüyor mu?

- a. Evet b. Hayır

D. Cevabınız hayır ise bu durum sizce ne gibi sonuçlar doğuruyor?

- a. Vergi ödeme şevkini kırıyor b. Vergi bilincini zedeliyor
c. Herkesi vergi kaçırmaya itiyor d. Dürüst mükellefleri cezalandırıyor

SORU 3. A. Sizce vergiye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden daha az gösteren bir kişi nasıl biridir?

- a. Çok iyi ediyor b. Kurnaz bir işadamı c. Vatan haini d. Hırsız

B. Sizce alınan-satılan her şeyin kayıtlara geçmesine gerek var mıdır?

- a. Gerek yok b. Mutlaka gerekli

C. Gerek yok ise niçin? (Siz doldurun)

.....

SORU 4. A. Genel olarak vergi idaresinin yaklaşımlarını nasıl buluyorsunuz?

- a. Olumlu b. Olumsuz

B. Olumsuz buluyorsanız, ne tür davranışlarını olumsuz buluyorsunuz? (Siz doldurun)

.....

C. Verginizi hangi yolla ödemek istersiniz?

- a. Tahsildar b. Banka c. Vergi dairesine bizzat kendim
d.....(Diğer)

SORU 5. A. Şimdiye kadar ne tür bir denetime tabi tutuldunuz?

- a. Yoklama b. İnceleme c. Denetime tabi tutulmadım

B. Sizce vergi denetimleri etkin bir şekilde yapılıyor mu?

- a. Evet b. Hayır

SORU 6. A. Vergilerin adaletsiz olduğu görüşünde iseniz, sizce sebebi nedir?

- a. Vergi kanunlarının yapısı b. Vergi kaçakçılığının yaygın olması
c. Vergi idaresinin yaklaşımları d. Adaletsiz bulmuyorum

SORU 7. A. Sizce Türkiye’de hangi yollarla vergi kaçırılıyor?

- a. Evrakta sahtekarlık yaparak
b. Vergi doğuracak ticari işlemleri kayıtlara geçirmeyerek
c. Naylon fatura ile
d. Defter ve belgeleri yok ederek
e. Vergi kaçırılmıyor

B. Sizce Türkiye’de vergi kaçakçılığının temel nedeni nedir?

- a. Vergi idaresinin ve denetimlerin yetersiz olması
b. Mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmemiş olması
c. Vergi kanunlarının sık sık değişmesi
d. Kamu harcamalarındaki savurganlık
e. “Herkes kaçırıyor, bende kaçırayım” mantığının yaygın olması
f. Belge sisteminin oturmamış olması
g. Vergi kanunlarının vergi kaçırmaya müsait olması

C. Sizce gelir vergisi oranlarının düşürülmesi nasıl bir etki yaratır?

- a. Vergi gelirlerini azaltır b. Vergi gelirlerini artırır
c. Vergi tabanını genişletir d. Vergi kaçakçılığını azaltır

D. Kurumlar vergisi oranlarını nasıl buluyorsunuz?

- a. Yüksek b. Normal c. Düşük

E. Sizce Türkiye’de vergilerin tam olarak ödenmemesinin sebepleri nelerdir?

- a. Vergi oranlarının yüksek olması
b. Biçimsel yükümlülüklerin fazlalığı
c. Devletin verginin zarureti kamu oyuna anlatamaması
d. Gerekli vergi reformlarının yapılmaması
e. Vergi ahlakının yerleşmemiş olması
.....

F. Sizce vergi kaçıranlara ne tür bir ceza verilmelidir?

- a. Ceza verilmemeli b. Para cezası c. Hapis cezası
d. İşyeri kapatma cezası e. Ticaretten men cezası f. Teşhir cezası
g.....

SORU. 8. A. Ülkemizde vergi bilinci nasıl arttırılabilir?

- a. Öğretim ile
b. Kamu harcamalarındaki savurganlığın giderilmesi ile
c. Vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi ile
d. Vergi oranlarının düşürülmesi ile

B. Sizce günümüz şartlarında vergisini tam olarak ödeyen bir mükellefin sonu ne olur?

- a. Birkaç yıl içinde iflas etmeye mahkumdur
- b. Önemli bir şey olmaz
- c. Ekonomik gelişimini sağlayamaz
- d. Saygınlığı artar
- e. Mutlu olur

.....

SORU 9. A. Vergi afları hakkında ne düşünüyorsunuz?

- a. Çok yararlı
- b. Dürüst mükellefler cezalandırılıyor
- c. Vergi adaletini bozuyor
- d. Devlete güveni sarsıyor

B. Hangi sıklıkta vergi affı istiyorsunuz?

- a. Af istemiyorum
- b. İki yılda bir
- c. Beş yılda bir
- d. On yılda bir

C. Vergi aflarının hangi şekilde olmasını istersiniz?

- a. Sadece cezalarda affa gidilmeli
- b. Vergilerde de affa gidilmeli

SORU 10. A. Götürü usulde vergilendirilmek ister misiniz?

- a. Evet
- b. Hayır

B. Cevabınız evet ise niçin?

- a. Daha az vergi ödemek için
- b. Kayıt düzeninin zorluğundan
- c. Sık sık beyanname vermemek için

.....

SORU 11. A. Beyannamenizi hangi sıklıkta vermek istersiniz?

- a. Yılda bir
- b. Altı ayda bir
- c. İki ayda bir
- d.....

B. Vergi kanunlarının zorunlu kıldığı ölçülerde kayıt düzenini nasıl buluyorsunuz?

- a. Basit
- b. Anlaşılmaz
- c. Uyulması çok zor
- d.....

C. Sizi en çok rahatsız eden aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Beyannamelerin sıklığı
- b. Kayıt düzeninin zorluğu
- c. Ödediğim vergi miktarının çokluğu

SORU 12. A. Vergiler ile ilgili bilgileri hangi kaynaklardan öğreniyorsunuz?

- a. Resmi gazeteden
- b. Medyadan
- c. Vergi dairesinden
- d. Serbest muhasebeci veya mali müşavirimden
- e. Meslek yayınlarından
- f. Meslek odalarından

B. Yükümlüsü olduğunuz vergi mevzuatını ne kadar biliyorsunuz?

- a. Hiç bilmiyorum
- b. Çok az biliyorum
- c. Yeterince biliyorum
- d. Çok iyi biliyorum

- C. İşlerinizi yürüten muhasebe meslek mensubunuz var mı?**
 a. İşyeri muhasebecisi b. Serbest muhasebeci c. Mali müşavir d. Yok

- D. Kendinizi muhasebeci veya mali müşavire ne derece bağımlı hissediyorsunuz?**
 a. Zorunlu olduğum için
 b. Kayıt düzenini bilmediğim için
 c. İlgili mevzuatı bilmediğim için
 d. Bağımlı değilim

SORU 13.A. Emlak verginizi düzenli olarak ödüyor musunuz?

- a. Evet b. Hayır c. Yükümlüsü değilim
 d. Bu güne kadar hiç ödemedim

B. Emlak vergisinin yükünü nasıl buluyorsunuz?

- a. Çok ağır b. Ağır c. Normal d. Az

SORU 14. A. Bu güne kadar hiç “veraset ve intikal vergisi” ödediniz mi?

- a. Evet b. Hayır

B. Cevabınız evet ise bu verginin yükünü nasıl buluyorsunuz?

- a. Çok ağır b. Ağır c. Normal d. Az

SORU 15. A. Herhangi bir taşıtınız var mı?

- a. Evet b. Hayır

B. Hiç “Taşıt Alım Vergisi” ödediniz mi?

- a. Evet b. Hayır

C. Cevabınız evet ise bu verginin yükünü nasıl buluyorsunuz?

- a. Çok ağır b. Ağır c. Normal d. Az

D. “Motorlu Taşıtlar Vergisi” ni hangi yolla ödediniz?

- a. Beyanname ile b. Taşıt pulu ile c. Makbuz ile d. Hiç ödemedim

SORU 16. A. “Katma Değer Vergisi” sizce gerekli mi?

- a. Evet b. Hayır

B. Niçin?

- a. Kayıt düzeninin yerleşmesi için gerekli
 b. Devletin daha fazla vergi geliri elde etmesi için gerekli
 c. Vergi yükü çok ağır olduğu için gereksiz
 d. Biçimsel yükümlülükleri fazla olduğu için gereksiz

C. KDV “Genel” oranlarını nasıl buluyorsunuz?

- a. Yüksek b. Normal c. Düşük

D. KDV “Özel” oranlarını nasıl buluyorsunuz?

- a. Yüksek b. Normal c. Düşük d. Özel oranları bilmiyorum

E. KDV’nin üretim gücünü olumsuz yönde etkilediği fikrine katılıyor musunuz?

- a. Evet b. Hayır

F. KDV'nin getirdiği biçimsel yükümlülükler açısından, size uygun olan⁹⁷ seçeneği işaretleyiniz.

- a. Beyanname verme dönemlerini çok sık buluyorum
- b. Herşeye fatura veya fiş kesmenin gereksizliğine inanıyorum
- c. KDV'nin biçimsel yükümlülüklerini gerekli buluyorum
- d. KDV'nin biçimsel yükümlülüklerini yetersiz buluyorum

SORU 17. A. "Çevre Temizlik Vergisi"ni gerekli buluyor musunuz?

- a. Evet
- b. Hayır

B. "Çevre Temizlik Vergisi"nin yükü hakkında ne düşünüyorsunuz?

- a. Çok ağır
- b. Hizmetlerden yararlandığım için normal buluyorum
- c. Miktarını az buluyorum, artırılmalı

SORU 18. A. İşletmenizin aşağıdaki hangi verginin yükümlüsü olmasını istersiniz?

- a. Gelir Vergisi
- b. Kurumlar Vergisi

B. Niçin?(Siz doldurun)

.....
.....

SORU 19. A. Vergiler ile kamu harcamaları arasında nasıl bir ilişki görüyorsunuz?

- a. Kamu harcamalarını karşılayacak kadar vergi tahsil edilemiyor.
- b. Yeterince vergi tahsil ediliyor, fakat kamu harcamalarında savurganlık yapılıyor.
- c. Vergi tahsilatında etkinlik sağlanamadığı gibi, kamu harcamalarında da savurganlık yapılıyor.
- d. Etkin vergi tahsilatı olduğu gibi, kamu harcamalarında da savurganlık yapılmıyor.
- e.

NOT: Anketteki konular dışında "Vergiler" hakkındaki düşüncelerinizi bu bölüme yazabilirsiniz.

KAYNAKÇA

(KİTAPLAR)

AYDEMİR, Şinasi, *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi*, Maliye Hes. Uz. Der. Yay., İst., 1995.

BAYRAKLI, H. Hüseyin, *Vergi Ceza Hukuku*, Kocatepe Üniversitesi İİBF Yay., No: 4, Afyon, 1996.

BULUTOĞLU, Kenan, *Kamu Ekonomisine Giriş*, 2.b., Temat Yay., İst., 1977.

ÇAĞAN, Nami, *Vergilendirme Yetkisi*, Kazancı Hukuk Yay., İst., 1982.

DÖNMEZ, Recai, *Teoride ve Uygulamada Vergi Afları*, AÜ Yay., No: 557, Eskişehir, 1992.

ERDEM, Metin, “Türkiye’de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetimlerinin Etkinliğinin Sağlanması” Basılmamış Doktora Tezi, UÜ Sos. Bil. Enst., Bursa, 1986.

ERGINAY, Akif, *Türk Vergi Kanunları*, Savaş Yay., Ank., 1994.

GERÇEK, Adnan. YÜCE, Mehmet, *Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Bursa, 1998.

GÜLMEN, Yüksel, *Türk Seçmen Davranışları*, İÜİF Yay., No: 430., İst., 1979.

HEREKMAN, Aykut, *Kamu Maliyesi*, Sevinç Matb., 2.b., C: II, Ank., 1989.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *Sosyal Psikolojiye Giriş*, 2.b., İst., 1977.

KARAKOÇ, Yusuf, *Sosyal Maliye*, DEÜ Hukuk Fak. Döner Sermaye İşletmesi Yay., No: 61, İzmir, 1995.

KORKMAZ, Esfender, *Vergi Yapısı ve Gelişimi*, 2.b., İÜİF Yay., No: 489, İst., 1982.

KURTKAN, Amiran, *Mali Sosyoloji*, İÜ İktisat Fakültesi Yay., No: 221, İst., 1968.

MALİYE BAKANLIĞI, *1979-83 Bütçe Gelirleri Yıllığı*, MB Yay., Ankara.

MALİYE BAKANLIĞI, *1983 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ank., 1982.

MUTER, Naci. SAKINÇ, Süreyya. ÇELEBİ, Kemal, *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması*, CBÜ İİBF Maliye Bölümü Yay., Manisa., 1993.

NADAROĞLU, Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, 5.b., İst., 1983.

ÖNCEL, Yenal, “Vergiye Karşı Tepkiler ve Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı”, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1974.

REYNOUD, P.L., *Vergi Karşısında Mükellefin Ruh Haleti*, Çev.: Celal ERÇOKLU, İdeal Matb., Ank., 1995.

SCHMÖLDERS, Günter, *Genel Vergi Teorisi*. Çev.: Salih TURHAN, İÜİFME Yay., No:55, İst., 1976.

SÖNMEZ, Nezihe, *Vergileme Olayında Mükellefin Davranışları*, Ticaret Matb., İzmir, 1971.

ŞENER, Orhan, *Kamu Ekonomisi*, 2.b., Okan Yay., İst., 1984.

ŞENYÜZ, Doğan, *Vergilemede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa., 1995.

TOBB, *Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, TOBB Yay., No: 244, Ank., 1996.

TUNCER, Selahattin, *Kamu Maliyesi*, 4.b., Yalkın Matb., İst., 1975.

TURHAN, Salih, *Vergi Teorisi ve Politikası*, 5.b., Filiz Yay., İst., 1993.

TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe Sözlük*, 8.b., Maya Yay., Ank., 1986.

(MAKALELER)

AKTÜRK, İsmail, “Vergi Kaybı Sorunu ve Alınabilecek Önlemler”, *DEÜ İİBF Dergisi*, C: 3, S: 2, İzmir, 1988.

ARIKAN, Zeynep, “Vergiye Karşı Başkaldırı Nedenleri ve Çözüm Yolları”, *Maliye Yazıları Dergisi*, S:47, Temmuz 1995.

BATIREL, Ömer Faruk, “Vergi İdaresinde Etkinlik ve Mükellef Psikolojisi”, *İİTİA Dergisi*, S:1, İst., 1973.

BAYRAKLI, H. Hüseyin, “4369 Sayılı Kanunla Yapılan Düzenlemelerden Sonra Kaçakçılık Suçları ve Cezaları”, *AKÜ İİBF Dergisi*, S: 1, Afyon, 1999.

BULUTOĞLU, Kenan, "Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon: Poujade Hareketi", Maliye Enst. Konf. 4. Seri, İÜİFME Yay., No: 6, İst., 1958.

DÜLGEROĞLU, Ercan, "Vergilemenin Psikolojik Etkileri ", *Bursa İTİA Dergisi*, C:IV, No:2-3, Bursa, 1975.

ESEN, Ahmet, "Vergi Ahlakı, Vergi Denetiminin Çarpıklığı", *Maliye Postası*, Yıl:15, S:338, Ekim 1994.

KOCAMAN, Zeliha, "Maliye Bakanlığında Halkla İlişkiler Çalışmaları", *Maliye Dergisi*, S:65, Ank., 1983.

KÜKRER, Zafer, "Maliye Mükellef İlişkileri", *Maliye Dergisi*, No:21,

NADAROĞLU, Halil, "Vergi Güvenlik Önlemlerinin Niteliği ve Özellikleri", *İTİA Kamu Maliyesi Enst. Dergisi*, No:1, İst., 1980.

ÖNER, Engin, "Vergi-Enflasyon İlişkisi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C:1-4, İst., 1996.

PAMAK, Mehmet, "Sosyal Adalet Açısından Türk Gelir Vergisinde En Az Geçim İndirimi, Müterakkilik ve Ayırma Prensibi", Maliye Enst. Konf., 24. Seri, İÜİFME Yay., No:59, İst., 1978.

SCHMÖLDERS, Günter, "Mali Psikoloji ", Maliye Enst. Konf., 15. Seri, İÜİFME Yay., No:34, İst., 1968.

ŞİMŞEK, V. Arif, "Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilmesi ", *Vergi Dünyası Dergisi*, S:154, Haziran 1994.

YAĞMURLU, Tahsin, "Vergi İdaresi ve Yargısının Usul Hukukuna Yaklaşım Biçimi ", Vergi Yönetimi ve Yargı İlişkileri Panelinde Sunulan Bildiri, Gel. Gen. Müd. Yay., Ank., 1991.